

ANKARA ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI

Cilt / Volume: 5 Sayı / Issue: 10 Kış / Winter 2024

N

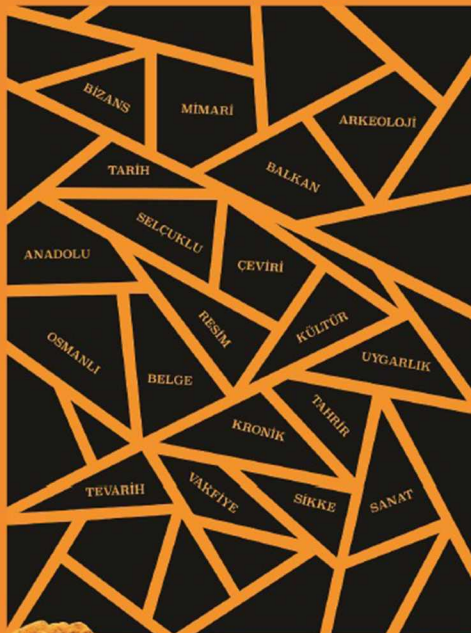
K

A

R

A

DERGİSİ

AJARS

ANKARA'S JOURNAL OF ANATOLIA AND RUMELIA STUDIES

Cilt/Volume:5 Sayı/Number:10 Kış / Winter 2024
e-ISSN: 2717-9052

ANKARAD - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz ve Kış olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

AJARS - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Summer and Winter.

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
leventkayapinar@hotmail.com
05353930212

DERGİ İLETİŞİM

Elmek / Email: ankaradergisi06@gmail.com

Genel Ağ / Web

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankarad/>
<https://www.ankaradergisi06.com/>

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN BY

Arda Ada YILMAZYAŞAR
Doç. Dr.. Hasan YILMAZYAŞAR
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER

EBSCO-CABELLS-MLA (Modern Language Association)-ERIH PLUS-ICI Index Master List (International Copernicus Index Master List), NSD (Norwegian Register For Scientific Journals, Series And Publishers)-Standford Libraries- NLClibrary (Northern Lakes Colleges)- TEİ (Türk Eğitim İndeksi)-ResearchBib-Haw Hamburg-Neu in der EZB-ASOS İndeks-İdeal Online, İSAM, ResearchGate, Google Scholar, ROAD-Colombus State University Libraries-KOBV (Portal Kooperativer Bibliotheksverbund Berlin Brandenburg).....

© Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi
©Ankara's Journal of Anatolia and Rumelia Studies
ANKARA

10. SAYININ BAŞ EDİTÖRÜ / EDITOR IN CHIEF OF 10th ISSUE

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

EDİTÖR / EDITOR

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ

SEKRETERYA / SECRETARIAT

Hülya KURT & Abdurrahim ŞAHİN

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma Akkuş YİĞİT (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan KARAGÖZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya TAŞ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Petru GOLBAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ (İzmir Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Kelağa AHMET (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Estella Antoaneta CİOBANU (Ovidius University of Constanta-Romanya)
Doç. Dr. Hasan YILMAZYAŞAR (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Neriman HACISALİHOĞLU (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Sabri Can SANNAV (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Zülfiye KOÇAK (Bitlis Eren Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU (Trakya Üniversitesi)

ALAN EDİTÖRLERİ-FIELD EDITORS

- Doç. Dr. Zekiye Aslıhan KUŞOĞLU (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Dr. Tuncay Murat ATAL (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Ufuk KARADAVUT (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hilal KARABULUT (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZCAN BALKIR (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan KAYA (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZGÜR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Recep Batu GÜNOR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Emre ÖZŞAHİN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Sabri Can SANNAV (Trakya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Murat TOPCU (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İhsan KOLUACIK (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi M. Oğuzhan KUŞOĞLU (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

DİL EDİTÖRLERİ-LANGUAGE EDITORS

Prof. Dr. Petru GOLBAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-İngilizce)
Prof. Dr. İbrahim Alper ARISOY (Ankara Üniversitesi-Sırpça-Boşnakça-Makedonca)
Doç. Dr. Mahmut Halef CEVRİOĞLU (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-İngilizce)
Arş. Gör. Derya BENLİ (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-İngilizce)
Arş. Gör. Özge KARİP SEYREK (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-İngilizce)
Dr. Tuğba GÜNÖR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Rusça)
Dr. Öğr. Üyesi Sadık HACI (Ankara Üniversitesi-Bulgarca)
Dr. Fatma ER KAHRAMANOĞLU (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Fransızca)
Doç. Dr. İbrahim KELAĞAAHMET (Trakya Üniversitesi-Yunanca)
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZGÜR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türk Dili)

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZCAN BALKIR

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ

KİTAP İNCELEME DİL EDİTÖRÜ / BOOK REVIEW LANGUAGE EDITOR

Uzman Öğretmen Hülya NARİNÇ (TDE)
(Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi-Tekirdağ)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Akif KİREÇÇİ-Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YAMAN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU-Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Cüneyt KANAT-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Dimitri KOROBÊİNİKOV-ABD
Prof. Dr. Dragi GEORGİEV-Üsküp Üniversitesi
Prof. Dr. Emine DİNGEÇ-Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Milli Savunma Üniversitesi
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY-Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Fehmi YILMAZ-İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Veli AYDIN-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Halil Saim PARLADIR-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Hamiyet SEZER-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya BOYANA-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Alper ARISOY (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İdris BOSTAN-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İlker ALP-Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. İvan RUSEV- Varna Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Krasimira MUTAFOVA- Veliko Tırnova Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ERSAN-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN-Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YAVUZERLER-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DAŞ-Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN-Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TURAN-Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Nejla GÜNAY-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nenad MOACANİN-Zagreb Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Nicolas VATİN- EPHE

- Prof. Dr. Nuri KARAKAŞ-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
Prof. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KARACAKAYA-İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan Amerikan Üniversitesi
Prof. Dr. Selda KAYA KILIÇ-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar SARISIR-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman POLAT-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut YİĞİT-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Tülay METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur DOĞAN-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit EKİN-Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Üçler BULDUK-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ü. Gülsüm POLAT- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Viorel DANAİTE-Bükreş Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zeliha DEMİREL-Eskişehir Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Filiz ÇOLAK-Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Nuray ÖZDEMİR TİRYAKİ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Önder DUMAN-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa UYAR-Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Aleksander FOTIC-Belgrad Üniversitesi
Doç. Dr. Alper ALP- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Arif SARI – Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Dr. Birten ÇELİK-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Çağla Derya TAĞMAT-Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Dritan EGRO- Tiran Üniversitesi
Doç. Dr. Esra ÖZSÜER-İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Fahri KILIÇ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Gergana GEORGİEVA-VelikoTirnova Üniversitesi
Doç. Dr. Güneş IŞIKSEL-İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Hristiyan ATANASOV-Sofya Merkez Devlet Arşivleri
Doç. Dr. Marinos SARIYANNİS-Girit Akdeniz Araştırmaları Merkezi
Doç. Dr. Mehmet ERSAL-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Merve AYDOĞDU ÇELİK-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ÖZKAN-Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Mümin İSOV-Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ- Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Paschalidis ANDROUDIS-Aristoteles Üniversitesi
Doç. Dr. Sema KÜSKÜ-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Sinan GÜZEL-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

- Doç. Dr. Siddık ÇALIK-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Sırcan KATIC-Belgrad Tarih Enstitüsü
Doç. Dr. Stefka PIRVEVA-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
Doç. Dr. Tatjana KATIC-Belgrad Tarih Enstitüsü
Doç. Dr. Beycan HOCAOĞLU-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge KAYA YİĞİT-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Kader ÖZLEM-Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür KOLÇAK-İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Sabri ÖZÇAKIR-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut Halef CEVRIÖĞLU (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-İngilizce)
Doç. Dr. Tülay KÖSEÖĞLU -Milli Savunma Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Seyran AKTAŞ-Milli Savunma Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Betül ÖZCAN BALKIR-Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Demet TAŞKAN-Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Meral ORTAÇ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Nuri ADIYEKE-Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Rüstem BOZER-Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Selahattin BAYRAM-İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Şebnem PARLADIR-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Uğur ÖZGÜR-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Anca POPESCU-Bükreş Üniversitesi
Dr. Dragana AMEDOSKI-Belgrad Tarih Enstitüsü
Dr. Georgi ZELENGORA- Sofya
Dr. Nadejda VASİLEVA-Trakya Üniversitesi
Dr. Nevena GRAMATİKOVA-Sofya
Dr. Nevena NEDELÇEVA-Tırnova

Cilt 5 Sayı 10 Kış-2024'te yayımlanan yazıların tümünün sorumluluğu yazarlarına aittir.

The responsibility of all the articles published in Vol 5 Issue 10 Winter-2024 belongs to their authors.

OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi dergi editörlerine gönderiniz:

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR: leventkayapinar@hotmail.com

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR: akayapinar66@hotmail.com.tr

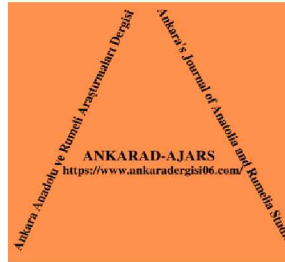
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ : onarinc@nku.edu.tr

Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the editors:

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR: leventkayapinar@hotmail.com

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR: akayapinar66@hotmail.com.tr

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ: onarinc@nku.edu.tr

Sosyal Medya Hesaplarımız

<https://twitter.com/ankaraarast>

Sayı / Number : 10	Kış / Winter 2024
e-ISSN: 2717-9052	ankaradergisi06@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER-İNCELEMELER / ARTICLES-RESEARCHES

- ALTAYLI, Yasemin:** Orta Çağ'da Kurulan İlk Macar Üniversitesi (Studium Generale Quingue Ecclesiense): Pécs (1367) / The First University Founded in Hungary in The Middle Age (Studium Generale Quingue Ecclesiense): Pécs (1367).....1-21
- BAYBATUR, İrem Nur & HECİN, Burak & CEVRİOĞLU, Mahmut Halef:** Derya Beylerinin Eline Düşen Hollandalı Esirlere Dair Bir Rapor ve İsim Listesi (1627) / A Dispatch and a List Relating to Dutch Slaves Held by The Ottoman Sea Lords (1628) 23-53
- DOĞANAY, Pınar:** Osmanlı-Rus Savaşı ve İsmâil Kuşatması (1806-1812) / The Ottoman-Russian War and The Siege of Ismail (1806-1812)).....55-81
- DONAT, Fatma Zehra:** Eğriboz Kızılhisâr'da Bir Osmanlı Camisi: Varoş Cami (Cami-İ Kebîr) ve Meşhur Âlimleri / An Ottoman Mosque in Eğriboz Kızılhisâr: Varoş Mosque (Cami-i Kebir) and Its Famous Scholars.....83-108
- SHİRALİYEV, Nariman:** The Military Organization of The Aq Qoyunlu State: an Evaluation in Terms of Human Resources and Battle Order / Akkoyunlu Devleti'nin Askeri Teşkilatı: İnsan Kaynağı ve Savaş Düzeni Bakiminden Değerlendirme.....109-132

KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

- YÜMLÜ, Murat:** Peter Chelkowski, Hamid Dabashi, Bir Devrimi Sahnelemek: İran İslam Cumhuriyeti'nde Propaganda Sanatı, Çev. Anıl Biber, İstanbul: The Kitap Yayınları, 2018.....133-143

- YAYIN İLKELERİ**.....143-155

ANKARAD, 2024; 5(10): 1-21	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1591541

Araştırma Makalesi / Research Article

**ORTA ÇAĞ'DA KURULAN İLK MACAR
ÜNİVERSİTESİ (STUDIUM GENERALE QUINGUE
ECCLESIENSE): PÉCS (1367)**

Yasemin ALTAYLI*

Öz: Macar topraklarındaki ilk üniversitenin kuruluşu 1367 yılında Macar Krallığı'nın askerî, siyasi ve ekonomik açıdan oldukça güçlü olduğu Kral I. Lajos (1342-1382) döneminde gerçekleşmiştir. 14. yüzyılda Orta Avrupa'da kurulan üniversitelerden farklı olarak bu üniversite bir hükümdarlık merkezinde değil, ekonomik açıdan oldukça güçlü bir piskoposluk merkezi olan Pécs şehrinde kurulmuştur. Bu durum ise Macar literatüründe üniversitenin kuruluş fikrinin kime ait olduğu konusunda Kral I. Lajos'un yanında Pécs Piskoposu Vilmos Koppenbachi adını öne çıkarmıştır. Kurum, Orta Çağ'da Avrupa'da en yüksek seviyede eğitimin verildiği merkezlere verilen *studium generale* adıyla nitelendirilmiştir. Üniversite, Avrupa'daki diğer örneklerine kıyasla bir *studium generale* olarak kısa bir süre faaliyet göstermiş olsa da Macar kültür tarihinde kendisine önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışmada ağırlıklı olarak Macar literatürü temelinde Kral I. Lajos döneminde kuruluşu 1367 yılındaki Papalık fermanıyla tasdik edilen bu ilk Macar üniversitesine odaklanılmış, üniversitenin kısa tarihçesinin, kuruluşu, ders veren eğitimcileri ve eğitim gören öğrencileri kapsamında aktarılmasına ve Orta Çağ Avrupası'ndaki üniversite kuruluş sisteminin Macar topraklarındaki yansımalarının gösterilmesine çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Pécs, Üniversite, Macaristan, Studium Generale, Lajos, Koppenbachi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hungaroloji Anabilim Dalı, e-posta: altayli@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8223-9706.

THE FIRST UNIVERSITY FOUNDED IN HUNGARY IN THE MIDDLE AGE (STUDIUM GENERALE QUINGUE ECCLESIENSE): PÉCS (1367)

Abstract: The first university in Hungary was established in 1367 during the reign of King I. Lajos (1342-1382) when the Hungarian Kingdom was very powerful in military, political and economic terms. On the contrary to the universities established in the 14th century in Central Europe, that university was established not in a ruling center but in the city of Pecs which was a very powerful bishopric center in economic terms. That situation brought the name of Vilmos Koppoenbachi, Bishop of Pecs, to the forefront in Hungarian literature as well as King Lajos I, as the person who came up with the idea of founding the university. The institution was named as a *studium generale* which was given to the centers where the highest level of education was provided in Europe in the Middle Age. Despite being active as a *studium generale* for a short time compared to the other examples in Europe, the university gained a very important place in Hungarian cultural history. This study, mainly based on Hungarian literature, focuses on the first Hungarian university that was established in 1367 with the confirmation of Papacy decree during the reign of King I. Lajos. It is aimed not only to inform about the brief history of the university, its establishment, its lecturers and the students but also to inform about the reflection of university establishment system in Middle Age Europe on Hungary soil.

Key Words: Pécs, University, Hungary, Studium Generale, Lajos, Koppenbachi.

Extended Abstract: It is known that one of the most characteristic features of the Middle Age Europe was the power and the influence of the Western Church (Catholic Church). That was a factor affecting the education directly, as in every field in Europe. During that period, the education was in Latin and conducted under the control of the church throughout Europe. Thus, as in many fields, the Western Church had a good opportunity to expand and strengthen its influence in Europe via education and language. In the Middle Age, as in other European countries, education and the schooling process was under the control of the church in Hungary and its language was Latin. Initially churches were the first to operate as educational centers. Later monasteries and cathedrals were added to it. The economic and social revival brought urbanization and so the universities started to be established in Europe between the 12th and 14th centuries. These centers which were developed by receiving financial support from the church or the ruler were called as *studium generale*, *universitas* or

akademia in literature. These high education centers were generally established in very important centers of the country parallel with the urbanization, and they made a great contribution to the cultural development of the cities they were located in as well as the education they provided. The universities or the institutions called as *studium generales* in Middle Age Europe, that provided the highest level of education, were able to start their activities with the approval of Pope by the will of rulers to open a university. In Hungary, King I. Lajos' will was approved by the approval of Pope in 1367 and the first Hungarian University was established in the city of Pecs. Therefore a dual system consisting of monarchy and papacy should be mentioned here. The first stage of this dual system is the relevant country's will to establish a university and to fulfill its requirements. The second stage is the approval of this will and requirements by the Papacy. Thus, in order to establish a university in Middle Age Europe, at first this two stages had to be completed. With the second stage of this dual system, a high education standardization was developed under the control of Western Church. In the Middle Ages, the church was the most control authority for the establishment and continuation of the activities of *studium generales*. This shows that, in the Middle Age the churches had operated as both religious and educational institutions and the Papacy to which the churches were affiliated had a great influence and control space on the high education in Europe as well as in the religious and political fields. On the contrary to the universities established in the 14th century in Central Europe, that university was established not in a ruling center but in the city of Pecs which was a very powerful bishopric center in economic terms. That situation brought the name of Vilmos Koppoebachi, Bishop of Pecs, to the forefront in Hungarian literature as well as King Lajos I, as the person who came up with the idea of founding the university.

The establishment and closing stages of the universities also show how important the political and economic conditions were in continuing the high education provided in *studium generales* at that period. The university in Pecs was established during the reign of Lajos I. that was one of the most powerful period of Hungarian Kingdom in military and economically. The establishment of the first Hungarian university was during the reign of King I. Lajos and it was not a coincidence. Because Lajos I. period is accepted as a quite powerful period for the Hungarian Kingdom in Hungarian history. Hungarian Kingdom's becoming one of the most important powers in Europe during the reign of Lajos I., the strength of financial resources and the fact that Lajos I fully established his power within the Kingdom brought the cultural development with it in the country.

The university that was established under these positive conditions was closed when all these were reversed. The internal disturbance and the political uncertainty in the country after King Lajos' death naturally affected the institution and it didn't get the adequate support after the death of Bishop Koppenbachi and King Lajos. Thereafter, the first Hungarian university in Pecs lost its significance as a *studium generale*. Despite being active as a *studium generale* for a short time compared to the other examples in Europe, the university gained a very important place in Hungarian cultural history.

Giriş

Orta Çağ Avrupası'nın en karakteristik özelliklerinin başında Batı Kilisesi'nin sahip olduğu güç ve nüfuz gelmektedir. Bu, Avrupa'da o dönemde her alanda olduğu gibi eğitimi de doğrudan etkileyen bir faktör olmuştur. Bu dönemde Avrupa genelinde eğitim kilisenin kontrolünde ve Latince olarak yapılmıştır. Böylece Batı Kilisesi pek çok alanda olduğu gibi eğitim ve dil aracılığıyla da Avrupa'da etkisini genişletmek ve güçlendirmek için geniş bir imkân bulmuştur.

Orta Çağ'da diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Macaristan'da da eğitim ve okullaşma süreci kilisenin kontrolünde gelişmiş ve dili de Latince olmuştur. Nitekim Macar topraklarında kurulan ilk okulun Macar hükümdarı Géza döneminde (972-997) Benedikten tarikatına mensup keşişler tarafından Pannonhalma Manastırı'nda kurulduğu düşünülmektedir.¹ Bilindiği üzere Macarların Hristiyanlık dinini benimsemelerindeki en etkili icraatlar da yine Géza döneminde gerçekleşmiş, oğlu I. István (997-1038) zamanında ise artık Hristiyanlık Macar Krallığı'nın resmî dini haline gelmiştir.² Bu dönemde, yani 11. yüzyılda Macaristan'da yeni dinin tesisi ile paralel şekilde bunu kurumsal olarak da güçlendirmek ve yerleştirmek için kiliselerle birlikte okullar da kurulmaya başlanmış, sonrasında ise bu ağ kiliseye bağlı diğer kurumlara tâbi okullarla genişlemiştir.³

---

¹ Szabó Péter Haraszti, "Magyarországi iskolahálózat és oktatás a középkorban", Credo, XXVIII. évf., 2022/1 (2022), s. 52.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdal Çoban, "Ana Hatlarıyla Erken Dönem Macar Ortaçağına Bir Bakış", Balkanlar El Kitabı, haz. Bilgehan Gökdağ - Osman Karatay, c. I, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 174-175.

³ Haraszti, a.g.m., s. 52. Bunda Hristiyanlığın ülke genelinde daha kalıcı kurumsal bir hale gelmesi için I. István tarafından çıkarılan yasaların da oldukça önemli bir yeri olmuştur: "*Libellus de institutione morum*" ("*István király intelmei/Kral István'ın Öğütleri*") adıyla anılan bu yasaların "*Kisebbsik Legenda*" başlıklı bölümünün 4. maddesinde "...her on köyün bir kilise yapması..." ifadesi yer aldığından kiliselerin yapımı bu süreçte hızlanmış ve bu

11. yüzyılda Avrupa'da öncelikle din adamları yetiştirmek için manastır ve katedraller eğitim merkezleri olarak faaliyet göstermişlerdir.⁴ Bu yüzyılın sonunda görülen ekonomik ve sosyal canlanma kentleşmeyi de beraberinde getirdiğinden 12. yüzyılla birlikte Avrupa'da üniversiteler kurulmaya başlanmıştır.⁵ Burada kurulan en eski üniversiteler ise Salerno, Bologna ve Paris üniversiteleri olmuştur. Bu üniversiteler verdikleri eğitimle zaman içinde kendi ihtisas alanlarını da belirlemiş, Salerno tıp, Bologna hukuk, Paris ise teoloji ve felsefe alanında öne çıkmıştır. Bu ise Avrupa'daki üniversitelerin ihtisaslaşmasının temellerinin de elbette bugünkü modern anlamda olmasa da 12. yüzyıl ortalarında atıldığını göstermektedir.⁶

Avrupa'daki en eski üniversitelerden olan Paris Üniversitesi teoloji eğitimi verme izninin bulunması nedeniyle bu çağda diğer üniversitelerin önüne geçmiştir. Zira Orta Çağ'da teoloji en önemli eğitim alanı olarak düşünüldüğünden teoloji eğitimi verilmesi ancak Papa'nın izniyle mümkün kılınmıştır. Bir başka ifadeyle teoloji eğitimi verme yetkisi kuruluş aşamasında her üniversiteye verilen bir ayrıcalık olmaması, Paris gibi belirli merkezlerle sınırlandırılmıştır.

Avrupa'da 12. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar birbiri ardına pek çok üniversite kurulmuştur. Macar kültür tarihinde önemli yerleri olan ve pek çok Macar öğrencinin de eğitim aldığı üniversiteler arasından Prag Üniversitesi 1348'de, Krakov Üniversitesi 1364'te, Viyana Üniversitesi ise 1365'te

---

dinî kurumların o dönemde aynı zamanda eğitim merkezleri olarak da faaliyet göstermeye başlamaları sebebiyle buraya bağlı okulların kurulma aşamaları bundan sonra daha da hızlanmıştır (*István királyi intelmei*, Haraszti, a.g.m., s. 53).

⁴ Havva Sebetci, "11.-12.Yüzyıllarda Ortaçağ Avrupası'nın Eğitime Genel Yaklaşımı", Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 2/3, (2016), s. 95; Fatih Rukancı-Hakan Anameriç, "Ortaçağ'da İlk Üniversiteler: Studium Generale", Felsefe Dünyası, 1/39 (2004), s. 171.

⁵ Sebetci, a.g.m., s. 93-94; Rukancı-Anameriç, 2004, s. 171.

⁶ Demir, Avrupa'daki bu ilk üniversite ihtisaslaşmasının teoloji, hukuk ve tıp fakülteleri olmak üzere üç temel alanda gerçekleştiğini belirtmekte ve bu fakültelerin eğitimlerini şu şekilde sınıflandırmaktadır: 1. Teoloji Fakülteleri (*facultas theologorum*): O çağda en önemli fakülte olup sekiz yıllık bir eğitimin ardından *baccalaureus*, sonraki dört yılın ardından ise *magister* olunuyordu; 1. Hukuk Fakülteleri (*facultas descretistarum*): Papalık emirleri çerçevesinde kanun eğitimi veriliyordu; 3. Tıp Fakülteleri: O çağda oldukça ileride olan Türk ve İslam filozoflarının geliştirdikleri teorilere göre tıp eğitimi veriliyordu (Seda Demir, "Orta Çağ'da Üniversite Prototipleri: Birinci Nesil Üniversitelerin Sosyolojik, Sosyopolitik ve Akademik Yapıları", Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, 6/2 (2023), s. 477-478).

açılmıştır.⁷ Orta Avrupa'da kurulan bu üniversiteler arasında kuruluş aşamasında Paris'e benzer şekilde teoloji eğitimi verme izniyle ayrıcalık tanınan ilk üniversite ise Prag Üniversitesi olmuştur.⁸ İlk Macar üniversitesinin kuruluşuna kadar bu üç üniversite ile birlikte Avrupa'da kırk üniversite açılmış, bunlardan on sekizi İtalya'da, onu Fransa'da, yedisi İber Yarımadası'nda, ikisi İngiltere'de ve üçü de az önce söz edildiği gibi Orta Avrupa'da ortaya çıkmıştır.⁹

Macaristan'daki ilk üniversitenin kuruluşu da Orta Avrupa'daki diğer üniversitelerin, yani Prag, Krakov ve Viyana üniversitelerinin kuruluşunun hemen ardından Kral I. Lajos (1342-1382) döneminde gerçekleşmiştir. O dönemde oldukça önemli ve malî açıdan da oldukça kuvvetli bir piskoposluk merkezi olan Pécs şehrinde bir üniversite, o dönemdeki Latince ifade ile bir *studium generale* tesis edilmesine yönelik talep 1367 yılına ait Papalık fermanı ile tasdik edilmiş, böylece üniversitenin kuruluş süreci de tamamlanmıştır. Kral Lajos'un ve bilhassa Pécs Piskoposu Vilmos Koppenbachi'nin desteğiyle kurulan bu kurum her ne kadar uzun süre faaliyet gösteremese de Macar eğitim ve kültür tarihinin en kıymetli nişanelerinden biri olarak Macar yüksek öğretim tarihinin de temellerini atmıştır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak Macar literatürü temelinde bu üniversitenin kuruluş sürecinin, Pécs'te açılmasının nedenlerinin, burada ders veren hocalar ile eğitim gören öğrencilerin kimler olduklarının, üniversitenin faaliyetlerini sonlandırmasının ve bunun nedenlerinin aktarılmasına çalışılmış, kurumun Orta Çağ Avrupası'ndaki üniversite kuruluş sisteminin Macar topraklarındaki bir örneği olarak kültür tarihindeki yerinin gösterilmesi amaçlanmıştır.

1. Üniversitenin Kuruluşu

Orta Çağ'da bir yüksek öğretim merkezinin kurulabilmesi için o ülkenin hükümdarının bu konuda karar alması ve daha sonra ilgili kurumun faaliyete geçebilmesi için Papa'dan izin alınması gerekmiştir. Bunun ardından ise üniversiteler genellikle ülkenin kültürel ve ekonomik olarak gelişmiş bir şehrinde kiliseye bağlı büyük bir idarî yapıya tâbi kurumlar olarak tesis edilmişlerdir. Kilise yahut hükümdardan malî destek alarak

---

⁷ Pál Engel-Gyula Kristó- András Kubinyi, Magyarország története 1301-1526, Osiris Kiadó, Budapest 2005, s. 83; László Szögi, "A magyar felsőoktatás évszázadai– a kezdetektől 1948-ig", INFO-Társadalomtudomány, Okt/49 (2000), s. 25.

⁸ Dezső Dercsényi, Nagy Lajos Kora, A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1941, s. 75.

⁹ Szögi, a.g.m., s. 25.

gelişen bu merkezler ise literatürde *studium generale*¹⁰, *universitas*¹¹ yahut *akademia*¹² gibi adlarla anılmışlardır. Genellikle şehirleşmeye paralel şekilde ülkenin en önemli merkezlerinde kurulan bu yüksek öğretim kurumları verdikleri eğitim kadar buldukları şehrin kültürel gelişimine de büyük katkı sağlamışlardır.

Orta Avrupa'da birbirinin peşi sıra kurulan üniversitelerin hemen ardından Macaristan'da da bir üniversite kurulmasına karar verilmiş, ilk Macar üniversitesinin Kral I. Lajos döneminde kurulması ise tesadüfi olmamıştır. Zira I. Lajos dönemi Macar tarihinde Macar Krallığı'nın oldukça güçlü olduğu bir dönem olarak kabul edilmektedir. Kraliyet tacını 1342 yılında henüz 17 yaşında taht şehri Székesfehérvár'da giyen ve Macar tarihinde Nagy (Büyük) sıfatıyla anılan I. Lajos, babası Kral I. Róbert Károly'dan iç kaynakları güçlenmiş ve mali açıdan güçlü bir ülke devralmıştır.¹³ Anjou Hanedanına mensup olan ve genç yaşında tahta çıkmasına rağmen kısa zamanda iktidar gücünü sağlamıştıran I. Lajos, Macar ve Hırvat tacının dışında 1370 yılından itibaren Lehistan kraliyet tacını da taşımıştır. Kendisi Napoli krallığında veraset hakkı bulunan kardeşi András'ın Aversa'da

---

¹⁰ Eğitim almak için belli bir bölgeden ziyade başka bölgelerden yahut ülkelerden gelen yabancı öğrencilerin de kabul edildiği, konuların hocalar tarafından anlatıldığı yüksek düzeyde eğitim veren kurumları ifade etmek için kullanılan Latince kökenli bir kelime olup Orta Çağ'da Avrupa'da kurulan ilk üniversiteler genellikle bu adla anılmıştır (Hasan Çiçek-Bariş Mutlu, "Lisansüstü Eğitim ve Felsefe", Lisansüstü Eğitim Üzerine Düşünceler, Ed. Fuat Tanhan, Pegem Akademi, Ankara 2019, s.3; , Seyfi Kenan, "Üniversite", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 42, Ankara 2012, s. 339; Rukancı-Anameriç, a.g.m, s. 172).

¹¹ Latince kökenli olan ve bugün "üniversite" sözcüğüne kaynaklık eden bu kelime başlangıçta daha ziyade başka memleketlerden okumaya gelen öğrencileri ifade ediyordu ve Orta Çağ'da kurum anlamına geliyordu (Rukancı-Anameriç, a.g.m, s. 172). Kenan, bu sözcükle ilgili şunları aktarmaktadır: "*Üniversite XIV. yüzyıldan öteye gitmeyen, Ortaçağ Latincesi'nde üretilen universitas kavramından gelmektedir ve "bütün, yekpâre" anlamındaki universustan türetilen bir tamlamadır. Avrupa'da ilk defa 1300'ler civarında "hem yüksek öğretimin yapıldığı kurum hem de hocalar ve bilim insanları cemiyeti veya örgütü" anlamında kullanılan Anglo-Fransızca ve eski Fransızca (université) bir terim olarak ortaya çıkmıştır*" (Kenan, a.g.m., s. 339).

¹² Bu sözcük Sokrates'in öğrencisi ve aynı zamanda Aristoteles'in öğretmeni olan Platon'un kurduğu felsefe okuluna işaret etmektedir, Platon Akademisi olarak da anılan bu okulun Atina'da kurulduğu ve felsefe, matematik, geometri yahut astronomi alanlarında eğitim verdiği bilinmekte ve üniversite ile özdeşleştirildiği görülmektedir (Fatma Bağdatlı Çam, "Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının Temelleri", Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5/2 (2016), s. 638).

¹³ Dercsényi, a.g.e., s. 9; János Küküllei, Nagy Lajos király viselt dolgairól, Çev. Dr. Kálmán Dékány, In: Középkori Krónikások, V. Küküllei János, Szerk.: Ferencz Albin Gombos, A Brassói Lapok, Brassó 1906, s. 98.

öldürülmesi üzerine buraya seferler düzenlemiş, ayrıca Dalmaçya'yı kontrolü altına almıştır.

Onun döneminde en önemli politik güç kral, kraliyet ailesi üyeleri ve kraliyet meclisinde olup meclisi ise piskoposlar ve baronlar oluşturmuştur; 14. yüzyılın ortalarında bir ünvan taşımayan toprak sahipleri baron olarak anılmaya başlamış ve bunlar yeni aristokrasi üyesi olmuşlardır.¹⁴ 1347-1349 yılları arasında ortaya çıkan büyük veba salgınının¹⁵ ülkeyi oldukça zor bir duruma sokmasının ardından Buda'daki meclis toplantısında soylular I. Lajos'tan 1222 yılında çıkarılan Altın Ferman'ı (Aranybulla) güçlendirmesini istemişler ve bunun sonucunda ise I. Lajos soyluların ölümü halinde topraklarının veraset haklarının düzenlemesini de içeren 1351 Yasasını çıkarmış, bu ise kendisinin bu dönemdeki önemli icraatlardan biri olmuştur.¹⁶

I. Lajos döneminde Macar Krallığı'nın Avrupa'nın en önemli güçlerinden biri haline gelmesi, malî kaynakların gücü ve I. Lajos'un Kraliyet içerisinde iktidarını tam anlamıyla sağlamış olması ülkedeki kültürel gelişimi de beraberinde getirmiştir. Macar yazın tarihinin en önemli Latince kroniklerinden olan *Chronicon Pictum* (*Képes Krónika*) onun döneminde kaleme alınmıştır. Kronik yazarının da eserinin giriş bölümünde yazdığı gibi 1358 yılında yazılmaya başlanan *Képes Krónika* (*Resimli Kronik*) adını kronikte bulunan sanatsal değeri yüksek minyatürlerden almıştır.¹⁷ Yine I. Lajos döneminde János Küküllei (János Tótsolyomosi Apród), kralın seferlerinden, icraatlarından ve hayatından söz eden elli beş bölümlük *Chronicon de Ludovico rege* adlı Latince kroniğini yazmaya başlamıştır.¹⁸ Ayrıca Miklós Medgyesi, Kolozsvárlı Márton ve György Kardeşler gibi önemli sanatçılar da bu dönemde yaşamış ve eserler vermişlerdir.¹⁹

Orta Çağ kilise kültürü ile hümanist kültür arasında bir geçiş dönemi olarak da düşünülen bu dönemde eskiden kültürel gelişmişliğin göstergesi olarak kurulan manastırlar ve bunların yanındaki manastır okullarının yerini

---

¹⁴ Engel-Kristó-Kubinyi, a.g.e., s. 42, s. 86.

¹⁵ I. Lajos döneminin en büyük zorluklarından biri de veba salgınıydı. Veba salgını özellikle 1348 ve 1380'de komşu ülkelerde olduğu gibi Macaristan'da da çok can almıştı, bunun dışında kıtlık sorunu ortaya çıkmış, tahıl üretilmemiş, ayrıca bazı yerlerde büyük depremler meydana gelmişti (Küküllei, a.g.e., s. 152).

¹⁶ Engel-Kristó-Kubinyi, a.g.e., s. 87-88.

¹⁷ *Képes Krónika*, Çev. Ibolya Bellus, Európa Könyvkiadó, Budapest 1986, s. 7.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Küküllei, a.g.e., s. 93-154.

¹⁹ Dercsényi, a.g.e., s. 9.

üniversiteler almaya başlamıştır.²⁰ Avrupa'nın en eski üniversitelerinden sonra Orta Avrupa'da Macaristan'a komşu ülkelerde de bu eğitim kurumlarının tesisiyle kültür ve eğitim tarihi açısından Macaristan'da da bu ihtiyaç kendisini göstermiştir.

Bu yeni üniversiteler kurulup gelişmeden önce Macar öğrenciler başlangıçta yüksek tahsil görebilmek için genellikle İtalya'yı tercih etmişlerdir. 14. Yüzyılda İtalya ile politik ilişkilerin oldukça canlı olması ve İtalyan müfredatı bunun ana nedenleri arasında sayılmış; Padova'nın Macar kralının müttefiki olması nedeniyle özellikle Macar yönetici tabakasının burayı tercih etmesine neden olmuştur.²¹ O dönem Avrupa'da teoloji ve felsefe alanında öne çıkan Paris Üniversitesi'ni tercih edenlerin sayısı ise son derece kısıtlı olmuştur.²² Orta Avrupa üniversitelerinden Prag, Krakov ve Viyana üniversiteleri ise uzun yıllar Macar gençlerinin eğitim aldığı, Macar kültür tarihinde de oldukça önemli yeri olan öncelikli tercihler olmuşlardır.²³

Çağın getirdiği gereksinimler ve uygun koşulların sağlanması ile Macar topraklarındaki ilk üniversitenin (*studium generale*) kurulması 14. yüzyılda gerçekleşmiş, uzun süredir ihtiyaç duyulan bu eğitim kurumunun açılması için istenen izin Papa V. Urban'ın 1 Eylül 1367 tarihli fermanı (bulla) ile onaylanmıştır: "... Sözü edilen Pécs şehrinde, sonsuza kadar, teoloji haricinde kilise hukuku ve sivil hukuk ile diğer tüm saygın bilim dallarında eğitim

²⁰ Dercsényi, a.g.e., s.61, 74.

²¹ Dercsényi, a.g.e., s. 76.

²² Dercsényi, I. Lajos döneminde buradan mezun olan öğrenciler arasında devlet kademesinde oldukça önemli görevlere gelen üç isim zikretmektedir: István Szigeti, Miklós Miklósfia ve Péter Verébeli. Bunlardan en öne çıkanı ise István Szigeti olmuştur, kral ve kraliçe 1345 yılında Macaristan'da teoloji *magister*inin olmaması ve ulusal konseyde de bu alanda yetkin kişilere ihtiyaç duyulması sebebiyle Papa'dan kendisine *magister* ünvanını vermesini istemişler, daha sonra bu ünvanı alan István Szigeti, Kral Lajos'un sarayına kabul edilmiş, 1350'de Nyitra, 1367-1382 tarihleri arasında ise Kalocsa piskoposu olmuştur (Dercsényi, a.g.e., s. 75-76).

²³ Bu üniversiteler arasından Viyana Üniversitesi açılışından itibaren Macar öğrencilerin düzenli olarak gittiği bir merkez olmuştur, 14. yüzyıldan itibaren Prag, 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Krakov'a Macar öğrencilerin ilgisi artmıştır (*Régi Magyar Egyetemenk Emlékezete, Memoria Universitatum et Scholarum Maiorum Regni Hungariae 1367-1777*, Szerk. László Szögi, ELTE, Budapest 1995, s. 6; Szögi, a.g.m., s. 25). Macaristan'da kurulan ilk üniversite olan Pécs Üniversitesi'den sonra Kral Lüksemburglu Sigismund döneminde 1395'te Óbuda'da ve Kral Mátyás döneminde 1467 yılında Pozsony'da üniversiteler kurulmuştur, ancak bunlar kısa süre faaliyet göstermişlerdir; Haraszti bu nedenle Macaristan dışına eğitim almaya giden Macar öğrencilerin %85-90'lık bir kesiminin Viyana ve Krakov'a gittiklerini, geriye kalan %10-15'lik bölümün ise İtalyan üniversiteleri, Prag ve Paris ile Alman üniversitelerini tercih ettiklerini aktarmaktadır (Haraszti, a.g.m., s. 57).

verilmesi için bir *studium generale* kurulmasına hüküm ve bununla birlikte ferman veriyoruz.”²⁴ Görüldüğü üzere Pécs'te kurulacak ilk Macar üniversitesine başta hukuk eğitimi olmak üzere diğer bilim dalları ile ilgili eğitim verme yetkisi verilmesine karşın, Viyana ve Krakov üniversitelerinde olduğu gibi kuruluş aşamasında teoloji eğitimi verme izni verilmemiştir.²⁵

Kralın bu yüksek eğitim kurumunun açılmasına yönelik talebinin Papa tarafından Viterbo'da tasdiklendiği bu fermanın orijinali günümüze ulaşmamıştır.²⁶ Tamás Fedeles, bugün bilinen belgenin Papalık kançılıyasındaki kayıt defterinde bulunduğunu, Vatikan Gizli Arşivi'nde korunan *Registra Vaticana* serisi 16. ve *Registra Avenionensia* 165. ciltte korunan belgede ayrıca üniversitede görev alacak hocalara ve öğrencilere tanınan ayrıcalıklara da yer verildiğini aktarmaktadır.²⁷ Üniversite, kayıtlarda Orta Çağ Avrupası'nda en yüksek seviyede eğitimin verildiği *studium generale* olarak adlandırılmıştır: “*studium generale Quingueecclesiense*”.²⁸

Fedeles, Papalık fermanından önce Macar sarayında bulunan bazı isimlerden üniversitenin yapılanması ile ilgili olarak Papalık tarafından görüş alınmış olabileceğini bildirmektedir: Buna göre Pécs'teki üniversitenin açılmasında oldukça etkili bir isim olan Vilmos Koppenbachi ile 1358'deki Macar-Venedik barış görüşmelerinde tanışan Padova Üniversitesi hukuk profesörü olan Bartolomes Piacentini muhtemelen Koppenbachi'nin tavsiyesiyle 1360'da Macar sarayına gelmiş ve açılacak üniversitenin kuruluş hazırlığı ile meşgul olmuştur; bu sebeple Fedeles'e göre 1367'de kuruluş izni geldiği sırada Papalık sarayında bulunan Piacentini'den fikir ve görüş istenmiş olunmalıdır.²⁹ Yine dönemin en

²⁴ Tamás Fedeles, “Oktatási központ a Mecsek lábánál, Az első Magyar egyetem történetének süllypontjai”, *Per Aspera ad Astra*, IV.évf. 1-2 (2017), s. 14.

²⁵ Szögi, a.g.m., s. 26. Kuruluş aşamalarında teoloji eğitimi izni verilmeyen Krakov ve Viyana üniversiteleri uzun yıllar sonra ancak bu izni alabilmişlerdir, bu yetki Krakov Üniversitesi'ne 1397'de, Viyana Üniversitesi'ne ise 1384'de verilmiştir (Mária Font, “A siker reménye és a kudarc okai, egyetemalapítások a középkori Magyarországon”, *Per Aspera ad Astra*, IV. évf. 1-2 (2017), s. 91).

²⁶ Font, a.g.m., s. 80.

²⁷ Fedeles, a.g.m., s. 21.

²⁸ Miklós Boda, “Jubileumtól jubileumig, Pécs középkori egyeteme az elmúlt fél évszázad irásainak tükrében”, *Per Aspera ad Astra*, IV. évf. 1-2 (2017), s. 186; Font, a.g.m., s. 80. Pécs şehrinin adı IX. yüzyılda Latince Quingue Basilicae (Beş Kilise) şeklinde olup daha sonra bu isim Quingue Ecclesiae şekline dönüşmüştür (Bkz. Sándor Papp, “Peçuy, Macaristan'da Pécs şehrinin Osmanlı dönemindeki adı”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 34, TDV, Ankara 2013, s. 214-215).

²⁹ Fedeles, a.g.m, s. 20.

önemli teoloji hocalarından Radolphus de Castello da Papalık fermanı gönderilmeden birkaç gün önce 28 Ağustos 1367'de Macaristan'dan İtalya'ya dönmüş ve büyük bir olasılıkla bu hocadan da görüş alınmıştır.³⁰ Buradan anlaşılıyor ki Kral I. Lajos'un onayıyla üniversitenin kuruluş hazırlıklarına başlanmış ve Papalık tarafından yapılan incelemeden sonra Pécs'in bir üniversite kurulması için uygun olduğuna karar verilmiştir.

Kral Lajos'un müsaadesi olmadan bir üniversite kurulması elbette mümkün olmamakla birlikte, Macar literatüründe Pécs'teki bu *studium generalen*in tesisi konusundaki en önemli isim olarak 1361-1374 yılları arasında Pécs piskoposu olan Vilmos Koppenbachi (Bergzaberni / Rajna-pfalzi) adı ortaya çıkmaktadır.³¹ Vilmos Koppenbachi Alman kökenli olup 1358'de Kral I. Lajos'un sarayına gelmiş, I. Lajos'un izniyle onun adına çok sayıda görev ifa etmiş, pek çok yere diplomatik görüşmeler yapmak için gönderilmiş ve birçok kez Papalık sarayında da bulunmuştur; kendisinin Macar topraklarında bir üniversite kurulması konusunda Kral I. Lajos'a etki ettiği, fikir verdiği düşünülmektedir.³² Pécs şehrinin hükümdarlık merkezi olmamasına karşın Macar topraklarındaki ilk üniversitenin kuruluş şehri olarak seçilmesi de bu etkinin en bilinen örneklerinden sayılmaktadır. Bu dönemde Orta Avrupa'da açılan ilk üniversitelere bakıldığında Prag, Krakov ve Viyana örneklerinde de görüleceği üzere bunlar hükümdarlık merkezlerinde açılmışken, bu genel özellikten farklı olarak Macaristan'daki ilk üniversitenin Pécs'teki piskoposluk merkezinde açılması ise oldukça dikkat çekicidir.³³ Bu bakımdan Macar kaynaklarının önemli bir bölümü Pécs'teki bu ilk

---

³⁰ Fedeles, a.g.m., s. 20. Fedeles 14. yüzyılın ikinci yarısında Papalığın üniversite kuruluşlarında izlediği prosedürü şu şekilde özetlemektedir: 1. Aşama: Hükümdar Vatikan'a bir yazı gönderir; 2. Aşama: Papalık bir araştırma başlatır, kurulacak üniversitenin kurulacağı yerin uygun olup olmadığına bakılır, 3. Aşama: Papalığa kuruluş belgesi ve şehrin yetkilileri tarafından üniversite üyeleri için verilen ayrıcalıklara ilişkin belgeler gönderilir, 4. Aşama: Şayet her şey uygunsuzsa kuruluşu tasdikleyen Papalık fermanı gönderilir (Fedeles, a.g.m., s. 20).

³¹ Mária G. Sándor, "A pécsi középkeri egyetem feltárásának újabb eredményei", *Változatok a történelemre, Tanulmányok Székely György tiszteletére, Monumenta Historica Budapestinensia XIV.*, Szerk. Erdei Gyöngyi-Nagy Balázs, Budapesti Történeti Múzeum, ELTE BTK Középkeri és Kora Újkeri Egyetemes Történeti Tanszék, *Archacolingua Alapítvány és Kiadó*, s. 79.

³² Font, a.g.m., s. 82.

³³ István Petrovics, "A középkeri pécsi egyetem és alapítója", *Aetas*, 20. évf. 4 (2005), s. 30.

üniversitenin kuruluşunda etkili olan ismin Piskopos Vilmos Koppenbachi olduğunu bildirirler.³⁴

Pécs'i bir üniversitenin kurulması için bir merkez olarak öne çıkaran sebepler arasında elbette yalnızca Pécs Piskoposu Vilmos Koppenbachi'nin etkisi yer almamaktadır. Şehrin 14. yüzyıldaki durumunun ve dönemin siyasî koşullarının da bu kararın alınmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Pécs'in seçilmesi ile ilgili olarak Macar literatüründe yer alan başlıca sebepler arasında şehrin bu dönemde ekonomik açıdan oldukça yüksek bir seviyede, en zengin kilise merkezlerinden biri olması, burada kiliseye bağlı bir yüksek okulun uzun bir süredir faaliyet gösteriyor olması, ayrıca Pécs'in Kral I. Lajos'un güney-güneybatıya yönelik dış politik oryantasyonuna uygun bir yer olması sıralanmaktadır.³⁵

2. Üniversitenin Hocaları ve Öğrencileri

Pécs, yani o dönemdeki adıyla *studium generale Quingue Ecclesiense*, Bologna modelini esas alan bir yapıda kurulmuştur.³⁶ Üniversitenin başında idareci olarak piskopos bulunmuş ve kurumu o idare etmiş, sınavda başarı sağlayanlara akademik ünvanları piskopos tarafından verilmiş, doktora derecesi alanlar ders verme hakkına da sahip olmuş, böylece üniversiteyi bitirenler için başka yüksek öğretim kurumlarında çalışma olanağı da sağlanmıştır.³⁷ Papalık üniversitedeki sınavların yönetimini ve kabulünü kurumun en yetkili kişisi olarak Pécs piskoposuna vermiştir.³⁸ Böylelikle üniversitenin ilk yöneticisi de Vilmos Koppenbachi olmuştur.

Teoloji izni verilmeyen Pécs felsefe ve hukuk fakültesi ile eğitim vermiş olup hukuk fakültesinde kanon (kilise) ve Roma hukuku öğretilmiştir.³⁹ Hoca da yetiştiren bir üniversite olarak Pécs'te Piskopos Koppenbachi üniversitede ders verilmesi konusunda oldukça etkili adımlar atmış ve meşhur hocaları buraya çekerek üniversitenin prestijini arttırmak istemiştir. Buraya davet edilen hocaların masrafları piskopos tarafından

³⁴ Sándor, a.g.m., s. 79. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tibor Klaniczay, "Megoldott és megoldatlan kérdések az első magyar egyetem körül", Irodalomtörténeti Közlemények, c. LXXVIII (1974), ss. 161-178.

³⁵ Petrovics, a.g.m., s. 30.

³⁶ Fedeles, a.g.m., s. 22; Sándor, a.g.m., s. 79.

³⁷ Fedeles, a.g.m., s. 22.

³⁸ Sándor, a.g.m., s. 79.

³⁹ Petrovics, a.g.m., s. 36; Sándor, a.g.m., s. 79.

karşılandığı için kurum da böylelikle piskoposa bağlanmıştır.⁴⁰ Zengin bir piskoposluk olmanın, önemli hocaları buraya çekmede büyük avantaj sağladığını da söylemek mümkündür. Bu şartlar dâhilinde Koppenbachi'nin hem piskoposluğun maddi imkânı hem de kişisel tecrübesi bakımından elinde bulundurduğu bu olanakları oldukça verimli bir şekilde kullandığı düşünülmektedir. Kendisi Pécs'e önemli hocaları çekebilmek için olsa gerek Papa'dan, üniversitenin kilise geliriyle hizmet veren hocalarının hizmet verdikleri yerde yaşama zorunluluğundan beş yıl için muaf tutulmalarını sağlayan bir izin de almıştır.⁴¹

Pécs'in en meşhur hocası Galvano di Bologna (Galvano Bethini de Banonia) olmuştur. Galvano, yüksek tahsilini Padova'da tamamlamış, 1361'de kanon hukuku doktoru olmuş, ardından Padova Üniversitesi'nde bu alanda hocalık yapmaya başlamıştır.⁴² Macarlarla ilgili olarak kaynaklarda adına ilk kez 1371 Eylülünde rastlanmış, bu tarihteki Papa XI. Gregorius'un mektubunda Macar kralı ve Alman-Roma imparatoru arasındaki barışın tesisinde Pécs Piskoposu Vilmos Koppenbachi ile birlikte görev aldıkları kaydedilmiştir.⁴³ Piskopos Koppenbachi ile tanışık olan Galvano'nun hocalık maaşının Pécs'te bulunduğu sırada oldukça yüksek olduğu konusunda kaynaklar hemfikirdir. Petrovics'e göre Galvano Pécs'te o dönem Bologna'da ödenen ortalama hoca maaşının tam on katı fazlasını almıştır.⁴⁴ Szögi ise Galvano'nun Kral Lajos'tan, o dönem Krakov'daki hocalardan tam sekiz kat fazla maaş aldığını yazmaktadır.⁴⁵ Fedeles de kendisinin Avrupa'da en yüksek maaşı alan hoca olduğunu kaydetmektedir.⁴⁶ Pécs'te ne zaman göreve başladığı ile ilgili olarak farklı görüşler olsa da kendisinin 1374 yılında Piskopos Koppenbachi'nin ölümünden sonra buradan ayrıldığı bilinmektedir. Petrovics'e göre Galvano'nun Pécs'e gelişi esasen buradaki üniversite ile ilgili değil, bizzat Piskopos Koppenbachi'nin şahsi çabasının bir sonucu olmuştur ve piskoposun 1374'teki ölümünün ardından Galvano Pécs'ten ayrılmakta pek zorlanmamıştır; nitekim Papa XI. Gregorius 1374 yazında Bologna Üniversitesi'nden hocayı bünyelerine almasını istemiştir.⁴⁷ Bu tarihten

⁴⁰ Font, a.g.m., s. 83.

⁴¹ Petrovics, a.g.m., s. 36.

⁴² Fedeles, a.g.m., s. 22.

⁴³ Fedeles, a.g.m., s. 22.

⁴⁴ Petrovics, a.g.m., s. 36.

⁴⁵ Szögi, a.g.m., s. 26.

⁴⁶ Fedeles, a.g.m., s. 23.

⁴⁷ Petrovics, a.g.m., s. 36.

sonra Galvano 1374-1376 yılları arasında Bologna'da, 1379-1382 yılları arasında Padova'da, sonra tekrar Bologna'da ders vermeye devam etmiştir.⁴⁸

Pécs'te görev yapan hocalar arasında kaynaklarda yer alan bir diğer isim ise Lurcz Hermann'dır. Kendisinin 1379 öncesinde Pécs'te görev yapan bir hoca olduğu Prag Üniversitesi'ndeki bir kayıta yer almaktadır. Nürnberg'den Pécs'e geldiği tahmin edilen Hermann ile ilgili Prag Üniversitesi'ne ait *Liber decanorum* cildinde kendisinin Pécs Üniversitesi'nden Prag'a geldiği kaydedilmiştir, ayrıca bu bilgiye göre Pécs'ten gelen bir hocanın Prag'da da ders vermeye devam edebileceği görülmektedir.⁴⁹ Dolayısıyla kayıtlardan 1379'da Prag Üniversitesi'nde çalışmaya başladığı görülen Hermann'ın 1379 öncesinde Pécs'te hocalık yaptığı kesinleşmekle birlikte bunun hangi yıllar arasında olduğu bugün için kesin olarak bilinmemektedir. Ancak hocanın Prag'dan sonraki akademik faaliyetleri ile ilgili literatürde nispeten daha kesin bilgiler yer almaktadır. Buna göre Hermann 1385/1386'da Viyana'da ve daha sonra 1395 yılında Ertfurt Üniversitesi'nde teoloji ve muhtemelen tıp hocası olarak görev yapmış ve 1396 yılında ise rektör olmuştur.⁵⁰

Hermann'dan sonra kayıtlarda yer alan bir diğer isim ise 1369 yılında doktora derecesi aldığı görülen Pál'dir, kendisinin 1369 ilkbaharında Papa V. Urban'ın izniyle bu ünvanı aldığı tespit edilmiştir.⁵¹ Petrovics bu isimler dışında Rudolf, Imre Czudar, Bálint Kolozsvári ve Miklós isimli hocaların da Pécs'te görev yaptıklarıyla ilgili görüşlerin olduğunu aktarmıştır.⁵² Nitekim Font çalışmasında Pécs'te görev alan hocaların listesini şu şekilde vermektedir: "Galvano di Bononia (1367?-1374); Lurcz Hermann (1379 öncesi); Pál (1369'da doktora ünvanı almıştır); Rudolf (1372?); Bálint Kolozsvári oğlu Jakab; Miklós Szlavóniai⁵³ ve Imre Czudar"⁵⁴

Görüldüğü üzere Pécs'te görev yapan hocalarla ilgili oldukça kısıtlı veri bulunmaktadır. Buna benzer bir şekilde burada eğitim gören öğrencilerle ilgili olarak da kaynaklarda pek az bilgi yer almaktadır. Pécs'in bu dönemdeki öğrencileri hakkında bilinen en kesin verilere Prag

⁴⁸ Fedeles, a.g.m., s. 23.

⁴⁹ Fedeles, a.g.m., s. 24.

⁵⁰ Fedeles, a.g.m., s. 24-25; Petrovics, a.g.m., s. 36

⁵¹ Fedeles, a.g.m., s. 25; Font, a.g.m., s. 84.

⁵² Petrovics, a.g.m., s. 36.

⁵³ Petrovic'in çalışmasında Pojega *prepostu* (Lat. *praepositus*) olarak zikredilir (Petrovics, a.g.m., s. 37).

⁵⁴ Font, a.g.m., s. 84.

Üniversitesi'ndeki bir kayıt defteri ile bir Papalık evrakında rastlanmaktadır. Prag'daki kayıt defterinde rastlanan Péter Wydera(i) adı Macar kaynaklarında Pécs'in en eski öğrencisi olarak ortaya çıkmaktadır. 1384⁵⁵ yılında Pécs öğrencisi olduğu düşünülen Péter Wydera (Petrus de Wydera) 1386 yılında Prag Üniversitesi Beşerî Bilimler Fakültesi'ne ait bu kayıta "*baccalarius Quingueecclesiarum*" ifadesiyle anılmaktadır.⁵⁶ Pécs'in bundan sonraki öğrencilerine ait kayıtlar ise burada yaşanan talihsiz bir olaya dayanmaktadır. Papa IX. Bonifacius'un 7 Haziran 1400 ve 5 Aralık 1400 yıllarına ait yazılarında bugün için bilinmeyen bir nedenden ötürü o dönemde Pécs'te okuyan Fábian Szöllösi oğlu György (Gerogius Fabiani de Zeuleus), yine burada okuyan János Kancellár'ı (Johannes dictus Cancellarius) öldürmüş ve bunun üzerine Papalık tarafından bir tahkikat başlatılmıştır, bu tahkikatta geçen yukarıdaki iki ismin dışında ilgili evraklarda geçen bir diğer isim ise yine Pécs'te öğrenim gören Benedek Csót oğlu György'dür (Georgius Benedicti Chot).⁵⁷ Belgelerde adlarına rastlanan bu dört öğrenci dışında Font, birkaç isim daha zikretmektedir: "László oğlu Lukács (1402), Miklós Zimonyi (1372), András Sasmikó (1372), Jakab Nevnai (1400), Ipoly Veresmarthy (1431-1432) ve János Budai (1374)".⁵⁸ Petrovics ise 1385-1399 yılları arasında Pécs'te eğitim gören öğrencileri András, Miklós, Péter, Tamás ve 1397'de burada öğrenci olan Bálint şeklinde bildirmektedir.⁵⁹

3. Üniversitenin Kapanışı

1367 yılında hükümdarlık merkezi yerine bir piskoposluk merkezi olan Pécs'te kurulan Macar topraklarındaki ilk üniversite olan *studium generale Quingue Ecclesiense* Orta Avrupa'da benzer dönemlerde kurulan diğer üniversiteler gibi daimî olmamış, faaliyetlerine uzun süre devam edememiştir. 1382 yılında Kral I. Lajos'un ölümünün ardından Macar tahtını elde etmek için siyasi bir belirsizlik ve çalkantılı bir dönem yaşandığından bu süreç Pécs'teki üniversiteyi de etkilemiş olmalıdır. Özellikle bu süreçte Hırvat isyanları ve Napolili Ladislas'ın (László) ortaya çıkışı Macaristan'ın güneyini tamamen etkilediği gibi Pécs'teki üniversiteyi de oldukça zor bir sürece sürüklemiştir.⁶⁰ Bunun öncesinde 1374 yılında üniversitenin en büyük destekçisi ve birçok kaynağa göre

⁵⁵ Font, a.g.m., s. 84.

⁵⁶ Petrovics, a.g.m., s. 37.

⁵⁷ Petrovics, a.g.m., s. 37.

⁵⁸ Font, a.g.m., s. 84.

⁵⁹ Petrovics, a.g.m., s. 39.

⁶⁰ Petrovics, a.g.m., s. 38.

üniversite kurulmasına yönelik fikrin esas sahibi Piskopos Vilmos Koppenbachi'nin ölümü de kuşkusuz kurumun faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim ünlü hoca Galvano'nun Pécs'ten ayrılışı da Piskopos Koppenbachi'nin ölümünün hemen ardından gerçekleşmiştir.

Macar kaynakların genel kabulüne göre Piskopos Vilmos Koppenbachi ve Kral Lajos'un ölümünün ardından üniversite zayıflamaya başlamıştır. 1380'li yıllardan itibaren Prag ve Viyana üniversitelerinde Pécs'ten gelen öğrenci sayısının artmaya başlaması, Prag Üniversitesi'nde kaydedilen Pécs'li öğrenci sayısının yükselmesi 14. yüzyıl sonunda 1395-1399 yılları arasında bu gerilemenin önemli bir göstergesi kabul edilmektedir.⁶¹ Bütün bu süreç sonunda ise Pécs'teki üniversite için 15. yüzyıl sonunda Orta Çağ Avrupası'nda üniversite anlamında kullanılan *studium generale* şeklindeki adın yerine *schola maior* ifadesi ortaya çıkmıştır.⁶² Bu adlandırma ve 1543'e kadar kurum binasında yer alan *scola maioris ecclesiac* ifadesi de kurumun bir üniversiteden katedrale bağlı bir okula, muhtemelen bir yüksek okula dönüştüğüne işaret etmektedir.⁶³

Pécs'teki bu ilk Macar üniversitesinin kapanma sebepleri arasında ise literatürde ağırlıklı ve en temel neden olarak kurumun yeterli malî desteği alamamış olması gösterilmektedir. Diğer sebepler arasında ise Macaristan'daki taht mücadelelerinin üniversiteyi etkilemesi, Pécs Üniversitesi özelinde görülmele birlikte, bundan sonra Lüksemburglu Sigismund (Zsigmond) (1387-1437) ve Mátyás Hunyadi (1458-1490) döneminde Macaristan'da kurulan diğer üniversitelere de atıfta bulunularak, hükümdarların üniversite kuruluşunu sadece bir prestij sembolü olarak görmeleri ve üniversite yöneticisi ile hükümdar arasındaki anlaşmazlıklar gibi etkenler sıralanmaktadır.⁶⁴ Hükümdar ve üniversite yöneticisi arasındaki anlaşmazlığın yahut ayrılığın Pécs'i nasıl etkilediği ile ilgili olarak ise Alsáni adı zikredilmektedir. Bilindiği üzere Pécs Piskoposu Koppenbachi'nin ölümünden sonra bu makama, dolayısıyla Pécs'teki üniversitenin de yöneticiliğine Bálint Alsáni atanmış ve kendisi I. Lajos'tan sonra kargaşalı bir dönemin ardından Macar tahtına çıkan Sigismund taraftarı olmamıştır, dolayısıyla yeni kralın Pécs'in yeni piskoposu Alsáni'nin yönettiği bir üniversiteye destek vermediği için üniversitenin kapanmak durumunda kalmış olduğu da iddia edilmektedir.⁶⁵

⁶¹ Régi Magyar Egyetemek Emlékezete, s. 8, Sándor, a.g.m., s. 79, Petrovics, a.g.m., s. 39.

⁶² Régi Magyar Egyetemek Emlékezete, s. 8, Petrovics, a.g.m., s. 39.

⁶³ Sándor, a.g.m., s. 51, 79, Petrovics, a.g.m., s. 39.

⁶⁴ Font, a.g.m., s. 97.

⁶⁵ Font, a.g.m., s. 83.

Bu süreçten sonra Pécs'teki üniversitenin zayıflamaya başlaması ve Kral Sigismund döneminde Macaristan'da hükümdarlık merkezi Óbuda'da yeni bir üniversite açılması da bu iddiayı destekler niteliktedir.⁶⁶

Pécs'teki bu ilk Macar üniversitesi ile ilgili olarak bir başka tartışma konusu da üniversite binasının yerinin tam olarak nerede olduğu ile ilgili olmuştur. Bu konuda özellikle 19. ve 20. yüzyılda çeşitli bilimsel ve arkeolojik çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar sırasında araştırmacılar ünlü seyyah Evliyâ Çelebi'nin seyahatnamesinden de istifade ederek binanın katedrale yakın bir yerde olduğunu düşünmüşlerdir.⁶⁷ Evliyâ Çelebi seyahatnamesinde "Peçoy varoşu medreseleri" alt başlığı altında üniversiteyi ve yerini şu şekilde tarif etmiştir:

"Peçoy varoşu medreseleri: Tamamı 5 adet medresesi vardır Bunlardan en eskisi İç Kale'de olan Eflâtun-ı İlahî'nin ilim ve fen medresesidir ki 70 adet Kısırâ kemerli ve Havarank köşklü odaları vardır. Bunların da her birinde birer çeşit mimarlık ilmiyle yapılmış sanatlı tasavvurlar var ki özelliklerinin anlatılmasında dil kısa ve kalem kırıktır. Eflâtun zamanında bu medreselerde İsrâkiler ve Meşşâf (Peripatos) sakin olup tüm garip ve acayip ilimleri Eflâtun'dan görüp öğrenimlerini tamamlarlarmış".⁶⁸

Ancak 20. yüzyılın sonunda yapılan arkeolojik kazılarda binanın Pécs piskoposluk kalesinin kuzeyinde tek katlı, uzunlamasına doğu-batı yönünde olan, bir ana cephesi katedrale bakan bir bina olduğu, binanın zemin katında 19 metre uzunluğunda bir ana salon bulunduğu, bunun doğu ve batı ucunda ise birer küçük salonun olduğu tespit edilmiştir.⁶⁹

1367'de kurulan Pécs Üniversitesi'nin Piskopos Vilmos Koppenbachi'nin ölümünün ardından güç kaybetmeye başladığı, Kral I. Lajos'un ölümünün ardından ise Macaristan'da ortaya çıkan siyasî belirsizlik ve iç karışıklıklar nedeniyle zayıfladığı görülmektedir. Macar kaynaklarının bir bölümünde yer aldığı üzere Koppenbachi'den sonra üniversiteyi yöneten yeni piskopos ile yeni kral Sigismund arasındaki mesafe de bu olumsuzluklara eklenince bir müddet sonra üniversite *studium generale* şeklindeki vasfını kaybetmiş ve literatüre göre muhtemelen bu dönemden sonra ancak bir yüksek okul seviyesinde bir süre daha eğitim verebilmiştir.

⁶⁶ Óbuda'da açılan bu üniversite Macaristan'ın ikinci, Buda'nın ise ilk üniversitesi olmuştur.

⁶⁷ Sándor, a.g.m., s. 79.

⁶⁸ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe, İştib, Vidin, Peçoy, Budin, Üstürgon [Estergon], Ciğerdelen, Macaristan, Özıçe, Taşlıca, Dobra-Venedik, Mostar, Kanije, Haz. Seyit Ali Kahraman, c. 6 (1), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 253.

⁶⁹ Petrovics, a.g.m., s. 39.

Sonuç

Orta Çağ'da eğitim Avrupa'da olduğu gibi Macaristan'da da Batı Kilisesi'nin etkisi ve kontrolü altında şekillenmiş ve sürdürülmüştür. Eğitimin en yüksek seviyede verildiği kurumlar olan üniversiteler, yani Orta Çağ Avrupası'ndaki genel adlandırmalarıyla *studium generale*ler, hükümdarların bir üniversite açılmasına yönelik iradesinin Papalık onayıyla tasdik edilmesiyle faaliyetlerine başlayabilmişlerdir. Macaristan'da Kral I. Lajos'un bu yöndeki iradesi 1367 yılındaki Papalık onayıyla tasdik edilmiş ve Pécs şehrindeki ilk Macar üniversitesinin kuruluşu tamamlanmıştır. Dolayısıyla burada hükümdar ve Papalıktan oluşan ikili bir sistemden söz edilmesi gerekmektedir. Bu ikili sistemin ilk aşaması ilgili ülkenin bir üniversite kurulmasına yönelik bir irade ortaya koyması ve bunun gereklerini yerine getirmesidir. İkinci aşama ise bu irade ve gerekliliklerin Papalık tarafından onaylanmasıdır. Böylelikle Orta Çağ'da Avrupa'da bir üniversite kurulabilmesi için evvela bu iki aşamalı evrenin tamamlanması gerekmiştir. Bu ikili sistemin ikinci aşaması ile de Avrupa'da Batı Kilisesi'nin kontrolünde gelişen bir yüksek tahsil standardizasyonu sağlanmıştır.

Üniversite kuruluşunun Papalık onayına bağlı kılınması, üniversitelerin yönetim ve idaresi, sınavların yürütülmesi ve akademik ünvanların verilmesi gibi konularda piskoposların kurumun en yetkili mercii sayılması, ayrıca Pécs özelinde de hocaların beş yıl için yaşadıkları şehirde ikamet etme zorunluluklarından muaf tutulmaları, öğrenciler arasında yaşanan olaylar karşısında Papalık belgelerinin bulunması gibi pek çok örnekten de anlaşılacağı üzere Orta Çağ'da *studium generale*lerin kuruluş ve faaliyetlerinin sürdürülmesinde en önemli kontrol mercii kilise olmuştur. Bu da Orta Çağ'da hem bir dinî kurum hem de eğitim kurumu olarak faaliyet gösteren kiliselerin bağlı olduğu Papalığın, Avrupa'da dinî ve siyasi alanda olduğu kadar yüksek eğitim alanında da büyük bir etki ve kontrol alanının olduğunu göstermektedir.

Üniversitenin kuruluş süreci içerisinde o dönem Avrupa'da pek az üniversitenin sahip olduğu teoloji eğitimi verme ayrıcalığının Pécs'te kurulan bu üniversiteye verilmediği görülmüştür. Avrupa'da bu ayrıcalıklı yönüyle ortaya çıkan Paris, sonrasında Orta Avrupa'da Prag üniversitesi örneklerinden farklı olarak Pécs bu sınıflandırmada Krakov ve Viyana üniversiteleri ile benzer bir kategoride değerlendirilmiştir. Bologna ve Padova modelinde kurulan üniversitenin bu açıdan Paris modelinden farklı bir yapıda temellendiği görülmüştür.

Pécs Üniversitesi'ni Orta Avrupa'da kurulan diğer üniversitelerden farklı kılan en önemli özellik ise kurumun bir hükümdarlık merkezi yerine bir

piskoposluk merkezinde kurulmuş olmasıdır. Bu ise literatürde Macar topraklarında bir üniversite kurulmasına yönelik fikrin, bu yöndeki hareketin kaynağının Pécs piskoposu Vilmos Koppenbachi'ye ait olduğuna yönelik düşüncüyü güçlü bir biçimde desteklemektedir. Dolayısıyla bu açıdan I. Lajos'un üniversitenin açılmasında elbette desteği ve onayı olmakla birlikte bu üniversitenin Pécs'te açılması ve Koppenbachi'nin bu aşamadaki gayretleri Macar literatürünün bir bölümünde yer aldığı gibi kral için bu üniversitenin yalnızca bir prestij sembolü olarak görüldüğü fikrini destekler niteliktedir.

Üniversitenin kuruluş ve kapanış aşamaları da siyasî ve ekonomik koşulların bu dönemde *studium generale*lerde verilen yüksek eğitimin devam ettirilmesinde ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Pécs'teki üniversite Macar Krallığı'nın askerî ve ekonomik olarak en güçlü olduğu dönemlerden biri olan I. Lajos döneminde kurulmuştur. Bu dönemde I. Lajos siyasî açıdan da iktidarını sağlamlaştırmış, Macar hazinesi ise dolu olmuştur. Bir taht mücadelesinin de olmadığı bu dönemde veraset ve mülkiyet hukuku alanında da yeni yasal düzenlemeler yapılmış, kültür ve sanat alanında da yazar ve sanatçılar desteklenmiştir. Bunun bir yansıması olarak ilk Macar üniversitesinin bu dönemde kurulması olağan bir sonuç olarak da değerlendirilebilir. Bu olumlu şartlar altında kurulan üniversitenin kapanması ise tüm bunların tersine dönmesiyle olmuştur. Kral Lajos'un ölümünden sonra ülkedeki iç karışıklıklar ve siyasî belirsizlik elbette kurumu da etkilemiş, Piskopos Koppenbachi ve Kral Lajos'un ölümünden sonra yeterli desteği bulamamıştır. Macar literatürünün bir bölümünde yer aldığı üzere Kral Lajos'tan sonra tahta çıkan Lüksemburglu Sigismund ile Piskopos Koppenbachi'den sonra üniversitenin yöneticisi olan Alsáni arasındaki mesafe, Alsáni'nin yeni hükümdarın taraftarı olmayışı da hükümdarlık merkezinin oldukça uzağına düşen Pécs'i gözden düşürmüş olmalıdır ki yeni kral Pécs'teki bu üniversiteyi desteklemekten ziyade Óbuda'da Macaristan'daki ikinci üniversiteyi açmıştır. Üniversite yöneticisi ile hükümdar arasındaki uyuşmazlığın üniversiteyi kapanmaya kadar götüreceği bir yönü olduğunun Macar topraklarındaki bir başka örneği de Kral Mátyás ile János Vitéz ayrılığında ortaya çıkmaktadır. Zira Kral Mátyás dönemde János Vitéz'in desteğiyle Pozsony'da kurulan üçüncü Macar üniversitesi olan Universitas Istropolitana da Kral Mátyás ile János Vitéz arasındaki büyük ayrılığın ardından kapanmıştır. Bu üçüncü Macar üniversitesinin de hükümdarlık merkezinde kurulmayan bir kurum olarak üniversitenin destekçisi yahut yöneticisi ile hükümdar arasındaki ayrılığın üniversitenin kapanışını hazırladığı Pécs'e benzer bir örnek teşkil ettiği düşünülmektedir.

Orta Çağ'da Pécs'te kurulan bu ilk üniversitenin hükümdar ve piskoposa bağlı olarak onların desteğiyle kurulması bu desteğin devamlılığını gerekli kılmış, okulun eğitim öğretim faaliyetlerine devam edebilmesi için zarurî bir hal olmuştur. Ancak kuruluş aşamasındaki bu desteğin bugün için nedeni kesin olarak bilinmese de verilmemesi, yani bir bakıma kral değişiminden sonra yeni kralın önceki kral döneminde kurulan bu üniversiteyi yeterince desteklememesi Pécs'teki bu ilk Macar üniversitesinin *studium generale* vasfını kaybetmesine neden olmuştur.

Kaynakça

- BAĞDATLI ÇAM Fatma, “Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının Temelleri”, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5/2 (2016), ss. 629-643.
- BODA Miklós “Jubileumtól jubileumig, Pécs középkori egyeteme az elmúlt fél évszázad irásainak tükrében”, Per Aspera ad Astra, IV. évf. 1-2 (2017), ss. 186-210.
- ÇİÇEK Hasan- MUTLU Barış, “Lisansüstü Eğitim ve Felsefe”, Lisansüstü Eğitim Üzerine Düşünceler, Ed. Fuat Tanhan, Pegem Akademi, Ankara 2019, ss. 2-8.
- ÇOBAN Erdal, “Ana Hatlarıyla Erken Dönem Macar Ortaçağına Bir Bakış”, Balkanlar El Kitabı, haz. Bilgehan Gökdağ - Osman Karatay, c. 1, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, ss. 169-186.
- DEMİR Seda, “Orta Çağ'da Üniversite Prototipleri: Birinci Nesil Üniversitelerin Sosyolojik, Sosyopolitik ve Akademik Yapıları”, Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, 6/2 (2023), ss. 467-483.
- DERCSÉNYI Dezső, Nagy Lajos Kora, A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1941.
- ENGEL Pál - KRISTÓ Gyula – KUBINYI András, Magyarország története 1301-1526, Osiris Kiadó, Budapest 2005.
- EVLYÂ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe, İştib, Vidin, Peçoy, Budin, Üstürgon [Estergon], Ciğerdelen, Macaristan, Öziçe, Taşlıca, Dobra-Venedik, Mostar, Kanije, Haz. Seyit Ali Kahraman, c. 6 (1), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- FELEDES Tamás “Oktatási központ a Mecsek lábánál, Az első Magyar egyetem történetének súlypontjai”, Per Aspera ad Astra, IV. évf. 1-2 (2017), ss. 14-40.
- FONT Mária, “A siker reménye és a kudarc okai, Egyetemelapítások a középkori Magyarországon”, Per Aspera ad Astra, IV.évf. 1-2 (2017), ss. 78-102.
- HARASZTI Szabó Péter, “Magyarországi iskolahálózat és oktatás a középkorban”, Credo, XXVIII.évf., 2022/1 (2022), ss. 52-58.
- István király intelmei (*Libellus de institutione morum*), Çev: Kurcz Ágnes <http://mek.niif.hu/00400/00446/00446.htm#3> Erişim tarihi: 09.10.2024
- KENAN Seyfî, “Üniversite”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 42, Ankara 2012, ss. 338-348.
- KÉPES KRÓNKA, Çev. Ibolya Bellus, Európa Könyvkiadó, Budapest 1986.
- KLANICZAY Tibor, “Megoldott és megoldatlan kérdések az első magyar egyetem körül”, Irodalomtörténeti Közlemények, c. LXXVIII (1974), ss.161-178.

- KÜKÜLLEI János, Nagy Lajos király viselt dolgairól, Çev. Dr. Kálmán Dékány, In: Középkori Krónikások, V. Küküllei János, Szerk.: Ferencz Albin Gombos, A Brassói Lapok, Brassó 1906.
- PAPP Sándor, “Peçuy, Macaristan’da Pécs şehrinin Osmanlı dönemindeki adı”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 34, Ankara 2013, ss. 214-216.
- PETROVICS István “A középkori pécsi egyetem és alapítója”, Aetas, 20.évf. 4 (2005), ss. 29-40.
- Régi Magyar Egyetemek Emlékezete, Memoria Universitatum et Scholarum Maiorum Regni Hungariae 1367-1777*, Szerk. László Szögi, ELTE, Budapest 1995. <https://mek.oszk.hu/01800/01882/01882.pdf> Erişim tarihi: 09.10.2024.
- RUKANCI Fatih-ANAMERİÇ Hakan, “Ortaçağ’da İlk Üniversiteler: Studium Generale”, Felsefe Dünyası, 1/39 (2004), ss. 170-186.
- SÁNDOR Mária G., “A pécsi középkori egyetem feltárásának újabb eredményei”, Változatok a történelemre, Tanulmányok Székely György tiszteletére, Monumenta Historica Budapestinensia XIV., Szerk. Erdei Gyöngyi-Nagy Balázs, Budapesti Történeti Múzeum, ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék, Archacolingua Alapítvány és Kiadó, ss.79-83.
- SEBETCİ Havva, “11.-12. Yüzyıllarda Ortaçağ Avrupası’nın Eğitime Genel Yaklaşımı”, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 2/3, (2016), ss. 91-105.
- SZÖGI László, “A magyar felsőoktatás évszázadai – a kezdetektől 1948-ig”, INFO-Társadalomtudomány, Okt/49 (2000), ss. 25-42.

ANKARAD, 2024; 5(10): 23-53	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1594324

Araştırma Makalesi / Research Article

**DERYA BEYLERİNİN ELİNE DÜŞEN HOLLANDALI
ESİRLERE DAİR BİR RAPOR VE İSİM LİSTESİ
(1627)**

İrem Nur BAYBATUR* & Burak HECİN & Mahmut
Halef CEVRİOĞLU*****

Öz: XVII. yüzyıl Akdeniz korsanlığı ve esaret ekseninde bir isim listesini ele alan bu çalışma, Osmanlı denizciliğine dair mevcut bilgiye katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Hollanda Birleşik Vilayetleri'nin ilk İstanbul daimi elçisi Cornelis Haga'nın 1627 tarihli yayınlanmamış bir mektubuna ve buna ilişitirilmiş bir esir listesine dayanarak, Osmanlı derya beylerinin Mağrip denizcileriyle ilişkisi aydınlatılmaktadır. Osmanlılar ve Hollandalılar arasındaki 1612 tarihli ahidnameye rağmen Mağrip korsanları ellerindeki Hollanda esirlerini teslim etmemiş; bilakis bunlara, Akdeniz'deki 'fidye ekonomisi'nin unsurları olarak, bir yatırım aracı gözüyle bakmaya devam etmişlerdi. Haga'nın mektuplarından anlaşıldığı üzere Mağrip denizcilerinin alıcıları arasında derya beyleri de bulunmaktadır. Bu noktadan sonra esirleri kurtarmak da Hollanda elçisinin vazifesi olmuştur. Ele alınan listede ve listenin eklendiği mektupta, esirlerin vaziyeti, kimi Osmanlı derya beylerinin isimleri ve elçi Haga'nın esirleri kurtarmak için başvurduğu yollar gibi Osmanlı Akdenizi'nin ve denizciliğinin az bilinen yönlerine ilişkin detaylar yer almaktadır. Çalışmanın sonuna esir listesinin görseli, transkripsiyonu ve tercümesi eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Derya beyleri, Cornelis Haga, Osmanlı-Hollanda ilişkileri, Yeni Çağ Diplomasisi, Esaret

**A DISPATCH AND A LIST RELATING TO DUTCH SLAVES
HELD BY THE OTTOMAN SEA LORDS (1628)**

Abstract: The list of names laid under analysis herein aims to contribute to the existing knowledge of Ottoman maritime affairs

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Tarih Bölümü, iremnurbaybatur@gmail.com, ORCID: 0009-0004-3605-7647.

** İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Tarih Bölümü, burakhecin@gmail.com, ORCID: 0009-0003-6506-1787.

*** İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Tarih Bölümü, halefcevrioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0079-8134.

with regard to the phenomena of Mediterranean piracy and captivity in the seventeenth century. Based on an unpublished letter dated 1627 by Cornelis Haga, the first ambassador of the United Dutch Provinces to Istanbul, and a list of captives attached to the letter, the relationship between Ottoman sea lords and Barbary sailors is illuminated. Despite the 1612 capitulation (treaty) between the Ottomans and the Dutch, Barbary corsairs persisted in not handing over the Dutch captives in their hands, and continued to regard them as an investment tool within the context of the ‘ransom economy’ in the Mediterranean. Among the purchasers of captives sold by the Barbary corsairs, Ottoman sea lords were also to be found. From this point on, rescuing the captives became the duty of the Dutch ambassador. The list in question and the letter accompanying the list include details about lesser-known aspects of the Ottoman Mediterranean and seafaring, such as the status of the captives, the names of certain Ottoman sea lords (*derya beyis*), and the methods used by Ambassador Haga to rescue the captives. The image, transcription, and translation of the captive list are also provided in the appendix.

Key Words: Ottoman Lords of the Sea (*Derya beyis*), Cornelius Haga, Ottoman-Dutch relations, Early Modern Diplomacy, Slavery

Extended Abstract: One of the key responsibilities of embassies in early modern diplomacy was to monitor the conditions of the citizens of the states they represented. This study examines the efforts of Corneli(u)s Haga, the first permanent representative of the Netherlands in Istanbul, to rescue Dutch citizens captured and enslaved aboard Ottoman ships. By analysing the relationships between Ottoman naval commanders (*derya beyis*), the Dutch embassy, and the Barbary Regencies, the study offers a diplomatic perspective on Ottoman-Dutch issues of captivity. A list of captives, preserved in the National Archives of the Netherlands, aids in understanding the historical context of the period.

From the late 16th century, the Ottoman Empire became acquainted with English and Dutch maritime activities as Northern states expanded into Mediterranean trade. After England established permanent representation in Istanbul in 1583, the Dutch Republic followed in 1612, focusing primarily on safeguarding Dutch trade and merchants in Ottoman ports. Key concerns included the fate of Dutch sailors in the Eastern Mediterranean and Barbary Coast regions. The 1612 capitulations granted to the Dutch stipulated the release of Muslim captives in Dutch ships in exchange for Ottoman measures prohibiting the capture of Dutch merchants or confiscation of their goods. Despite these agreements, the semi-autonomous nature of Barbary States hindered their

enforcement. Local rulers often prioritised economic interests over diplomatic commitments, demanding ransoms for captives. This demonstrated the tension between the Ottoman central authority and provincial leaders. Ransom demands persisted due to the captives' economic value, both for their maritime expertise and the lucrative ransom trade. The "ransom economy" of the 16th and 17th centuries, as described by historian Kaiser, significantly increased the workload of diplomatic representatives.

Cornelis Haga, serving from 1612 to 1639, regularly reported to the Dutch government. His letters, akin to the Venetian *dispacci*, are vital primary sources for understanding Ottoman political and economic dynamics in the early 17th century, particularly concerning maritime affairs and the plight of Dutch captives. Haga's reports provide insights into the Ottoman navy, piracy in the Mediterranean, and the complex mechanisms of captivity and ransom involving Dutch sailors. Haga faced significant challenges in securing the release of Dutch captives held by Ottoman naval commanders (*derya beyis*), who often acquired captives from Barbary corsairs through purchase. In a report penned in June 1627, Haga detailed the difficulties of negotiating with Ottoman power holders. Despite obtaining imperial decrees and even a royal edict (*hatt-ı şerif*) mandating the release of Dutch prisoners, enforcement proved difficult. High-ranking officials, including the *kapudan pasha* (grand admiral), hesitated to confront the *derya beyis*, who resisted central authority. Notable incidents in Haga's report include his efforts to liberate Dutch prisoners held by figures such as Abaza Mahmud Pasha and Bekir Bey. These negotiations often involved financial settlements, bribes, and persistent diplomatic pressure. For instance, Haga reported paying 225 pieces of eight to secure the promise of prisoner release and gifting expensive Parisian fabric and porcelain to Ottoman officials to expedite negotiations. Haga's meticulous documentation, including lists of captives and their eventual outcomes, highlights the entrenched "ransom economy" of the Mediterranean.

The document under scrutiny in the present study outlines a detailed list of names sent by Cornelis Haga in June 1627, summarising the status of Dutch captives in Ottoman hands. It consists of two sections: names of the already freed captives (13 individuals) and those awaiting rescue (25 men). The captives' names are listed alongside details of their captors (naval commanders) and, where possible, their cities of origin and additional notes on their conditions. Haga's list begins by detailing the release of three captives from the galley of Bekir, the Governor of Negroponte (Euboea), who were taken to Crete following a mutiny in an

Ottoman ship. Venetian records corroborate this incident, documenting a mutiny by Christian captives who seized the ships and released prisoners. Furthermore, Haga mentions four captives freed from the galley of Abaza Mahmud Pasha, including a Dutch clerk, through exchanges involving textiles and porcelain. Other liberated individuals include captives from the ships of Tunis (Kasım Pasha) and another Ottoman bey, who sought refuge in Haga's residence after escaping. Haga then points to captives still in bondage. Among them are individuals on the galleys of Soydanzade and Kasım Beys, and others held in Chios, Rhodes, and Cyprus. Detailed notes reveal the sale and treatment of captives, with a reputed case of forced conversion to Islam, which was deemed incomplete without the individual's circumcision. The list concludes with an incident involving numerous Dutch sailors captured near Chios after their ship burned in a battle with Algerian corsairs. These individuals were sold openly as spoils of war.

This study concludes that piracy in the Western Mediterranean and the associated ransom economy significantly increased diplomats' workload during the 17th century. While much of the existing literature explores captivity and its diplomatic dimensions in various European states, details from the perspective of Ottoman maritime affairs remain under-explored. Cornelis Haga's 1627 letter, accompanied by a list chronicling events from 1626-1627, sheds light on this overlooked aspect. Haga's documents reveal that in addition to the ransom expectation from the European states, Barbary corsairs often sold Christian captives in Ottoman ports. Naval commanders (*derya beyis*) emerged as key buyers of these captives, indicating their integral role in the ransom economy. The prisoner list also uncovers nuanced details about Ottoman maritime practices. For example, Santa Maura's governor Mahmud had the epithet "Abaza." Moreover, when freeing captives, it was sometimes necessary to present gifts not only to the *kapudan-ı derya* (grand admiral) but also to the *tersane kethüdası* (arsenal chamberlain). Additionally, an incident involving unrest among naval commanders (*derya beyis*), stemming from a quarrel with Venetians, caused considerable alarm for the grand admiral. These subtle yet significant details, rarely found in Ottoman chronicles, provide a more intricate understanding of Ottoman maritime dynamics, particularly the interplay between piracy, captivity, and diplomacy in the broader Mediterranean context. The study emphasises the need for further research to fully uncover the complexities of Ottoman maritime history.

Giriş

Elçiliklerin temsil ettikleri devlete tabi kimselerin durumlarını takip etmesi, Yeni Çağ diplomasisinin önemli unsurlarından biriydi.¹ XVII. yüzyılda Akdeniz havzasında yer alan devletlerin elçileri için de bu kaygı, dönemin temel yüzen savaş platformu olan kadırgalara öyle ya da böyle kürekçi veya sair tayfa olarak esir düşmüş kimselerin akıbetini öğrenip kurtuluşlarını elde etmeye çabalamaktı. Mevcut çalışma Hollanda Birleşik Vilayetleri'nin (Hollanda Birleşik Cumhuriyeti) İstanbul'daki ilk daimi temsilcisi olan Corneli(u)s Haga'nın (g. 1612-1639) hükümetine göndermiş olduğu 12 Haziran 1627 tarihli raporuyla buna ek olarak iştirilmiş bir isim listesine dayanarak Haga'nın Osmanlı gemilerinde esarete düşmüş hemşerilerini özgürleştirme çabasına odaklanmaktadır.

Akdeniz ticaretinin kuzeyli devletlerce istilası olgusunun bir sonucu olarak, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlılar da İngiliz ve Hollanda denizcilerinin faaliyetleriyle yakından tanışmış oldular. 1583'te ilk ticari ahidnamelerini elde edip İstanbul'da daimi temsiliyet teşkil eden İngilizleri 1612'de Hollanda Birleşik Vilayetleri takip etmiştir. Birleşik Vilayetler, XVII. yüzyılın ilk yıllarında Cezayir ve Tunus denizcilerinin Hollanda gemilerini hedef almasından muzdaripti. Osmanlılarla diplomatik ilişki tesis etmek isteyen Hollandalıların derdi gemilerini ve mallarını kurtarmak kadar, bu gemilerdeki mürettebatın esir edilmesini ve Kuzey Afrika'nın muhtelif yerlerinde esir olarak satılmalarını engellemekti.²

Aslında esaret sadece Hollandalı denizcileri ilgilendiren bir durum değil, Akdeniz genelinde yaygın bir kurumdu. Yakın zamanda Osmanlı tarih yazımı esaret kavramını malî, sosyal, diplomatik veya gündelik yaşam gibi pek çok dinamiğiyle etraflıca ele almaya başlamıştır.³ Mevcut çalışma

---

¹ Yazarlar, yapıcı eleştirileri için hakemlere ve hem dizgisini hem de görsellerini ayarlamının zorluk teşkil ettiği bu çalışmaya emek harcayan ANKARAD editörlerine teşekkürlerini sunar.

² Gerard Erdbrink, "Onyedinci Asırda Osmanlı-Hollanda Münâsebetlerine Bir Bakış", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, c. 2-3 (1974), s. 159-60.

³ Pál Fodor, "Piracy, Ransom Slavery and Trade: French Participation in the Liberation of Ottoman Slaves from Malta during the 1620s", *Turcica*, 33 (2001), s. 119-34; Joshua M. White, *Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean*, CA: Stanford University Press, Stanford 2017; Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdenizi'den Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700*, Kronik Yay., İstanbul 2018; Ali Atabey, "Ransom Intermediaries and the Redemption of Ottoman Captives in the Early Modern Mediterranean: A Sociolegal View from Seventeenth-Century Galata", *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* Cilt: 8, Sayı 1 (2021), s. 261-89; Nida Nebahat

daha çok meselenin diplomatik boyutuna odaklanacak ve bunu yaparken de Osmanlı tarih yazımının (tek bir çalışma hariç) pek değinilmemiş bir alanı olan derya beyleri ile ilişkisini vurgulayacaktır.⁴ Yeni Çağ Avrupası'nın farklı devletler özelinde incelenmiş bir veçhesi olan donanma hizmeti için köle satın alımı olgusuna aslında derya beylerinin de dahil olduğuna dikkat çekilecektir.⁵ Çalışmada temel amacımız, Osmanlı donanmasının önemli bir ayağını teşkil eden derya beyleri ile Garp Ocakları ve Hollanda elçiliği arasındaki üçgen içerisinde bir esir listesini anlamlandırmaktır.

İncelemenin merkezine oturtulan mektup ve esir listesi, Hollanda Milli Arşivleri'nde (Nationaal Archief [NL]), Staten-Generaal [SG] fonu altında 6899 kodlu dosyada bulunmaktadır.⁶ Mektubun ve listenin sağladığı bilgiler üzerinden, 1626-1627 yıllarında derya beyi gemilerindeki Birleşik Cumhuriyet esirlerini kurtarmak için Hollanda elçisi Haga'nın Osmanlı idarecileri nezdindeki teşebbüsleri okurun dikkatine sunulacaktır. Ayrıca, Haga'nın evrakının sunduğu veriler olabildiğince mevcut literatür ve sair dönemdaş kaynaklarla anlamlandırılacaktır. Çalışma evvela Osmanlı-Hollanda ilişkilerine ve esir meselesine değinecektir. İkinci bölümde listenin iliştirildiği ve bir nevi arka plan bilgisi mahiyetinde olan 12 Haziran 1627 tarihli rapor ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise kısaca listenin tahlili yapılacaktır. Son kısımda ise derya beyleriyle esirler arasındaki ilişki bir bağlama oturtulacaktır.

1. Osmanlı-Hollanda Diplomatik Münasebetleri ve Akdeniz'de Esaret

Hollanda Birleşik Vilayetleri'nin XVII. yüzyıldaki diplomatik ağı Akdeniz odaklıydı. Londra, Madrid, Viyana ve Paris'te elçilik bulunduran Hollanda Cumhuriyeti temsilcileri bu başkentlerde her zaman daimi statüde ve tam yetkili olmayabiliyordu. Bunun yerine Birleşik Vilayetler, bilhassa

---

Nalçacı Baş, "Diplomatic Encounters between the Venetians and the Ottomans in Case of Captivity (1560–1590)", Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2023.

⁴ Emel Soyer Kolçak, "16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Derya Beyliği (1534-1701)", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2024. Dr. Soyer Kolçak'ın emek yoğun tezi, burada ele aldığımız araştırma açasından son derece faydalı ve yol gösterici olmuştur. Derya beyliği kurumuna dair daha kısa soluklu bir deneme için de ayrıca bakınız: İdris Bostan, "Derya Beyi", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi* (9. Cild), İstanbul 1994, s. 200-1.

⁵ Benoît Maréchaux, "Purchasing Slaves Overseas for the Business of War: Genoese Galley Entrepreneurs and the Mediterranean Slave Market in the Early 17th Century", *Journal of Global Slavery*, 7 (2022), s. 288.

⁶ Hollanda arşivlerinden [NA] temin etmiş olduğu ilgili dosyaların dijital görüntülerini paylaşan Gábor Kármán'a (Macaristan - Hungarian Academy of Sciences) teşekkürlerimizi arz ederiz. Esir listenin görüntüleri, transkripsiyonu ve tercümesi ekler kısmında yer almaktadır.

Akdeniz limanlarında çok yaygın bir konsolosluk şebekesi teşkil etmişti.⁷ Yine de Hollanda 1612 sonrasında Osmanlı başkentinde bir daimi temsilcilik açmaktan geri durmamıştı. İstanbul'daki Birleşik Vilayetler temsilciliğinin ilgilendiği meselelerin başında pek tabii Osmanlı limanlarında Hollanda ticaretinin ve tüccarlarının gözetilmesi geliyordu. Bu meyanda gerek Doğu Akdeniz limanları gerekse Garp Ocakları civarındaki Hollanda denizcilerinin akıbeti, elçilik nezdinde önemli yer etmekteydi.

Akdeniz'deki Hollanda tüccarlarının vaziyeti meselesi, Osmanlılarla ikili ilişkilerin başından beri mühim bir gündem maddesi oluşturmuştu. Hollandalılar, kendilerine 1612'de verilen ahidname karşılığında bir dostluk ve teşekkür mahiyetinde gemilerinde tuttukları Müslüman esirleri serbest bırakmışlardır.⁸ Buna karşılık Osmanlı Devleti de, Mağrip korsanlarının Hollanda ticaret gemilerinin mallarının gasp edilmesini, tüccarların esir edilmesini yasaklamıştır.⁹ Osmanlı Devleti, Birleşik Vilayetler'den olan esirlerin serbest bırakılmasını, bedelinin de esirlerin kendilerinden talep edilmemesini,¹⁰ esir edilen bir Hollandalının gasp edilen malı varsa bunun kendisine mesul kişi tarafından tazmin edilmesini emretmiştir.¹¹ Eğer esir edilişinden sonra satılmış bir Hollandalı söz konusu ise de, teftiş edilip derhal bulunarak, alan kişiye ücretinin ödenmesini ve azat edilmesi gerektiğini bildirmiştir.¹² Son olarak, mal kaçırırken yakalanan bir Hristiyan gemide Hollandalı bir kimsenin bulunması durumunda da cebren alikonulmamaları kuralı konulmuştur.¹³

---

⁷ Maurits Ebben, "Uwer Hoog Moogenden Onderdaenigsten Dienaers. Nederlandse consuls en Staatse diplomatie in Spanje, 1648-1661", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, c. 127, s. 4 (2014), s. 651.

⁸ Ahidname maddelerinin açıklanmasından önceki girizgâhta, 12. satır. Metnin transkripsiyonu için bakınız, Alexander Hendrik De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations 1610-1630*, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, Leiden 1978, s. 235.

⁹ De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic*, s. 239 (ahidnamenin 18. maddesi).

¹⁰ De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic*, s. 240 (ahidnamenin 20. maddesi).

¹¹ De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic*, s. 239 (ahidnamenin 18. maddesi).

¹² De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic*, s. 242 (ahidnamenin 37. maddesi).

¹³ De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic*, s. 236-7 (ahidnamenin 2. maddesi).

Maddelerin gösterdiği üzere ahidnamede Hollandalıların esir edilmemesinin veyahut edilirlse bedelsiz salınmalarının hatırı sayılır yeri vardır. Lakin Osmanlı Mağrip eyaletlerinin büyük ölçüde özerk yapısı, bu hükmün uygulanmasını engellemiştir. Yerel yöneticiler, kapitülasyonlara rağmen ekonomik çıkarlarını ön planda tutmuş ve esirleri serbest bırakmak için sürekli fidye talep etmiştir. Yerel yöneticilerin bu politikası, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi otoritesi ile eyaletlerin bağımsız ekonomik çıkarları arasındaki uyumsuzluğu açıkça göstermektedir. Hollanda hükümeti, esirlerin serbest bırakılmasını sağlamak için Osmanlı'nın merkezi yönetimi ve eyalet yöneticileriyle sürekli diplomatik müzakerelerde bulunmuştur. Ahidnamenin esirlerle ilgili maddelerinin Garp Ocakları tarafından dikkate alınmaması sonucu, 1622 yılında Hollanda hükümeti Cezayir'le doğrudan bir anlaşma imzalama yoluna gitmiştir. Hollanda ve Cezayir arasında yapılan bu anlaşmada da yine esirlerin karşılıklı serbest bırakılması ve Hollanda gemilerinin dokunulmazlığı üzerine hükümler yer almıştır. Ancak bu hükümler de yerel yöneticiler tarafından tam anlamıyla uygulanmamış ve Hollanda esirleri için fidye talep edilmeye devam edilmiştir.¹⁴ Kuzey Afrika'daki Hollanda diplomatik temsilcilerinin (konsolosların) görevleri arasına haliyle Hollandalı esirlerin kolektif bir şekilde kurtarılmasını organize etmek de giriyordu.¹⁵

Aslında ahidname hükümlerine rağmen esaretin devam etmesi sadece Hollandalılara has bir durum değildi: Venedik Cumhuriyeti'nin XVI. yüzyılda Osmanlılarla yaptığı anlaşmalardan sonra da esirlerini geri alamadığı belirtilmiştir.¹⁶ Akdeniz gemilerindeki esirlerin, özellikle de tecrübe ve teknik bilgi sahibi olanların, mahkumiyet çektikleri gemilere teknik katkıları büyüktü.¹⁷ Hal böyleyken esirleri ellerinde bulunduran kaptanlar, salıverilmelerini pek istemiyor olsalar gerekti. Bir yanda İtalyan devletleri (Napoli, Ceneviz, Papalık) ve dini tarikatların (St. Jean ve Santo Stefano Şövalyeleri) gemilerinde Müslüman, Mağrip denizcilerinininkindeyse Hristiyan esirler bolca yer almaktaydı. Ayrıca,

¹⁴ A. H. De Groot, "Ottoman North Africa and the Dutch Republic in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, c. XXXIX, s. 1 (1985), s. 131-147.

¹⁵ Maartje van Gelder, "Tussen Noord-Afrika en de Republiek Nederlandse bekeerlingen tot de islam in de zeventiende eeuw", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, c. 126, s. 1 (2013), s. 18.

¹⁶ Nalçacı Baş, "Diplomatic Encounters", s. 52-3.

¹⁷ Garp Ocakları için bu gözlem yapılmıştır, bkz: Mikail Acıpınar, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Toskana Grandukalığında Türk Esirler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 25, s. 1 (2010), s. 18.

Hristiyanlar tarafında Livorno, Messina ve özellikle Malta gibi liman şehirlerinde esirler satılarak gelire çevrilebiliyordu.¹⁸ Daha önemlisi ise, yukarıda da değinildiği üzere esirler üzerinden elde edilebilecek fidye gelirleriydi. Kaiser, özellikle Batı Akdeniz’de, XVI. ve XVII. yüzyıllarda bir “fidye ekonomisi” oluştuğundan dahi bahseder.¹⁹ 1610-1640 yılları arasında yirmi ila otuz bin Hristiyan’ın Mağrip denizcilerine esir düştüğü tahmin edilmektedir.²⁰

Hristiyan esirlerin nadiren hürriyetlerini bireysel olarak satın almalarının yanında, (özellikle Katoliklerde geçerli olmak üzere) dini tarikatların veya merkezi devlet otoritelerinin kolektif bir şekilde esir kurtarma çabaları da olabiliyordu. Eğer merkezi otoriteler askeri bir metot seçmemişse, kolektif kurtarma çabası diplomatik temsilcilerin mesai yükünü artırıyordu.²¹ Mesela çalışmaya konu olan 1620’lerde, İstanbul’daki İngiltere temsilciliğini üstlenecek Thomas Roe, daha Akdeniz üzerinden Osmanlı başkentine gelirken yolunun üzerindeki Messina’da denk geldiği Hristiyan kadırgalarında on beş İngiliz esir olduğunu fark etmişti. Esirler “Türkler” (Mağrip denizcileri) tarafından elde edilip sonrasında İspanyollara satılmıştı. Roe daha İstanbul görevine başlamadan İngiliz esirleri kurtarmak için yerel yöneticiyle irtibata geçmek yükümlülüğü hissetmişti.²² Elçi İstanbul’a geldikten sonra da, tıpkı diğer Hristiyan devlet temsilcileri gibi Mağrip denizcilerinin hapsedtiği esirleri kurtarmak için mesai harcayacaktı.

XVII. yüzyıl başında Hollandalıların istikrarlı bir esir kurtarma müessesesi yoktu. Hollanda merkezi otoritesi fidye ödemelerinin, fidye ekonomisini pekiştirmekten başka bir işe yaramayacağını düşündüğünden, esir

---

¹⁸ Salvatore Bono, “Schiavi Musulmani sulle galere e nei bagni d’Italia dal XVI al XIX secolo”, *Le genti del mare Mediterranea*, vol. 2, (haz.) Rosalba Ragosta Napoli 1981, s. 845.

¹⁹ Wolfgang Kaiser, “Négocier la liberté. Missions françaises pour l’échange et le rachat de captifs au Maghreb (XVIIe siècle)”, *La mobilité des personnes en Méditerranée de l’antiquité à l’époque moderne*, (ed.) Claudia Moatti, École Française de Rome, Roma 2004, s. 501-528, 503-4.

²⁰ Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 130.

²¹ Sadok Boubaker, “Réseaux et techniques de rachat des captifs de la course à Tunis au XVIIe siècle”, *Le commerce des captifs : les intermédiaires dans l’échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, XVe-XVIIIe siècle*, (ed.) Wolfgang Kaiser, École Française de Rome, Roma 2008, 25-46.

²² Thomas Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe, in His Embassy to The Ottoman Porte, from The Year 1621 to 1628*, (haz.) Samuel Richardson, Londra 1740, s. 7-8 (Messina [Sicilya], 7/17 Aralık 1621).

düşenlerin olabildiğince bedelsiz kurtarılması taraftarıydı. Hal böyleyken genellikle esirlerin yakınları ve özellikle denizcilerin eşleri, ya yerel şehir idarecilerini ya da dini otoriteleri fidye için para toplamaya sevk ederek kurtarma işlemini başlatmaya uğraşıyorlardı. Kısacası ancak büyük zahmet sonucu yerel olarak toplanan parayla merkezi otoriteye aşağıdan baskı uygulanıyordu.²³ Esirlerin serbest bırakılması için Osmanlı yetkilileriyle fiilen uğraşan kişi ise İstanbul'daki diplomatik temsilci oluyordu. Wätjen'in Hollanda elçiliği özelinde bir asırdan önce ifade ettiği üzere esirleri kurtarmak zor bir uğraştı. Esirler kimi zaman Osmanlı ekabirinden birinin evinde çalışıyor, kimi zaman kadırgalarda kürekçilik yapıyor kimi zaman da zindanlarda bulunabiliyorlardı. Kısacası bunların yerini tespit etmek oldukça zordu. Ayrıca, esirler tespit edilip bir şekilde teslim alındıktan sonra da aç ve "neredeyse çıplak" şekilde elçinin evine teslim ediliyor ve Hollanda'ya gönderilene kadar haftalarca burada bekleyebiliyorlardı.²⁴ Cornelis Haga'nın bu meyanda edindiği tecrübelerden biri de aşağıda tahlil edeceğimiz vakadır.

2. Cornelis Haga'nın 12 Haziran Tarihli Mektubu

1612 yılında Osmanlı başkentinde elçi (*orator*) olarak göreve başlayan Cornelis/Cornelius Haga,²⁵ memleketinin yetkililerini düzenli tuttuğu raporlar (*brieven* veya *missiven*) aracılığıyla bilgilendirmiştir. Bu açıdan, Cornelis Haga'nın hükümeti Staten Generaal'e (*Istad-ı Ceneral*) yazdığı raporlar, Venedik balyoslarının Senato'ya gönderdiği *dispacciolar*a benzer olarak düşünülebilir. Aynı meyanda bu mektuplar siyasi ve iktisadi tarih açısından Osmanlı kayıtlarını tamamlayıcı birincil kaynaklar olarak da

---

²³ Erica Heinsen-Roach, "The Reluctant State: The Dutch Republic and the Ransoming of Captives, 1600-1727", *Dutch Crossing Journal of Low Countries Studies*, c. 40, s. 3 (2016), s. 171-175. Ridder'in çalışması detaylı bir şekilde fidyelerin bireysel isim adına; lotarya yoluyla; devlet inisiyatifıyla toplu olarak veya beledi fonların/kasaların oluşturulması şeklinde muhtelif yöntemle toplandığını anlatır ve günün sonunda yükün "esirlerin geldiği şehir ya da köylerin sakinlerinin omuzlarında" yüklendiği çıkarımını yapar, bakınız C.J. den Ridder, "Gedenk de gevangenen alsof gij medegevangenen waart. De loskoop van Hollandse zeelieden uit Barbarijse gevangenschap, 1600-1746", *Tijdschrift voor Zeegechiedenis*, c. 5, s. 1 (April 1986), s. 3-22.

²⁴ Hermann Wätjen, *Die Niederländer im Mittelmeergebiet zur Zeit ihrer höchsten Machtstellung*, Karl Curtius, Berlin 1909, s. 64-5.

²⁵ Haga'yı modern Osmanlı tarih yazımına kazandıran kuşkusuz De Groot olmuştur, bkz: De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic*. Ayrıca Türkiye'de hazırlanmış müstakil bir çalışma olarak, Bülent Arı, "The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and the Dutch Capitulations of 1612", Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2003. Bu çalışma ek (appendices) kısmındaki İngilizce özetli belgelerden ötürü bilhassa önemlidir.

görülebılır.²⁶ Cornelis Haga, Osmanlı başkentinde yirmi yedi yıl gibi uzun bir süre geçirmiş ve dört Osmanlı padişahı döneminde dinamik Osmanlı siyasi hayatına tanıklık etmiştir. Osmanlı başkentinde tanıklığı Sultan Ahmed'in son yıllarını, I. Mustafa ve II. Osman'ın tüm iktidarını, ayrıca IV. Murad'ın son yılı hariç tüm saltanat dönemini kapsar. Osmanlı denizciliği zaviyesinden, Haga'nın raporlarında her yıl bahar-yaz döneminde Osmanlı donanmasının denize açılmasına ilişkin malumat bulunmaktadır. Ayrıca, donanmanın gerek Akdeniz'deki gerekse Karadeniz'deki akıbetine dair bilginin de yer aldığı söylemek gerekir. Kısaca mezkur raporlarda, Osmanlı donanmasındaki esirler veya Osmanlı denizciliğine dair bolca malumata ulaşmak mümkündür.

Haga'nın büyük kısmı neşredilmeyi bekleyen mektupları/düzenli raporları, Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılın ilk yarısındaki vaziyetine büyük katkı sağlama potansiyeline sahiptir.²⁷ Haga'nın mektuplarını Hollanda ticareti ekseninde iki ciltlik kapsamlı çalışmasında inceleyen Heeringa,²⁸ Kuzey Afrika ve İstanbul eksenlerinde bu kuzeyli devletin yüz yüze geldiği pek çok meseleyi kısmi metin neşirleriyle ele almıştır. Ancak Haga'nın 12 Haziran 1627 tarihli mektubuna ve iliştiirdiği isim listesine sadece kısaca değinmiştir. Heeringa yalnızca, esirlere fidye toplanması için Haga'nın hükümetine danıştığından bahseder ve on üçü kurtulmuş yirmi beşi ise kurtarılmayı bekleyen otuz yedi ismin bulunduğu bir listenin varlığından okurları haberdar eder.²⁹ Lakin Osmanlı denizciliğini ve esaret

---

²⁶ Genel olarak Hollanda arşivlerinin Osmanlı tarihi açısından önemi için bkz: İsmail Hakkı Kadı, "On Yedi Ve On Sekizinci Asır Osmanlı Tarihine Dair Hollanda Kaynakları", *Cihanmüma Tarih Ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, c. 6, s. 1 (Temmuz 2020), s. 39-58, özellikle s. 48.

²⁷ 1631 ile 1633 arasındaki dönemi kapsayan iki yıla ait mektuplar, 19. yüzyılda Utrecht Tarih Derneği tarafından yayımlanmıştır: Cornelis Haga, "1631-1633: Brieven van Cornelis Haga aan de Staten-Generaal", *Kronijk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht*, Serie V, Deel 2, Kemink en Zoon, Utrecht 1867, s. 370-455. Dahası, meşhur Romen tarihçi Nicola Iorga, Haga'nın 1620'ler ile 1630'lar arasındaki dönemdeki Tuna voyvodalıklarıyla ilgili bazı mektuplarını Romenceye çevirerek yayımlamıştır: Nicola Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria Romînilor. IV. Legaturile Principatelor Romîne cu Ardealul de la 1601 la 1699*, Editura Ministeriului de Instrucție, Bükreş 1902, s. 182-205.

²⁸ K. Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel*, Martinus Nijhof, 'S-Gravenhage, 1910-1917. Bu çalışma 1950'lerde devam ettirilen 4 ciltlik (6 kitap) daha geniş bir eserin ilk iki ciltlik (üç kitaplık) ayağıdır.

²⁹ K. Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel: Eerste Deel, Eerste Stuk: 1590-1660*, Martinus Nijhof, 'S-Gravenhage, 1910, s. 352, dipnot 1. Haga genellikle iki farklı mektubu bir arada yolladığı için 12 Haziran tarihli mektup bittiği noktada, aynı kağıt üzerinde 26 Haziran tarihli olan başlamaktadır. Bu sebeple Heeringa 12 & 26 Haziran tarihli yazıların bulunduğu aynı kağıt parçasını tek bir bütün olarak

mekanizmasını anlamlandırmak açısından hem mektubu hem de listeyi daha detaylı şekilde mercek altına almak gerekmektedir.

Mektubuna 3 Haziran 1627'de Osmanlı donanmasının İstanbul'dan ayrılışına dair detaylarla başlayan Haga, o sene Akdeniz'de yaşanan korsanlık faaliyetlerinden bahsedip esir mevzuuna geçer. Bir önceki yıl işaret ettiği üzere, derya beylerinin (*Beÿs van Arcipelago*) elinde pek çok Hollandalının esir olarak bulunduğunu ve beylerin bunları Mağrip korsanlarından (*roevers van Barbarie*) satın aldığını hatırlatır. Yeterli finansman sağlanmadan da bu esirlerin kurtarılmasının çok zor olduğunu belirtir.³⁰ Ayrıca, derya beyleri ancak ekim ayı gibi İstanbul'a geri dönüp sonra uzun müddet (kış boyu) İstanbul'da gözükmeyecekleri için o vakte kadar hükümetin elini çabuk tutması gerektiğini söyler.³¹ Bu noktada dikkat çekmek gerekir ki Haga'nın ifade ettiğine göre Hollandalı esirler derya beylerinin tasarrufuna satın alma yoluyla geçiyorlardı. Hollandalı denizcileri yakalayanlar derya beylerinin kendileri değildi: Mağrip denizcileri, bunları bir şekilde esir edip sonrasında ücret karşılığı derya beylerine transfer ediyorlardı. Soyer Kolçak derya beylerinin miri esirler haricinde kendi esirlerinin olduğunu ve bunları satın alma yoluyla temin ettiklerini XVI. yüzyıldan örneklerle göstermiştir.³² Davis de benzer şekilde Garp Ocakları'nın Osmanlılara "hediye, haraç veya satın almaları için Hristiyan esirleri sunduklarını" söylerken, bu olgudan bahsediyor olmalıdır.³³

---

görmektedir. Haga listenin varlığına kağıdın 12 Haziran tarihli parçasında işaret etmektedir, NA, SG 6899 12 & 26 Juni 1627. Mektuplarda ne yazık ki bir varak numarasının bulunmayışı belge tasnifini zorlaştırmaktadır.

³⁰ NA, SG 6899, "12 Juni 1627, Constant[inopolen]", v: "Het is ny een jaer geleden, dat icke Uwe Hooge Moog[ende] onderdanichst geadwiseert heb gehadt, hoe dater onder de Beÿs van Arcipelago veel Nederlantsche slaven, die de roevers van Barbarie aen haer luÿdens verkoft hebben, gevonden werden, en[de] dat men de selvige seer swaerlyck sonder de gedisbourseerde penningen te restitueren uuÿt de handen van haere patronen can becoemen." Haga'nın Staten Generaal'a yazdığı 1626 tarihli raporlar elimizde olmasa da esir meselesiyle ilgili 2 ve 15 Haziran 1626 tarihli Medemblik Belediyesi yetkililerine yazdığı iki rapor basılmıştır: Karel J. R. van Harderwijk, *Nog iets over Mr. Cornelis Haga, Nederlands eersten Orator aan het-Ottomannische Hof*, P. J. Van Dijk, Schiedam 1850.

³¹ NA, SG 6899, "12 Juni 1627, Constant[inopolen]", v: "daer toe den bequaempsten tyt sal weesen als d'armada wederom uuÿt de Swarte Zee coempt ontrent jegens ofte in October, waer nae het niet apparent is, dat de Beÿs in langen tyt wederom hier sullen, comen, alwaer ick, meer met een daalder als ymant anders buÿten met twe, can uuÿtrechten."

³² Soyer Kolçak, "16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Derya Beyliği", s. 53.

³³ Robert Davis, "The Geogprahy of Slaving in the Early Modern Mediterranean, 1500-1800", *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, c. 37, s. 1 (2007), s. 64.

Mektubun sonraki kısmında Haga, Osmanlı iç siyasetinin dinamiklerinden ve derya beylerinden yakınmaktadır. Önceki sene (1626) derya beyleri İstanbul'dayken, "hiçbir emekten ve masraftan kaçınmadan" sayıları o vakit on beş olan Hollandalı esirleri kurtarmaya çalışan Haga, Sultan IV. Murad'dan (h. 1623-1640) kaptan-ı deryaya yazılmış bir hüküm elde etmeyi başarmıştı. Bahsi geçen kaptan-ı derya, 1623 yılında beri bu görevi yürütmekte olan Topal Recep Paşa olmalıdır.³⁴ Haga'ya, sefere çıkıp döndükten sonra esirleri serbest bıraktıracığı sözünü veren Recep Paşa, İstanbul'dan ayrılmadan sadaret kaymakamlığına getirilmişti. Bu şartlar altında Haga yeni kaptan-ı deryaya (Çatalcalı Hasan Paşa, g. 1626-1630) hitaben tekrar bir hüküm ısdar ettirmiş, hatta bütün Hollandalı esirlerin salıverilmesine ilişkin bu hükme bir hatt-ı şerif koydurmayı (*dat Sÿne Keyserlijke Ma[jes]t[e]t met eÿgen hant daerop heeft geschreven*) dahi başarmıştı. Lakin çiçeği burnunda kaptan-ı derya Hasan Paşa, o sırada Andıra/Andra/Andros Beyi'nin Venediklilerle yaşadığı bir münakaşadan ötürü ufak çaplı bir ayaklanma başlatmış olan derya beylerinin hiddetini üstüne çekmek istemiyordu. Dolayısıyla da kaptan paşa sultanın hükmünü derya beylerine dayatamıyordu.³⁵

Derya beyleri ile kaptan-ı derya arasındaki gerilimi ortaya koyan bu bilgi dikkat çekicidir. Joshua White bu hadiseyi şöyle ele alır: 1626 yılının Şubat ayında, Venedik'in Girit amiralinin kadırgaları, Andıra Adası açıklarında tek başına ilerlemekte olan derya beyi Perviz'in kadırgasını korsan zannederek saldırıya geçmiştir. Ancak gemiyi yağmalayıp, mürettebatı da kısmen katledip kısmen esir aldıktan sonra hatalarını fark eden Venedikliler, telafi mahiyetinde alıkoydukları esir ve malları iade etmişlerdir. Yine de Perviz Bey'in kayıplarına karşılık istediği tazminatı alması ve davanın kapanması bir yıl kadar uzun bir müddet sürmüştür.³⁶

Raporunun devamında Haga, Perviz Bey meselesi henüz çözülememişken, (Ayamavra Beyi) Abaza Mahmud Paşa'nın gizlice İstanbul'dan ayrıldığını belirtmektedir. Mahmud Paşa, Hollandalı esirlerin büyük kısmını zamanında Jan Backer'in gemisinden şahsen almıştı ve şimdi İstanbul'dan ayrılırken de yanında götürmüştü. Hollandalı esirleri göndermesi ya da şahsen getirmesi için Abaza Mahmud'un arkasından bir çavuş yollatan Haga, sonuç elde edememişti. Dahası, Trablusgarp'ta Mağrip korsanlarından satın aldığı dört Hollandalı esiri kadırgasında çalıştıran

³⁴ Feridun Emecen, "Receb Paşa, Topal", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi* (3. Basım – Ek 2), Ankara 2019, s. 419-421.

³⁵ NA, SG 6899, "12 Juni 1627, Constant[inopolen], r".

³⁶ White, *Piracy and Law*, s. 160-1.

Selanik Beyi de Abaza Mahmud'u takip etme yolunu seçmiş, Haga'nın çabalarını o da akamete uğratmıştı.³⁷

Mektubun bu kısmı için de literatürde açıklayıcı malumat bulmak mümkün gözükmemektedir. Öncelikle, bahsi geçen Hollanda reisi Jan Backer'in kimliğine dair Heeringa'nın eseri ipucu sunmaktadır: 1619 yazında *Jonas* isimli bir Hollanda gemisi, Ayamavra Beyi tarafından ele geçirilip, kaptanı Jan Jacobsen Backer ve beraberindeki on üç denizci küreklere zincirlenerek esir edilmişlerdi.³⁸ Ayrıca, Cezayir'e İstanbul'dan Mayıs 1621 yılında gelen iki Osmanlı gemisinden birinin esir kürekçileri arasında reis Enkhuisenli Jan Jacobsen Backer ve takriben on beş kişilik mürettebatı bulunmaktaydı.³⁹ Haga'nın başka yerde yazdıklarından ipucu aldığımız üzere Backer'in içinde bulunduğu mürettebattan kimileri takriben altı senedir kurtarılamamıştı ve 1626'da hâlâ Osmanlı gemilerinde esaret altındaydı.⁴⁰ Hollanda İstad-ı Ceneralı'nın 1626 yılında aldığı bir karar da açıkça Enkhuisenli reis Jan Jacobsen Backer'in gemisinden olan on dört denizciden, Backer'in kâatibi Basilius Bosler'in de aralarında bulunduğu son beş kişinin "altı veya yedi yıldır" Osmanlı kadırgalarında esir tutulduklarını ifade etmektedir.⁴¹ Kısaca, *Jonas*'ın kaptanı Jan Jacobsen Backer'in kimliğine dair şüphe yoktur.⁴² 12 Haziran 1627 tarihli mektupta ismi geçen Selanik Beyi'nin kim olduğunu bilemesek de Abaza Mahmud ismine Venedik'le ilgili kayıtlardaki bir vaka dahilinde rastlamak mümkündür: Yine 1621 yılında, İstanbul'dan gönderilen bir hükme göre

³⁷ NA, SG 6899, "12 Juni 1627, Constant[inopolen], r".

³⁸ K. Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis...: Eerste Deel, Eerste Stuk*, s. 71-74.

³⁹ K. Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis ... , Eerste Deel, Tweede Stuk*, s. 845.

⁴⁰ Haga'nın Medemblik yetkililerine 2 Haziran 1626'da yazdığı mektupta Twiskli Jan Gerritsen'in beş yıldır esir olduğu ve Gerritsen'in içinde bulunduğu Eğriboz kadırgasında Texelli Guicke Frederixen ve Jan Jacobsen Backer/Bakker'in gemilerinden alınan diğer Hollandalılarla birlikte kader ortaklığı yaşadığı yazılıdır, van Harderwijk, *Nog iets over Mr. Cornelis Haga*, s. 8.

⁴¹ NA, SG – Resoluties van de Staten-Generaal, 3185, f. 82a: 11 Mart 1626 (Çarşamba) (<https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/%40I.-A~3.-div.nrs.-3174-3243~3185?query=3185+1.01.02&search-type=inventory&start=0&searchAfter=3479%2C%40I.-A~3.-div.nrs.-3174-3243~3185>. Erişim Tarihi: 14.12.2024) Arşiv sitesinde (www.nationaalarchief.nl) bütün Staten-Generaal kararlarının (*Resoluties*) dijital görüntülerine ulaşmak mümkündür. Ayrıca, Hollanda'da bir proje bu kararların görüntülerini transkripsiyonlarıyla beraber erişime sunmaktadır, bkz: app.goetgevonden.nl. 11 Mart 1626 tarihli kararın tam transkripsiyonu (<https://app.goetgevonden.nl/detail/urn:republic:inv-3185-date-1626-03-11-session-44-resolution-2?highlight=Basilius+Basler> .Erişim Tarihi: 14.12.2024).

⁴² Belli ki Backer'in esareti 1621-1626 arası bir tarihte sona ermişti.

Abaza Mahmud *Bey* ele geçirdiği yedi Venedik esirini salıvermiştir.⁴³ Bu durumda Abaza Mahmud 1620’lerde aktif bir derya beyiydi ve 1627 yılına geldiğimizde Ayamavra sancağına tasarruf ediyordu. Dönemin ruûs kaydı da bu doğrultudadır.⁴⁴

12 Haziran tarihli mektubunun devamında Haga 1626 yılında gerçekleşen hadiseleri anlatmaya devam eder ve Abaza Mahmud ile Selanik Sancakbeyi’nin gizlice İstanbul’dan ayrılmasından sonra geriye sadece Bekir isimli Eğriboz Sancakbeyi’nin kaldığını söyler. Bekir Bey’in gemisinde de Hollandalı esirler olduğundan emin olan Haga, tüm çabalarına rağmen bunları kurtaramaz. Haga’ya göre Bekir Bey’in “inatçılığına” ne Sadaret Kaymakamı Topal Recep ne de Kaptan-ı Derya Hasan Paşalar çare olabilmıştır. Bekir Bey, elindeki esirleri kendisinden almış olduğu Abaza Mahmud’a geri gönderdiğine yemin edip, gemisinde olmadıklarını söylüyordu. Bunun üzerine Haga, sadaret kaymakamından yazılı bir hüküm elde edip yanında bir çavuş eşliğinde Bekir Bey’in gemisini teftişe girişmiş; ancak gerçekten de içeride hiçbir Hollandalı esir bulamamıştı. Son çare olarak Haga, kaptan-ı deryanın ara buluculuğuyla 225 riyal kuruş karşılığında sair üç esir satın almış ve böylece aradığı üç Hollandalı esiri her neredelerse bulunduğu geri göndermesi için Bekir Bey’i taahhüt altına almıştır.⁴⁵

Bekir Bey meselesini halledebildiğini düşünen Haga, ardından Abaza Mahmud’a dikkatini yöneltmiştir: Mahmud Bey’in gemisindeki yedi Hollandalıyı (ki bunların arkadaşı ve Jan Backer’in katibi olan sekizinciye daha Topal Recep kaptan-ı derya iken kurtarmayı başarmıştı) elde edebilmek üzere hem sadaret kaymakamına hem kaptan-ı deryaya hem de (o sırada sadrazam olan) Kayserili Halil Paşa’ya, Mahmud Paşa’ya hitaben mektuplar yazdırıp başka bir vazife için denize açılan bir kapıcıbaşıyla göndertmişti. Mahmud Bey esirlerini salıverme fikrine hâlâ sıcak bakmamaktaydı; lakin Eğriboz’dayken iki Hollanda gemisine denk gelmiş ve elindeki yedi esirden dördünü 400 riyal kuruş karşılığında kendilerine satmıştır. Nihayetinde Abaza Mahmud’un elinde kalan üç esiri de paşa İstanbul’a döndüğü vakit Haga büyük güçlkle kurtarmıştır. Elçinin ifadesine göre, kaptan-ı deryaya 20 zira Paris çukası (*een present van*

⁴³ Cihan Yemişçi, “1618-28 Arası Osmanlı-Venedik İlişkileri (6004 No’lu Ahkâm Defteri’ne Göre)”, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009, s. 237.

⁴⁴ 1626 yılının son günlerinde Ayamavra Beyi olarak bir Mahmud tayin edilmiştir, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafi, Ruûs Kalemi Defteri (A. RSK.d), 1496, s. 5 (6 R 1036).

⁴⁵ NA, SG 6899, “12 Juni 1627, Constant[inopolen], v”.

twintich ellen Parÿs laecken), tersane kethüdasına⁴⁶ 24 riyal kuruş değerinde porselen eşya ve sair masraflar ederek, Pentekost Bayramı akşamında, Abaza Mahmud'un elinden adeta cebren alarak esirleri kurtarmıştır. Son olarak, sair iki Hollandalı esir de kendi başlarına derya beylerinin ellerinden gizlice zincirlerinden kurtularak kaçmış ve elçi Haga'nın evine sığınmışlardır. Haga kurtarabildiklerinin ve öğrenebildiği kadarıyla bey gemilerinde hâlâ esir olduklarını duyduğu kimselerin isimlerini verdiğini belirterek, ek mahiyetinde hazırladığı listeye işaret eder.⁴⁷

3. Haga'nın 12 Haziran Tarihli Mektubuna Ekli Esir İsimleri Listesi

Haga'nın mektubunda işaret ettiği liste önlü arkalı bir yaprak üzerinde yer almakta ve iki kısımdan oluşmaktadır: İlk sayfada öncelikle halihazırda kurtarılmış olan Hollandalı esirlerin isimleri (on üç kişi) yer almakta, sayfanın sonlarına doğru ise ikinci kısım olarak kurtarılmayı bekleyen esirlerin isimleri (yirmi beş kişi) sonraki sayfayı da tümüyle kaplayacak şekilde sıralanmaktadır.⁴⁸ Esirlerin isimleri genel itibariyle hapis tutuldukları kadirge sahipleri (derya beyleri) üzerinden sıralanmıştır. Haga öğrenebildiği kadarıyla tam isimleri ve isimlerin sağ tarafına esirlerin gelmiş olduğu Hollanda şehirlerini de not etmeye çalışmıştır. Sayfanın en sağ tarafına doğru ise esirlerin ahvaline dair Haga'nın düştüğü notlar yer almaktadır. Çalışmanın şimdiki bölümünde elçinin bu notları değerlendirilecektir.

1627 Haziran'ında oluşturulan bu listede Haga, öncelikle Eğriboz Beyi Bekir'in kadirgasından kurtarılan üç esirin adını sıralar ve yanlarına şu meyanda bir not düşer: bu esirler kurtarıldıktan sonra İstanbul'a dönüş yolunda Kavala Beyi'nin kadirgasında esirlerin saldırısına uğramış ve Kandiye'ye götürülmüşlerdir.⁴⁹ Bu üçü, muhtemelen Haga'nın mektubunda bahsettiği ve 225 riyal kuruş karşılığında özgürlüğünü satın aldığı kimseler olmalıdır. Bu olay, Nisan 1627 tarihli İtalyan kaynaklarında şu şekilde yer almıştır: Eğriboz ve Kavala derya beylerinin kalyatalarındaki isyanlarından sonra gemileri ele geçiren esirler, gemileri Girit karşındaki La Standia'ya getirmiştir. Hristiyan esirler salıverilmiş

⁴⁶ Kethüdanın ismi, Piyale olmalıdır; zira 1626 Haziranındaki bir kayıta (Büyük Ruznamçe Defteri) bu şekilde adı geçer, BOA, D.BRZ.d 1813, s. 134 (14 Ramazan 1035). Daha sonra Uzun Piyale olarak da bilinecektir.

⁴⁷ NA, SG 6899, "12 Juni 1627, Constant[inopolen], v".

⁴⁸ Bakınız, EK 1.

⁴⁹ NA, SG 6899, "12 Juni 1627 (Namen vande Nederlantsche gevangene...), r": "Dese sÿn nae haere verlossinge met de galeÿe vanden Beÿ van Cavala[,] die herwaerts coemende vande slaven affgeloopen is geweest[,] na Candia gevoert."

ve gemilerdeki malların Osmanlılara iadesi kararı alınmıştır.⁵⁰ Olayın tarihi, Kavala Beyi'nin zikredilmesi ve Hristiyan esirlerin isyan sonucu gemi ele geçirmesi gibi ayrıntılar aynı hadiseden bahsedildiğine şüphe bırakmaz.

Ardından Haga, listede Ayamavra Beyi Abaza Mahmud Paşa'nın kadirğasından kurtardığı ve biri Jan (Jacobsen) Backer isimli reisin katibi olan dört esirin adını sıralar ve bunların elçilik binasında olduğunu söyler. Belli ki bunlar, kaptan-ı derya ve tersane kethüdasına kumaş ve porselen karşılığı Pentekost akşamında Abaza Mahmud'dan kurtarıldıklarına mektupta değinilen üç esir ve kaptandır. Hemen bunların ardından da, aynı mektupta belirtildiği üzere, Abaza Mahmud'un Eğriboz civarında denk geldiği iki Hollanda gemisine 400 kuruşa satmış olduğu ve nihayetinde Livorno'ya ulaşan dört esirin isimleri gelir.

Esirlerin kişi başı ortalama 100 kuruşa kurtarılmasına değinmek gerekebilir. Panzac'ın Malta örneği aktardığı sonuca göre Akdeniz fideye ekonomisi içerisinde uzman denizcilerin serbest bırakılma bedeli 200-300 kuruş arasında değışebilirken, soylu bir esir için çok daha fazlası isteniyordu. Herhangi bir donanımı olmayan esirler 100-200 kuruş arasında özgürlüklerine kavuşuyorlardı.⁵¹ Bu durumda Abaza Mahmud'un Eğriboz civarında Birleşik Vilayetler gemilerine teslim ettiği dört Hollandalı esirin bu son kategoride olduğunu düşünmek gerekir.

Haga'nın listesinin devamında Tunus Paşası Kasım'ın ve Lankazade lakaplı bir beyin gemisinde bulunan birer esirin isimlerini sıralanır.⁵² O sırada Haga'nın evinde bulduklarına dair bu iki ismin yanına düşülmüş olan not (*Dese twee sijn iegenwoordich ooch int huys vanden gedachten Orateur*), muhtemelen mektupta bahsi geçen ve kendi imkanlarıyla kaçıp Haga'ya sığınan esirler oldukları izlenimini uyandırır. Bu noktada özgürlüğüne kavuşmuş on üç ismin sıralanması biter ve Haga esareti devam edenleri saymaya geçer.

Kurtarılmayı bekleyen esirlerden ilk dördü olarak Selanik Beyi Soydanzade'nin kadirğasındakiler sıralanır. Bu Soydanzade, muhtemelen

⁵⁰ 'Venice: April 1627, 16-30'. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 20, 1626-1628*, (haz.) Allen B Hinds, His Majesty's Stationary Office, Londra 1914, s. 183-203. Ayrıca, Kavala ve Eğriboz Beyleri'nin ellerindeki Hristiyan esirlerin isyanını ve gemilerin Kandiye'ye gidişini dönemin St. Stefano tarikatına mensup bir görgü tanığı da doğrular, bkz. Ilona Klein ve Christopher Kleinhenz, "The Order of Santo Stefano in the Levant: An Unpublished Account of a Voyage in 1627", *Viator*, 21 (1990), s. 339-40.

⁵¹ Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, s. 131.

⁵² Bu beylerin kim olduklarını tespit etmek mümkün olmamıştır.

1630'lı yılların başında Süveyş Kapudanlığı yapacak olacak kişidir.⁵³ Soydanzade esirleri, Cezayirli denizcilerden Trablusgarp'ta satın almıştır. Burada esirlerden son sıradaki Willem Gerritsen'in yanına iliştirilmiş 'zorla Müslüman yapılsa da sünnet edilmemiştir' manasındaki not ilginçtir. Literatürde değinildiği üzere İslam'a geçen esirlerin geri iade edilmesi söz konusu değildi.⁵⁴ Bu durumda Gerritsen'in iade edilmiş olması ve sünnet edilmediğinin vurgulanması, belli ki esaret sisteminde sünnet gerçekleşmeden ihtidanın tamamlanmış kabul edilmediğine işaret eder.

Listenin arka yüzü, Dimyat Beyi Kasım'ın kadırgasındaki tek esir ile başlar. Kasım Bey, muhtemelen tevcih defterine 1630'ların başında *Dimyad* Beyi olarak kaydedilen "Hacı Osman oğlu Kasım Bey" olmalıdır.⁵⁵ Kasım Bey bu esiri Mağrip denizcilerinden İskenderiye'de satın almıştır. Mora Beyleri'nden Hüseyin Paşa isimli kimse de, Haga'nın soy/baba adlarını tespit edemediği iki Hollandalı'yı esir tutmaktaydı. Bunlar da Mağrip denizcileri tarafından alıkonulmuştu.⁵⁶

Akabinde Hüsrev Bey ve Cigalazade'nin Sakız kadırgalarında bulunan on beş, 'Rodos kadırgasındaki' iki ve Kıbrıs Paşasının gemisindeki bir esirin isimleri yazılıdır. Hüsrev Bey iki yıl sonraki bir kayıta hâlâ Sakız Beyi olarak gözükmektedir.⁵⁷ İkinci isim Cigalazade'ye gelince, tevcih defterine tekrar bakıldığında 1630'ların başında Sakız Livası sahiden de Cigalazade Mehmed'in uhdesindedir.⁵⁸ Sakız için iki yönetici bulunmasının sebebi, Soyer Kolçak'ın gösterdiği üzere XVII. yüzyılda derya beyliğinin yeni niteliklerinden biri olarak Mora ve Sakız sancaklarında geçerli salyane uygulamasına binaen aynı sancakta birden fazla beyin bulunmasıydı.⁵⁹ Rodos ve Kıbrıs idarecilerine dair malumat ne yazık ki sağlanmamıştır. Listeye dönecek olursak, sıralamanın sonunu teşkil eden on sekiz kişilik esir grubunun yanında detaylı bir not yer alır:

"Bunlar bir başka geminin eşliğinde önceki yaz Adalar Denizi'ne (*Arcipelago*) Cenevizliler için kaçak tahıl yüklemeye gelmişlerdi ve Cezayir'den gelen dokuz gemiyle mücadele ederken gemileri yandığından korsanların eline düşmüşlerdi.

⁵³ BOA, Kamil Kepeci Defterleri (KK.d) 266, s. 19. Emel Soyer Kolçak, "16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Derya Beyliği", s. 145'te de Mora salyanelerinden birini deruhde eden bir Soydanzade Mehmed'den bahsedilmektedir.

⁵⁴ Nağacı Baş, "Diplomatic Encounters", s. 55.

⁵⁵ BOA, Kamil Kepeci Defterleri (KK.d) 266, s. 19.

⁵⁶ NA, SG 6899, "12 Juni 1627 (Namen vande Nederlantsche gevangene...), v".

⁵⁷ NA, SG 6900, "15 Septem[bris] 1629, Constant[inopolen]".

⁵⁸ BOA, KK.d 266, s. 13.

⁵⁹ Soyer Kolçak, "16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Derya Beyliği", s. 105.

Korsanlar da onları müstahak ganimet olarak [Sakız'da] Kadı'nın icazetiyle ayan beyan satmışlardır.”⁶⁰

Bahsedilen olayla ilgili olarak Heeringa, Haga'nın daha erken tarihli (13 Mart 1627) bir raporunda bize açıklama sunmaktadır: bütün kışı Sakız Adası civarında geçiren Cezayir denizcileri, Ocak 1627'de Adalar Denizi civarında dolaşmaya başlamış ve Cenevizliler için kaçak olarak tahıl tedarik eden iki Hollanda gemisine denk gelmişlerdi. Bu gemilerden daha iyi teçhizatlı olanı kaçmayı başarabilirken, diğeri, Amsterdam menşeli *De Lely*, giriştiği mücadelede yanmış ve mürettebatının bir kısmı kaptanıya beraber ölmüştü. Hayatta kalan yirmi beş Hollandalı ise esir alınmış ve Sakız Adası'na getirilip satılmıştı.⁶¹ Belli ki adanın yetkilileri olan Hüsrev ve Cigalazade Mehmed Beyler, esirlerin büyük kısmını kendileri satın alacak gelire sahipti.

Hollanda elçisinin 12 Haziran tarihli mektubunu bitirmeden önce, bu esirlerin giydirilmesi ve güvenle eve yollanması gerektiğini belirtiyordu. Eve dönmeleri ise ancak esirleri yolcu olarak kabul edecek ve dolayısıyla yol parası talep edecek Hristiyan gemileriyle mümkündü.⁶² Kısaca Haga'nın hükümetinden para talep etmesi söz konusuydu. Hollanda İstad-ı Cenerali, 16 Ağustos 1627'de bu konuyla ilgili bir karar almıştı: Haga'nın 12 (ve 26 Haziran) tarihli raporları, esir listesiyle beraber ulaşmıştı. Gerekli paranın temini için, Birleşik Vilayetler Bahriyesi'nin (*Admiraliteyt*) ilgili yerel komisyonlara (*collegien*) yazı göndermesi uygun görülmüştü.⁶³

4. Değerlendirme

Gerek mektubun gerekse listenin akıllara getireceği bir soru, neden Hollandalı esirlerin kaptan-ı derya, tersane emini ya da tersane kethüdasının baştardalarında/kadırgalarında değil de derya beylerinininde toplandığı olabilir. Bunu cevaplamak için de 1620'lerde Osmanlı deniz gücünün durumuyla ilgili fikir yürütmek belki kısmi bir çözüm önermektedir. Bu meyanda dönemin Venedik elçisinin nihai raporu (*relazione*) bize yardımcı olmaktadır.

İnebahtı Savaşı'ndan (1571) Girit Seferi'nin başlangıcına kadar (1644) Akdeniz'de büyük çaplı savaşların yaşanmadığı ve bunun yerine Osmanlı

⁶⁰ NA, SG 6899, “12 Juni 1627 (Namen vande Nederlantsche gevangene...), v”.

⁶¹ K. Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis ...*, *Eerste Deel, Tweede Stuk*, s. 1002-1003.

⁶² NA, SG 6899, “12 Juni 1627, Constant[inopolen], r”.

⁶³ NA, SG – Resoluties van de Staten-Generaal, 3186, f. 352a: 16 Ağustos 1627 (Pazartesi). Hollanda Bahriyesi, Staten Generaal'e karşı sorumlu beş yerel komisyondan (Amsterdam, Rotterdam, Friesland vs.) oluşmaktaydı.

donanmasının sadece koruma amaçlı sefere çıktığı iyi bilinen bir olgudur.⁶⁴ Bu süreci birinci elden gözlemleyen ve 1620-1627 yılları arasında İstanbul'da Venedik temsilciliği yapmış olan Giorgio Giustinian, 1627 tarihli nihai raporunda Osmanlı donanmasının vaziyetine özet olarak yer verir.⁶⁵ XVI. yüzyılın aksine artık Osmanlı donanmasının ancak atmış ila yetmiş kadirgayla sefere çıktığından bahsetmektedir.⁶⁶ Kendi görev süresi boyunca ise Karadeniz'deki Kazak akınları yüzünden donanma Akdeniz ile Karadeniz arasında bölünmek zorunda kaldığından, Akdeniz'e sadece on beş ila yirmi kadirga yollanabiliyordu. Kaptan-ı derya, diyordu Giustinian, bu dönemde Karadeniz'e serdarlık yaptığı için, Akdeniz'deki kadirgaların komutanı kaptan-ı deryanın kaymakamı sıfatıyla Rodos Beyi olmaktadır. Ayrıca, Giustinian yedi yıllık misyonu boyunca hiçbir zaman İstanbul'dan yirmi dört kadirgadan büyük bir filonun Akdeniz'e açıldığını görmemişti.⁶⁷

Venedik temsilcisinin bu ifadeleri, Osmanlı donanmasının bölünmüşlüğünü pek veciz anlatır. İstanbul'daki tersane halkı Karadeniz'e çıktığı için, Akdeniz'in güvenliği 1620'lerde Rodos Beyi komutasında derya beylerine kalmıştı. Haliyle *tersane-i amire*den herhangi bir gemi Akdeniz'e inmediği için, kürekçi açıklarını da Akdeniz limanlarından esir satın alarak kapamıyorlardı. Dolayısıyla Hollandalı esirler de onların kadirgalarına kürekçi alınmamış oluyordu.

Ele alınan liste, Haga'nın Garp Ocakları'ndaki Hollandalı esirlerin vaziyetini önemsemediği izlenimi de verebilir. Lakin 1622'den sonra artık Birleşik Vilayetler'in Mağrip devletleri ile doğrudan anlaşma bağladığına yukarıda değinilmişti. Hal böyleyken daha 1620'lerde Birleşik Vilayetler konsolosları Kuzey Afrika'da görev almaya başlamıştı ve vazifelerinin

⁶⁴ Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, s. 131.

⁶⁵ Giorgio Giustinian, "1627 Giorgio Giustinian bailo Relazione", *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, volume XIV, Costantinopoli Relazioni Inedite (1512-1789)*, (haz.) Maria Pia Pedani-Fabris, Aldo Ausilio, Padova 1996, s. 536.

⁶⁶ Bir sonraki temsilci Giovanni Cappello da (g. 1629-1633) toplam sayının atmış-yetmiş arası olduğunu tekrarlar. Daha detaylı olarak, her daim nöbet bekleyen derya beyleri gemilerinin (*le quali stanno del continuo armate*) otuz altı ve sadece sefer döneminde İstanbul'dan çıkan donanmanın ise otuz ila kırk parça (*30 in 40 al più, che ogni anno escono da Costantinopoli e ritornano a disarmarsi l'invernata*) civarında bulunduğunu belirtir. Giovanni Cappello, "Relazione di Costantinopoli del Bailo Giovanni Cappello, 1634", *Relazioni degli Ambasciatori e Baili Veneti a Costantinopoli, vol. 1, parte II*, (ed.) N. Barozzi ve G. Berchet, Naratovich, Venedik 1873, s. 21.

⁶⁷ Giustinian, "1627 Giorgio Giustinian bailo Relazione", s. 536.

önemli bir kısmı esirlerin serbest bırakılmasını sağlamaktı.⁶⁸ Haga 1612 yılında başlayan İstanbul'daki görev süresinin ikinci yarısında artık Mağrip korsanlarının elindeki esirleri kurtarmayı bu konsoloslara bırakıp, kendi dikkatini ve çabasını Doğu Akdeniz'deki esirlere, yani derya beylerinin ellerindeki Hollandalılara çevirmiştir denebilir.⁶⁹

Derya beylerinin ellerindeki esir havuzunu satın aldıkları yabancı esirlerle genişletmesi, dönemin Avrupa devletlerinde de karşılaşılan bir durumdur. Akdeniz havzasında düşmandan ele geçirilen esirlerin kadırgalardaki kürekçi ihtiyacını karşılamadığı ve Fransa, Ceneviz, Venedik ve İspanya gibi devletler adına çalışan görevlilerin Avrupa'nın belli başlı limanlarından esir satın aldıkları bilinmektedir.⁷⁰ Derya beylerinin farkı, belki de Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'in tüm güney ve doğu kıyılarını kontrol etmesinden ötürü, yabancı esir pazarlarına açılmalarına gerek kalmamalarıydı: Osmanlı denizcileri dış piyasalara gitmeden, iç pazarda Mağrip korsanlarının sattığı esirlere zaten erişebiliyorlardı.

Sonuç

Batı Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri ve beraberinde oluşan fidye ekonomisi, XVII. yüzyıl boyunca diplomatların iş yükünü artırmış gözükmektedir. Esaret olgusunun ve esaretin diplomatik boyutlarının muhtelif Avrupalı devletlere ilişkin örneklerle ele alındığı çalışmalar mebzuldür. Lakin bu çerçevede Osmanlı denizciliği açısından hala keşfedilmeyi bekleyen detaylar mevcuttur.

Cornelis Haga'nın 1627 yazında kaleme aldığı ve 1626-1627 arasındaki bir yıllık gelişmeleri anlatan mektubuyla ekindeki liste, bu mahiyettedir. Haga Hollanda ticaretini ve siyasi çıkarlarını gözetmekle kalmamış, Birleşik Vilayetler tebaası esirleri kurtarmak için Osmanlı idarecilerini sürekli sıkıştırmıştır. Kurduğu baskı sonucu kısmen başarı elde ettiğini ve kimi esirleri kurtarabildiğini görmekteyiz.

Dikkat çekilmesi icap eden bir diğer husus, mektup-liste sayesinde aslında Mağrip denizcilerinin yakaladıkları esirleri sadece fidye için bir araç olarak

⁶⁸ Aslında Kuzey Afrika'ya ilk Hollanda konsolosu (Wijnant Keyser) 1616'da atanmıştı. Detaylı bir çalışma için bakınız, Erica Heinsen-Roach, "Consuls, Corsairs, and Captives: The Creation of Dutch Diplomacy in the Early Modern Mediterranean, 1596-1699", Doktora Tezi, University of Miami, Florida 2012, s. 103-112, özellikle 109.

⁶⁹ Wätjen, *Die Niederländer*, s. 65. Yine de gerek literatürde gerekse arşiv belgeleri arasında, Garp Ocakları'ndaki konsolosların yanı sıra Haga'nın da esirleri kurtarmak için zaman zaman faaliyete geçtiğine dair kanıt vardır.

⁷⁰ Mesela İspanyol donanması için "esir girişimcisi" Centurione ailesi, bilhassa Malta ve Livorno gibi liman şehirlerinden köle toplamaktaydı. Maréchaux, "Purchasing Slaves Overseas", s. 299.

görmediklerini anlamamızdır. Denizciler bu esirleri pekala Osmanlı limanlarında da satmaktalardı. Trablusgarp, İskenderiye ve Sakız Adası, Mağrip denizcilerinin esirlerini nakite çevirdikleri limanlardı. Fark ettiğimiz üzere derya beyleri de bu esirlerin asli müşterileri konumundaydılar.

Mektup ve esir listesi, Osmanlı denizciliğine dair yer yer küçük ayrıntılar da sunar. Ayamavra Beyi Mahmud'un lakabının "Abaza" olması; esirler kurtarılrken kaptan-ı deryanın yanında tersane kethüdasına da 'hediye' verilmesi veya derya beylerinin Venedik'le yaşanan bir yanlış anlaşılma sonucu çıkardıkları ayaklanmanın kaptan-ı deryayı telaşlandırması gibi noktalar, Osmanlı kroniklerinde denk gelmesi zor detaylardır. Özetle Haga'nın evrakı, Osmanlı bahriye teşkilatının muhtelif veçhelerini anlamaya yardımcı niteliktedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Hollanda Milli Arşivi (Nationaal Archief) [NA]

Staten Generaal [SG, 1.01.02] Resoluties van de Staten Generaal: 3185; 3186.

SG, De Liassen Italiën, Savoyen, Constantinopolen, ... Barbariën: 6899; 6900.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Asafî, Ruûs Kalemi Defterleri (A.RSK.d) 1496.

Kamil Kepeci Defterleri (KK.d) 266.

Büyük Ruznamçe Kalemi Defterleri (D.BRZ.d) 1813.

Basılı Kaynaklar ve Telif Eserler

ACIPINAR Mikail, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Toskana Grandukalığında Türk Esirler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 25, s. 1 (2010), s. 15-38.

ATABEY Ali, "Ransom Intermediaries and the Redemption of Ottoman Captives in the Early Modern Mediterranean: A Sociolegal View from Seventeenth-Century Galata", *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* Cilt: 8, Sayı 1 (2021), s. 261-89.

BONO Salvatore, "Schiavi Musulmani sulle galere e nei bagni d'Italia dal XVI al XIX secolo", *Le genti del mare Mediterranea*, vol. 2, (haz.) Rosalba Ragosta, Napoli 1981, s. 837-875.

BOSTAN İdris, "Derya Beyi", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi* (9. Cild), İstanbul 1994, s. 200-1.

BOUBAKER Sadok, "Réseaux et techniques de rachat des captifs de la course à Tunis au XVIIe siècle", *Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, XVe-XVIIIe siècle*, (ed.) Wolfgang Kaiser, École Française de Rome, Roma 2008, s. 25-46.

Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 20, 1626-1628, (haz.) Allen B Hinds, His Majesty's Stationary Office, Londra 1914.

- CAPPELLO Giovanni, “Relazione di Costantinopoli del Bailo Giovanni Cappello, 1634”, *Relazioni degli Ambasciatori e Bails Veneti a Costantinopoli, vol. 1, parte II*, (haz.) N. Barozzi ve G. Berchet, Naratovich, Venedik 1873, s. 13-68.
- DAVIS Robert, “The Geograpy of Slaving in the Early Modern Mediterranean, 1500-1800”, *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, c. 37, s. 1 (2007), s. 57-74.
- DE GROOT Alexander Hendrik, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations 1610-1630*, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, Leiden 1978.
- DE GROOT Alexander Hendrik, “Ottoman North Africa and the Dutch Republic in the Seventeenth and Eighteenth Centuries”, *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, c. XXXIX, s. 1 (1985), s. 131-147.
- EBBEN Maurits, “Uwer Hoog Moogenden Onderdaenigsten Dienaers. Nederlandse consuls en Staatse diplomatie in Spanje, 1648-1661”, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, c. 127, s. 4 (2014), s. 649-72.
- EMECEN Feridun, “Receb Paşa, Topal”, *Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi* (3. Basım – Ek 2), Ankara 2019, s. 419-421.
- ERDRBRINK Erdbrink, “Onyedinci Asırda Osmanlı-Hollanda Münâsebetlerine Bir Bakış”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, c. 2-3 (1974), s. 159-180.
- FODOR Pál, “Piracy, Ransom Slavery and Trade: French Participation in the Liberation of Ottoman Slaves from Malta during the 1620s”, *Turcica*, 33 (2001), s. 119-34.
- van GELDER, Maartje, “Tussen Noord-Afrika en de Republiek Nederlandse bekeerlingen tot de islam in de zeventiende eeuw”, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, c. 126, s. 1 (2013), s. 16-33.
- GIUSTINIAN Giorgio, “1627 Giorgio Giustinian bailo Relazione”, *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, volume XIV, Costantinopoli Relazioni Inedite (1512-1789)*, (haz.) Maria Pia Pedani-Fabris, Aldo Ausilio, Padova 1996, s. 524-633.
- GÜRKAN Emrah Safa, *Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdenizi'den Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700*, Kronik, İstanbul 2018.
- van HARDERWIJK, Karel J. R, *Nog iets over Mr. Cornelis Haga, Nederlands eersten Orator aan het-Ottomannische Hof* P. J. Van Dijk, Schiedam 1850.
- HEERINGA K. *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel: Deel 1, Stuk 1: 1590-1660*, Martinus Nijhof, 'S-Gravenhage 1910.
- HEERINGA K. *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel: Deel 1, Stuk 2: 1590-1660*, Martinus Nijhof, 'S-Gravenhage 1910.
- HEINSEN-ROACH Erica, “Consuls, Corsairs, and Captives: The Creation of Dutch Diplomacy in the Early Modern Mediterranean, 1596-1699”, Doktora Tezi, University of Miami, Florida 2012.
- HEINSEN-ROACH Erica, “The Reluctant State: The Dutch Republic and the Ransoming of Captives, 1600-1727”, *Dutch Crossing Journal of Low Countries Studies*, c. 40, s. 3 (2016), s. 168-186.
- KADI İsmail Hakkı, “On Yedi Ve On Sekizinci Asır Osmanlı Tarihine Dair Hollanda Kaynakları”, *Cihanîma Tarih Ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, c. 6, s. 1 (Temmuz 2020), s. 39-58.

- KAISER Wolfgang, “Négociier la liberté. Missions françaises pour l’échange et le rachat de captifs au Maghreb (XVIIe siècle)”, *La mobilité des personnes en Méditerranée de l’antiquité à l’époque moderne*, (ed.) Claudia Moatti, École Française de Rome, Roma 2004, s. 501-528.
- KLEIN Ilona ve KLEINHENZ Christopher, “The Order of Santo Stefano in the Levant: An Unpublished Account of a Voyage in 1627”, *Viator*, 21 (1990), s. 323-347.
- MARECHAUX Benoît, “Purchasing Slaves Overseas for the Business of War: Genoese Galley Entrepreneurs and the Mediterranean Slave Market in the Early 17th Century”, *Journal of Global Slavery*, 7 (2022), s. 282-316.
- NALÇACI BAŞ Nida Nebahat, “Diplomatic Encounters between the Venetians and the Ottomans in Case of Captivity (1560–1590)”, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2023.
- PANZAC Daniel, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.
- den RIDDER, C.J., “Gedenk de gevangenen alsof gij medegevangenen waart. De loskoop van Hollandse zeelieden uit Barbarijse gevangenschap, 1600-1746”, *Tijdschrift voor Zeegechiedenis*, c. 5, s. 1 (April 1986), s. 3-22.
- ROE Thomas, *The Negotiations of Sir Thomas Roe, in His Embassy to The Ottoman Porte, from The Year 1621 to 1628*, (haz.) Samuel Richardson, Londra 1740.
- SOYER KOLÇAK Emel, “16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Derya Beyliği (1534-1701)”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2024.
- YEMİŞÇİ Cihan, “1618-28 Arası Osmanlı-Venedik İlişkileri (6004 No’lu Ahkâm Defteri’ne Göre)”, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009.
- WÄTJEN Hermann, *Die Niederländer im Mittelmeergebiet zur Zeit ihrer höchsten Machtstellung*, Karl Curtius, Berlin 1909.
- WHITE Joshua M, *Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean*, CA: Stanford University Press, Stanford 2017.

NA, SG 6899, 12 & 26 Haziran 1627 Tarihli Raporlara Ek Liste [v]

Op de galijje Van Casijn Grij
Gedult de bus Van Somaria }
Gerrit Jeroen Van Sieringhe }
Op de galijje Van Casijn Grij }
Baly Van Morra }
Martz }
Arcaez }
Kaat bas de ternamz mit ges kilmz barmez }
Op de galijjes Van Gero Van Alst
Bly is Sigala ogli.
Jaans Jans }
Cornelis Jacobs }
Dira van Haren }
Dirck Pieter }
Jan Albert }
Jans Jacobs }
Cornelis Claes }
Cornelis Jans }
Cornelis Jacobs }
Laet Dirck }
Dirck Dirck }
Pieter Simon }
Jans Claes }
Johann Jorg }
Laert }
Jans bandt selrige compagnie
Op de galijje Van Rodin }
Jan Jacobs }
Albert Cornelis }
Jans bandt selrige compagnie Op de }
Pasta bas Schous }
Albert Jacobs bint de Schelbier & albaal
sijn vaders int Morians gooff voocht }

Deze is een bende van
Van Schelbier & albaal
Dera Werkoff }

Mijn gnomus vanden
Korndt bas Schelbier }

Deze sijn is compagnie
bas nocht is aen de
de boergarnde stinck
is de voochlaghe goerms
om boot de voochlaghe
de voochlaghe goerms
te lades sijn voochlaghe
goerms uerps segebas
de goerms gant segebas
brant goerms et gant
inde voochlaghe voochlaghe
getalleghe die gant voochlaghe
mit liever voochlaghe
Lad Werkoff goerms }

EK 2: Listenin Transkripsiyonu

<i>12 Juni 1627</i> <i>Rec[episse] 16 Aug</i>		
Namen vande Nederlantsche gevangenen die van dit jaer uuýt verscheide galeyen vande Beýs van Arcipelago verlost sýn geworden.		
Uuýt de galeyê van Bekýr Beý Gouverneur van Negroponte		
Evert Jansen van Amsterdamme Jan Gerritsen van Twisch Laurens Hommelsen van Staueren	Dese sýn nae haere verlossinge met de galeyê vanden Beý van Cavala[,] die herwaerts coemende vande slaven affgeloopen is geweest[,] na Candia gevoert.	
Uuýt de galeyê van Abasa Machmud Passa, Beý van Santa Maura		
Basilius Bosler Schrýver geweest op het Schip van Jan Jacobsen Backer Jan de Winter van Vlissinge Tobias Gillissen van Vlissinge Ariaen Jans van Rotterdam	Dese vier sýn iegenwoordich int huýs vanden Heer Orateur	
Uuýt de selvige galeyê in Negroponte van twe Noordhollantsche schippers getroft en[de] nae Livorno gevoert.		
Cornelis Jans van Schagen		
Jan Jansen Tonis Gerbrants Harman Barents	Van Inchuýsen	
Uuýt de galeyê van Cassim Passa iegenwoordich Passa van Tunis		
Gillis Joos ten van Rotterdam	Dese twee sýn iegenwoordich ooch int huýs vanden gedachten Orateur	
Uuýt de galeyê van Longasade Bey		
Gerrit Gerritsen van Campen		
Namen vande Nederlanders die alsnog op de galeyen vande Beýs inde slavernie sitten		
Op de galeyê van Suidan ogli Bey van Salonichi		
Arien Jacopsen Jan Pitersen Rýck Allertsen	van Medenblic	Dese sýn vande roevers van Argiers in Tripoli di

Willem Gerritsen van Amsterdam met geweld Turcx gemaecht doch niet besneden	Barbaria aen dito Bey verkoft.
--	-----------------------------------

Op de galëye van Cassim Bey Gouverneur van Damiaata	
Gerrit Dirxsen van Groningen	Dese is ooch vande roevers van Barbarie in Alexandria verkoft.
Op de galeÿe van Hussain Passa Bey van Morea	
Marten ... van Schiedam Ariaen ... van Dam Waer van de toenamen niet heb kennen vernemen	Mede genomen vande roevers van Barbarie
Op de galeÿen van Scio van Usreff Bey en[de] Cigala ogli	
Taems Jans Cornelis Jacobs Abraham Vvericxs Dirck Piters Jan Allerts	Van Jhisip
Vverick Jacobs van Crommenie	
Cornelis Claesen Cornelis Rÿcken	Vande Wÿck
Cornelis Jacopsen Claes Ariaensen Henderic Ariaensen	Van Sardam
Piter Sÿmonsens van Alckmaer Jan Claes van Culstaert	
Jochem Jochems Carsten Pitersen	Van Amsterdam
Item vande selvige compagnie op de galeÿe van Rhodus	
Jan Jacobsen Albert Cornelissen	Van Jhisip
Item vande selvige compagnie op den Passa van Ciprus	
Dese sÿn in compagnie van noch een ander schip de voorgaende winter in Arcipelago gecoemen om voor de Genuesen contrabande greinen te laden en[de] int vechten jegens negen schepen van Argiers haer schip inden brant geraeckt zÿnde inde handen vande roevers gevallen, die haer publÿcquelyck als goede prÿs met licentie vanden Cadi verkoft hebben.	

Albert Jacobsen uuýt de Beverwýck alwaer sýn Vader int Moriaens Hooff woont	
--	--

EK 3: Listenin Tercümesi

<i>12 Haziran 1627</i> <i>Tesellüm: 16 Ağustos</i>		
Bu yıl derya beylerinin muhtelif kadirgalarında mahpusluktan kurtarılan Hollandalıların isimleri		
Eğriboz Valisi Bekir Bey'in kadirgasından		
Evert Jansen, Amsterdam'dan Jan Gerritsen, Twisk'den Laurens Hommelsen, Stavoren'den		Bunlar tahlislerinden sonra, buraya gelmek üzereyken esirlerin saldırısına uğrayan Kavala Beyi'nin kadirgasıyla Kandiye'ye götürülmüştür.
Ayamavra Beyi Abaza Mahmud Paşa'nın kadirgasından		
Basilius Bosler, Jan Jacobsen Backer'in gemisinde katıptı. Jan de Winter, Vlissingen'den Tobias Gillissen, Vlissingen'den Ariaen Jans, Rotterdam'dan		Bu dördü el-an Bay Elçi'nin evindedir.
Eğriboz'da mezkur kadirgadan. Bu kadirga iki Kuzey Hollanda gemisi ile karşılaşınca Livorno'ya götürülmüşlerdir.		
Cornelis Jans, Schagen'dan		
Jan Jansen Tonis Gerbrants Harman Barents	Enkhuizen'dan	
Halihazırda Tunus Paşası olan Kasım Paşa'nın kadirgasından		
Gillis Joos, Rotterdam'dan		Bu ikisi de şu anda mezkur Elçi'nin evindedir.
Lonkazade Bey'in kadirgasından		
Gerrit Gerritsen, Kampen'dan		
Hâlâ Bey kadirgalarında esaret çeken Hollandalıların isimleri		
Selanik Beyi Soydanzade'nin kadirgasında		
Arien Jacobsen Jan Pipersen Rýck Allertsen	Medemblik'ten	Bunlar Cezayir korsanları tarafından Trablusgarp'ta mezkur Bey'e satılmıştır.

Willem Gerritsen, Amsterdam'dan, cebren Türk [müslüman] yapılmış ama sünnet edilmemiştir.	
---	--

Dimyat Valisi Kasım Bey'in kadırgasında		
Gerrit Dirxsen, Groningen'dan	Bu da Mağrip korsanları tarafından İskenderiye'de satılmıştır.	
Mora Beyi Hüseyin Paşa'nın kadırgasında		
Marten ... Schiedam'dan Ariaen ... [Amster]Dam'dan Bunların soyadlarını öğrenemedim	Mağrip korsanları tarafından alıkonulmuşlardır	
Hüsrev Bey'in ve Cigalazade'nin Sakız kadırgalarında		
Taems Jans Cornelis Jacobs Abraham Vreicxs Dirck Piters Jan Allerts	Jisp'ten	Bunlar bir başka geminin eşliğinde önceki yaz Adalar Denizi'ne Cenevizliler için kaçak tahıl yüklemeye gelmişlerdi ve Cezayir'den gelen dokuz gemiyle mücadele ederken gemileri yandığından korsanların eline düşmüşlerdi. Korsanlar da onları müstahak ganimet olarak [Sakız'da] Kadı'nın icazetiyle ayan beyan satmışlardır.
Vrerick Jacobs, Krommenie'den		
Cornelis Claesen Cornelis Rÿcken	Wijk'tan	
Cornelis Jacopsen Claes Ariaensen Henderic Ariaensen	Zaandam'dan	
Piter Sÿmonsens, Alkmaar'dan Jan Claes, [?]Culstraet'tan		
Jochem Jochems Carsten Pitersen	Amsterdam'dan	
Keza aynı gruptan Rodos kadırgalarında		
Jan Jacobsen Albert Cornelissen	Jisp'ten	
Keza aynı gruptan Kıbrıs Paşası [kadırgası]nda		

Albert Jacobsen, Beverwijk'tan, ki babası da orada Mariaens Hooff'ta oturmaktadır.	
--	--

Araştırma Makalesi /Research Article

OSMANLI-RUS SAVAŞI VE İSMÂİL KUŞATMASI
(1806-1812)

Pınar DOĞANAY*

Öz: Tarih boyunca defalarca kez Rus saldırısına uğrayan İsmâil Kalesi ve çevresi, “1768-1774” Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rusların hâkimiyetine geçti. Ancak Rusların kaledeki hâkimiyeti kısa sürdü. Savaş sonrasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı hâkimiyetine bırakılan kale ve şehir, “1787-1792” Osmanlı-Rus Savaşı esnasında yeniden Ruslar tarafından kuşatma altına alındı. Oldukça kanlı çatışmalara sahne olan bu kuşatmanın ardından Rusların kontrolüne geçen kale, savaşın akabinde imzalanan Yaş Antlaşması bir kez daha Osmanlı hâkimiyetine bırakıldı. 1806 yılına kadar durağan bir döneme giren Osmanlı-Rus çatışmaları, Osmanlı Devleti'nin Ruslar'ın izni olmaksızın Memleketeyn beylerini değiştirmesiyle birlikte 1806 yılında yeniden başladı. Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeden Osmanlı'nın bölgedeki kalelerini hızlıca ele geçiren Ruslar, yönünü İsmâil Kalesi'ne çevirdi. Ancak Ruslar, burada beklemedikleri bir direnişle karşılaştı. Pehlivan İbrahim Ağa ve beraberindeki birlikler karşısında umduğunu bulamayan Ruslar, çok sayıda zayıyat vererek geri çekildi. Pehlivan İbrahim Ağa ve beraberindekilerinin bu mücadelesi, İsmâil Kalesi'ni kuşatmadan kurtarmakla kalmadı aynı zamanda Osmanlı-Rus Savaşı'nın da seyrini değiştirdi.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Rus Savaşı, İsmâil, İsmâil Kalesi, İsmâil Kuşatması, Pehlivan İbrahim Ağa.

THE OTTOMAN-RUSSIAN WAR AND THE SIEGE
OF ISMAIL (1806-1812)

Abstract: The Ismail Castle and its surroundings, which have been attacked by the Russians many times throughout history, came under Russian domination during the 1768-1774 Ottoman-Russian war. However, Russians' dominance of the Castle was short-lived. The castle and city, which were left to Ottoman rule with the Küçük Kaynarca Treaty signed after the war, were besieged by the

* Dr. Pınar Doğanay, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakın Çağ ABD, snprdoganay@gmail.com, ORCID:0000-0001-9733-2172.

Russians again during the 1787-1792 Ottoman-Russian War. After this siege, which was the scene of very bloody clashes, the castle came under Russian control, and with the Treaty of Jassy signed following the war, it was once again left under Ottoman rule. After this siege, which was the scene of very bloody clashes, the castle came under Russian control, and with the Treaty of Jassy signed following the war, it was once again left under Ottoman rule. Conflicts between Ottoman and Russian Empires, which entered a stagnant period until 1806, ended in this term after Ottoman Empire had changed Memleketeyn beys without the permission of the Russians. Russians, who quickly captured the Ottoman castles in the region without declaring war on the Ottoman Empire, turned their attention to Ismail Castle. Russians, who could not get what they expected against Pehlivan Ibrahim Agha and his troops, retreated, suffering many casualties. This struggle of Pehlivan Ibrahim Agha and his companions not only saved İsmail Castle from the siege but also changed the course of the Ottoman-Russian war.

Key Words: Ottoman-Russian War, Ismail, Ismail Castle, Siege of Ismail, Pehlivan Ibrahim Agha.

Extended Abstract: Ismail Castle, which has been attacked many times throughout history, received its first serious danger during the Ottoman-Habsburg wars. This castle was very important for the Ottoman Empire in terms of providing connections to the castles in the region as well as being a grain depot was first attacked by the Russians during the Ottoman-Russian war of 1768-1774. The Ismail castle, which came under Russian control during this war, was left to Ottoman rule with the Treaty of Küçük Kaynarca signed after the war. However, the Russian attacks on the castle did not stop. The Russians laid siege to the castle during the Ottoman-Russian war of 1787-1792. More than 30 thousand Turkish and nearly 15 thousand Russian soldiers lost their lives in this siege, which went down in history as the bloody Ismail conflict. After such bloody struggles, the castle came under Russian control, but with the Treaty of Jassy signed after the war, it was decided that the castle would be left to the Ottoman Empire.

Conflicts between Ottoman and Russian Empires entered a stagnant period until the Ottoman-Russian war of 1806-1812. Conflicts between two states restarted in 1806 when the Ottoman Empire changed the lords of Wallachia and Moldavia at the request of Napoleon, without the permission of the Russians. Russia's invasion of Wallachia and Moldavia, which crossed the Turla River with an army of 60 thousand people on October 16, 1806, had a great impact in Istanbul. Even the Ottoman Sultan did not want to believe this situation at first. However, when the Wallachian bey personally informed him of the situation, he believed him. Thereupon, the issue of war

began to be seriously discussed in the Imperial Council, and at the meeting on December 20, a decision was made to declare war on Russia.

Following this decision, on the one hand, preparations for war against the Russian troops began, and on the other hand, there were preparations for a rebellion against Sultan Selim III in Istanbul. The polarization between Nizam-ı Cedid and the Janissaries had increased considerably. So much so that it was even a mystery which one would be sent to the front. If the Nizam-ı Cedid army was sent, the sultan would be defenseless in the capital. If both the Janissaries and the Nizam-ı Cedid sent their troops, this time they would face each other on the front. The war preparations that continued under the shadow of these uncertainties became clear with the sending of the Janissaries to the front. However, the Janissaries were not happy to go to the front. According to them, Sultan Selim III had attempted to wage war with Russia in order to terminate them and had cooperated with Russia in this regard. The usefulness of the Janissaries, who had this idea and were mostly made up of people from other tradesmen class, in the war was a mystery from the very beginning.

On the Russian front, things were going well. At the very beginning of the war, the Russians were on the field with an army of approximately 60 thousand men. On the Ottoman side, this number had not reached that number even at the height of the war.

In the 1806-1812 Ottoman-Russian war, which began at a time when the Ottoman Empire was experiencing many problems both internally and externally, the Russians quickly captured the Khotyn, Bender, Kili and Akkirman Castles. After capturing these castles, the Russians turned their attention to the most important Ottoman Empire castle in the region, Ismail Castle, where they encountered unexpected resistance. At first, the Russians' demand that Ismail Castle be handed over directly to them, as was the case with other castles, was harshly rejected. Especially Pehlivan Ibrahim Agha's arrival at the castle gave great courage to the people in the castle, and with the support of the people of the castle, an important victory was achieved against the Russians. After the first siege, the Russians attacked the castle several more times to take it, but they were unsuccessful and had to retreat.

These victories at Ismail Castle also changed the course of the war. After this defeat, the Russians signed an alliance agreement with France and agreed to an armistice to end the Ottoman-Russian war. Thereupon, an armistice was signed between the parties on August 26, 1807. This armistice, signed during the reign of Mustafa IV and planned to remain in force for nine months, was inconclusive due to the difficulties experienced

by the parties, especially Russia's refusal to agree to the agreement, and the war began again.

Russians, who had not found what they expected against Pehlivan Ibrahim Agha and his troops in the first period of the war, were determined to take İsmail Castle this time. However, things were not going well in İsmail Castle. Pehlivan Ibrahim Agha had returned to Kuzgun. The castle guard duty was given to Çelebi Mustafa Pasha. Taking advantage of Pehlivan Ibrahim Agha's absence, Pasha removed the men he had left to defend the castle from the castle, making it defenseless. On the eve of all these events, the Russians managed to besiege the castle on September 1, 1809. The castle, which came under Russian control on September 27, was completely removed from Ottoman rule with the Treaty of Bucharest signed at the end of the war.

Although the Ottoman Empire could not achieve the expected success in this war, in which it participated with the influence of France, it managed to keep its territorial losses to a minimum with the agreements it signed after the war. Russia, on the other hand, had difficulty in achieving the desired victory in İsmail Castle, especially against Pehlivan Ibrahim Agha, although it was the favorite since the beginning of the war in terms of both military power and logistics and equipment.

Giriş

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta birçok sorun yaşadığı döneme denk gelmiştir. Bir yandan devam eden savaşlar, diğer yandan isyanlar, ayaklanmalar, padişahın tahttan indirilmesi ve Alemdar Vak'ası gibi bir dizi sorunun gölgesinde seyreden bu savaş, sadece Osmanlı ve Rusya'nın değil dönemin Avrupa Devletleri'nin de müdahil olduğu tarihi bir olaydır.¹

Ortaya çıkış nedeni bir hayli çeşitlilik gösteren ve birden fazla devletin müdahil olmasıyla çok daha çetrefilli bir hâl alan bu savaşın arka planında; Napolyon'un isteğiyle Rus taraftarı olan Eflâk Beyi Konstantin İpsilanti ile Boğdan Beyi Aleksandr Moruzzi'nin azledilmesi yer alıyordu.² Zira Rusya ile 1805 yılında yapılan ittifak antlaşmasına göre; buradaki yerel yöneticilerin değiştirilmesi, Rusya'nın onayına bağlıydı.³ Osmanlı

¹ Mehmet Mert Sunar, "1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi'ni Çalışmaya Bir Girizgâh: Sefer İçin Asker Toplanması", *History Studies*, 10 (3), 2018, s. 239.

² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2011, s.116.

³ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 5, (çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s. 146.

Devleti, her ne kadar bunu kabul etmeyeceğini bildirirse de Rusya, onayının alınmaksızın yöneticilerin azledilememesini dile getirmişti.⁴ Ancak Sultan III. Selim, Fransa'nın etkisiyle antlaşmayı ihlal ederek yerel yöneticileri değiştirme kararı vermişti. Bu karar üzerine Ruslar, savaş ilanına dahi gerek duymadan 16 Ekim 1806 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişti. General Michelson kumandasında 60 bin kişilik Rus ordusunun Dinyester (Turla) suyunu süratle aşip Eflâk ve Boğdan'ı işgal etmesiyle başlayan bu savaşın⁵ bir diğer durağı, Osmanlı'nın Kuzeybatı Karadeniz'deki kaleleriydi. Bu bölgedeki Hotin, Bender, Kili ve Akkirman kalelerini kolayca ele geçiren Ruslar, yönünü bu defa Osmanlı'nın bölgedeki en önemli kalesi olan İsmâil Kalesi'ne çevirmişti.⁶ İsmâil Kalesi, bu hat üzerinde yer alan diğer kalelerle bağlantının sağlanmasının yanı sıra Osmanlı Devleti ve bölgedeki diğer kaleler için bir hububat deposuydu. Bu sebeple kalenin Ruslar tarafından ele geçirilmesi, Ruslar açısından da önem arz etmekteydi.⁷ Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde defalarca kez Rus saldırısına maruz kalan İsmâil Kalesi, Ruslar tarafından ilk saldırıyı, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ile yaşamıştı. Bu savaş esnasında Rusların kontrolüne giren kale, savaşın akabinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile yeniden Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı.⁸ Ancak Rusların kaleye yönelik saldırılarının ardı arkası kesilmemiş ve Ruslar bu defa da 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında kaleyi yeniden kuşatma altına almıştı. Kayıtlara 22/23 Aralık 1790 tarihli İsmâil Kuşatması olarak geçen bu kuşatma, tarihin tozlu sayfalarında yerini "Kanlı İsmâil Kuşatması" olarak almıştı.⁹ 30 binden fazla Türk ile 15 bin dolaylarında Rus kuvvetinin hayatını kaybettiği bu kuşatmanın ardından Rusların hâkimiyetine geçen kale, savaşın ardından imzalanan Yaş Antlaşması ile yeniden Osmanlı yönetimine bırakılmıştı.¹⁰ 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında, bir kez daha kaleye yönelik saldırı

⁴ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010, s. 150.

⁵ Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 2806.

⁶ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 78.

⁷ Feridun Emecen, "İsmâil", C. 23, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 82

⁸ Serhat Kuzucu, *1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2012, s. 45.

⁹ Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 17, (çev. Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 77-78.; Jorga, a.g.e., s. 94-95

¹⁰ Kemal Karpat, "Bucak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 342.

düzenleyen Ruslar, savaşın ilk döneminde cereyan eden mücadelelerde kaleyi kuşatmayı başaramasa da, 1809 tarihindeki mücadelelerde kaleyi kuşatmayı başarmışlardı.¹¹ Bu kuşatma ile üçüncü ve son kez Rus saldırısına uğrayan İsmâil Kalesi, savaşın akabinde imzalanan Bükreş Antlaşması ile tamamen Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştı.¹²

Bu gerçeklikten yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada, 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı ile bu savaş esnasında meydana gelen İsmâil Kuşatması'na değinilmeye çalışılacaktır. Savaşın ortaya çıkış nedenleri, tarafların komuta heyetleri ve askerî gücü ile bölgeye ilişkin bilgilerin de yer aldığı bu çalışma, bu alanda yapılan çalışmalara bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. İsmâil Şehri ve Kalesi Hakkında

Günümüzde Ukrayna sınırları içerisinde yer alan İsmâil şehri, Osmanlı döneminde Bucak adı verilen bir bölgede yer almaktadır. Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü bir noktada kurulan şehir, doğuda Turla (Dinyester), batıda Tuna, kuzeyde ise Prut Nehri'ne kadar uzanmaktadır.¹³ II. Bayezid'in Kili-Akkirman seferi (1484) sırasında ele geçirilen şehir, İsmail adındaki kaptan tarafından fethedilmesi dolayısıyla bu isimle anılır.¹⁴ Osmanlı belgelerinde adına ilk defa 1542-1543 yıllarına ait Tapu Tahrir Defterleri'nde rastlanan İsmâil şehri, bu dönemde Kili kazasına bağlı küçük bir köy statüsündeydi.¹⁵ 1570 yılı itibariyle mezra haline gelen şehrin, askerî bir istihkâm olarak teşekkülü ise 1590'lara rastlar.¹⁶

1592 tarihli tahrir kayıtlarında, Bender Sancağı'na bağlı bir kaza olarak yer alan şehir, kale ve kale dışındaki çevre yerleşim yeri olmak üzere iki ana yerleşim yerinden meydana gelmektedir. Şhreküstü adlı bir Müslüman Mahallesi ile on adet Gayrimüslim Mahallesi bulunan şehrin, Müslüman Mahallesi'ndeki toplam erkek nüfus sayısı 67'dir. Gayrimüslim Mahallesi'nde ise bu sayı 1.008'dir. Müslüman Mahallesi'ndeki nüfusun

¹¹ Salih Erol, "1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Pehlivan İbrahim Ağa'nın Rolü", *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, 3, 2020, s. 41.

¹² Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak (TS. MA.e.), H. 17.05.1227/M. 29 Mayıs 1812.

¹³ Andrey Krasnozhan, "History of Ismail Fortress and City", (ed. Mehmet Tüttüncü), *INTERNATIONAL JOURNAL OF TURKOLOGY*, 6, 2020 Netherlands, s. 6.

¹⁴ Gönül Güreşsever Cantay, "Kaynaklarda Kuzeybatı Karadeniz'de Osmanlı Kaleleri", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 76, 2019, s. 166.; Mehmet Tüttüncü, Andrew Krasnozhan, *İsmail Şehri ve Kaleleri*, Chernomor'e Yaynevi, Odesa 2019, s.18

¹⁵ Alper Başer, "Kuzeyde Bir Osmanlı Şehri: İsmail Geçidi (1739-1768)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 50, İstanbul 2023 s. 90.

¹⁶ Emecen, a.g.m., s. 82.

büyük kısmını Tatarların oluşturduğu şehirde, Gayrimüslimlerin önemli bir kısmını ise Boğanlı, Eflaklı, Kazak-Rus, Rum, Bulgar gibi karışık gruplar oluşturmaktadır. Kaledeki süvari sayısının 36 olduğu şehirde, kale dışında ise toplam 53 süvari bulunmaktadır.¹⁷

Osmanlı-Habsburg savaşları sırasında, ilk ciddi tehlikeli saldırıyı alan şehir, bu saldırılar ile Osmanlı hâkimiyetinden çıksa da kısa bir süre sonra yeniden Osmanlı idaresine girdi. Ancak şehre yönelik saldırıların arkası kesilmedi, şehir bu defa da XVII. yüzyılın başında Kazakların saldırısına uğradı.¹⁸ XVII. yüzyılın ortalarında ise şehri gören Kâtib Çelebi; şehrin önemli bir geçit yeri olduğuna vurgu yaparak, İstanbul'a on beş günlük bir mesafede bulunduğunu belirtmektedir. Şehirde bir kalenin var olduğundan da bahseden Kâtib Çelebi'nin bahsettiği bu kale, Osmanlı arşiv belgelerinde ve modern kaynaklarda İsmâil Kalesi olarak geçmektedir.¹⁹

XII. yüzyılda Cenovalı tüccarlar tarafından kurulduğu bilinen bu kale, XIV. yüzyılda kısa bir süre Eflâk Prensiği hâkimiyetinde kaldıktan sonra 1484 yılında Osmanlı hâkimiyetine girdi. Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü bir noktada yer alan kale, Osmanlı Devleti'nde "*Kale-i Hamse (Beş Kale)*" olarak nitelendirilen Akkirman, Kili, Bender ve Hotin kaleleri içerisinde yer almaktadır.²⁰ Osmanlı Devleti'nin Kuzey Karadeniz hâkimiyetinin sağlanmasının yanı sıra bölgede yer alan kaleler ile bağlantının sağlanması açısından oldukça önemli olan bu kale, Tuna'daki geçişlerin kontrolünün sağlanmasında da önemli bir faktöre sahiptir.²¹

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Rusların kontrolüne giren kale, savaşın akabinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlılara bırakıldı.²² Ancak 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşında kale, bir kez daha Rus saldırısına uğradı ve Rusların hâkimiyetine geçti. Savaşın ardından imzalanan Yaş Antlaşması ile yeniden Osmanlı hâkimiyetine giren kale, 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda iki defa Rus saldırısına maruz kaldı. 1806 tarihli kuşatmada umduğunu bulamayan Ruslar, 1809 tarihli kuşatma ile İsmâil Kalesi'ni almayı başardı. Savaşın ardından imzalan 1812 tarihli

¹⁷ Tütüncü; Krasnozhon, a.g.e., s. 180.

¹⁸ Emecen, a.g.m., s. 82.

¹⁹ BOA, Cevdet Askeriye (C..AS.), 866-37145, H-25-02-1205/M. 3 Kasım 1790.

²⁰ Mustafa Işık, "XVI. Yüzyılda Akkirman Sancağı", *Karadeniz Araştırmaları*, 18 (18), s. 19.

²¹ Mehmet İnbaşı, "Osmanlı-Lehistan Harplerinde Sefer Yolu ve Tuna Nehrinin Stratejik Önemi (XVII. Yüzyıl)", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri*", Bükreş-Romanya 1-5 Kasım 2006, (2), İRCICA, İstanbul 2011, s. 480.

²² Ayla Efe, "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e" *OTAM*, 19, 2006, s. 145.

Bükreş Antlaşması ile Osmanlı hâkimiyetinden çıkan kale, Kırım Harbi'nin (1856) ardından yeniden Osmanlı hâkimiyetine girdi. 1878 tarihinde tekrar Rus hâkimiyetine giren İsmâil Kalesi ve çevresi, 1940 tarihinde Romanya'ya katıldı, 1947 senesinde ise Sovyetler Birliği'ne bırakıldı.²³

2. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı ve Ortaya Çıkış Nedenleri

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın başında, toprak bütünlüğü korumak amacıyla 1798 ile 1805 tarihlerinde Rusya ve Fransa'yla ittifak antlaşması yaptı. Yapılan bu antlaşma ile Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı yürütmüş olduğu işgalci politikasını noktalarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygı duyacağını sözünü verdi. Ancak söz konusu bu antlaşmaya rağmen Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı yürütmüş olduğu işgalci politikaya devam etti. Hatta bu ittifak antlaşmasından yararlanan da Rusya, din ve millet gibi faktörleri propaganda aracı olarak kullanarak, bölgedeki halkları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya başladı. Rusya'nın bu tutumu üzerine Osmanlı Devleti, Rus gemilerinin boğazdan geçişini yasakladı. Osmanlı Devleti'nin bu tavrından rahatsız olan Rus hükümeti ise İstanbul'daki Büyükelçisi İtalinski aracılığıyla, Osmanlı hükümetine yapılan ittifak antlaşmasına saygı duyulmasını ve şartlarının uygulanmasını istedi. Ancak Osmanlı Devleti, kararından dönmedi ve 1806 yılının yazında Rus gemilerinin boğazlardan geçişini resmi olarak yasakladı. Bu karar üzerine Rusya, Eflâk ve Boğdan'ın içişlerine karışarak bölgede karışıklıklar çıkarmaya başladı. Rusya'nın bu tavrı, Osmanlı Devleti'ni Fransa'ya yakınlaştırdı. Ağustos 1806'da İstanbul'a gelen Fransız diplomat, Osmanlı Devleti'nden Boğdan voyvodası Aleksandr ve Eflak voyvodası İpsilanti'yi görevden uzaklaştırılmasını istedi.²⁴ Osmanlı Devleti, Fransa'nın kendisine sunduğu bu teklifi kabul etse de, bir sorun vardı. Rusya ile 1805 yılında yapılan ittifak antlaşmasına göre buradaki yerel yöneticilerin değiştirilmesi, Rusya'nın onayına bağlıydı.²⁵ Osmanlı Devleti, her ne kadar bunu kabul etmeyeceğini bildirmiş olsa da Rusya bu itirazları dikkate almadı ve onayı alınmadan yöneticilerin azledilemeyeceğini dile getirdi. Ancak Sultan III. Selim, hem Rusya'nın tavrı hem de Fransa'nın etkisiyle antlaşmayı ihlal ederek yerel yöneticilerin değiştirilmesini onayladı. Fakat Sultan III. Selim'in yöneticileri değiştirmesinin tek nedeni, Fransa'nın isteği ve baskısı değildi.

²³ Emecen, a.g.m., s. 84

²⁴ Danişmend, a.g.e., s. 116.

²⁵ Akdes NimetKurat, *Türkiye ve Rusya (1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 49.

Yöneticilerin bölgede bir ayaklanma hazırlığında oldukları duyumu da yöneticilerin değiştirilmesinde etkiliydi.²⁶

Osmanlı üzerindeki Fransız nüfuzunun artmasından rahatsız olan İngiltere ise 22 Eylül 1806 tarihinde Osmanlı Devleti'nden Fransız nüfusuna son vermesini ve Rus savaş gemilerinin Boğaz'dan geçmesini istedi.²⁷ Aynı zamanda Eflâk ve Boğdan'daki değişimi kabul etmediklerini ve Memleketeyn beylerinin yerlerine iade edilmelerini isteyen İngiltere'nin bu isteği, Payitaht'ta ilk başta sıcak karşılanırsa da, Rusya'nın savaş ilanına dahi lüzum görmeden 16 Ekim 1806 tarihinde ordularına hareket emrini vermesi, iki ülke arasındaki ipleri tamamen kopardı. General Michelson kumandasındaki 60 bin kişilik ordu ile Dinyester (Turla) Suyu'nu aşarak Eflâk ve Boğdan'ı işgal eden Rusya'nın bu hareketi, İstanbul'da büyük yankı uyandırdı.²⁸

Hatta padişah bu duruma başlarda inanmak istemedi. Ancak Eflâk beyi, durumu bizzat ifade edince inandı ve bunun üzerine düşüncelerini şu şekilde aktardı;

"Buğdan beyinin şükkası nasıl şeydir? Gördüğüm gibi azim muztarip oldum. Hasbinallah bu nasıl iştir. Sahi midir? Üzerimize ilan-ı harp mi etmiş. Yoksa Eflak ve Boğdan'a muhafaza ve iane suretiyle askermi idhal edecek?"²⁹

Rusya'nın, savaş ilanına lüzum görmeden Eflâk ve Boğdan'ı işgal etmesi sadece Osmanlı Devleti'ni değil İngiltere'yi de bir hayli şaşırttı. İngiltere, her ne kadar Fransa'nın isteği üzerine Memleketeyn beylerinin değiştirilmesine karşı çıksa da, Rusya'nın harp ilan etmeden Eflâk ve Boğdan'ı istila etmesinden de rahatsızdı. Bu durumu düzeltmek adına elçisi aracılığıyla Osmanlı hükümetinden Fransa ile olan ilişkilerini kesmesini ve Eflâk ve Boğdan'ın da Rusya'ya bırakılmasını isteyen İngiltere, bu toplantıda Çanakkale istihkâmlarının da kendilerine teslim edilmesini istedi. Ancak İngiltere'nin bu talebi Osmanlı Devleti tarafından reddedildi.³⁰

Yaşanan bu gelişmelerin ardından Divân-ı Hümayûn'da savaş meselesini ciddi olarak ele almaya başlayan Osmanlı Devleti, 20 Aralık tarihli

²⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 150.

²⁷ Sina Akşin, "III. Selim'in Saltanatı (1789-1807): Ciddi Islahatın Başlaması", *Türkiye Tarihi 3*, Metin Kunt vd, Cem Yayınevi, İstanbul 2008, s. 90.

²⁸ Sertoğlu, a.g.e., s. 2806.

²⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 51.

³⁰ Karal, a.g.e., s. 52.

toplantıda Rusya'ya savaş ilan etme kararı aldı. Her ne kadar bu toplantıda, barış yanlısı olan bazı devlet adamları, tarafsızlık politikasının devam etmesi yönünde karar bildirseler de galeyana gelmiş halkın ve Fransız elçisinin baskısı ağır bastı.³¹ Bu kararın ardından İstanbul'da bulunan Rus Elçisi D'İtalinski, Yedikule'ye hapsedilmeyerek memleketine gönderildi.³²

Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı savaş hazırlığına devam ederken, İstanbul'da Sultan III. Selim'e karşı bir isyan hazırlığı vardı. İsyanın nedeni; padişahın Osmanlı Devleti'ni kuvvetlendirmek için yıllardan beri uğraştığı Nizam-ı Cedid ıslahatlarıydı.³³ Rus cephesinde de işler yolunda değildi. Rus Çarlığı, bir yandan Osmanlı Devleti ile mücadele ederken, diğer yandan kendisi için asıl tehdit olan Napolyon Fransa'sı ile meşguldü.³⁴

Bu olayların gölgesinde başlayan Kafkaslar ve Tuna Cephesi'nde cereyan eden Osmanlı-Rus Savaşı'nın Tuna Cephesi, bu çalışma kapsamında da incelenen İsmâil Kalesi'nin de yer aldığı cephedir. Günümüzde Ukrayna topraklarından başlayarak Moldova, Romanya ve Bulgaristan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyayı içine alan bu cephenin en önemli savunma hattını, bölgede bulunan Hotin, Akkirman, Bender, Kili, İsmâil ve İbrail kaleleri oluşturmaktadır. Hâkimiyeti altında bulunan devlet için doğal bir savunma hattı oluşturan bu kaleler, aynı zamanda birer liman şehriydi. Osmanlı Devleti'nin olası bir kuşatma esnasında zahire ihtiyacı yaşamaması ve ileri harekâtlarda birer lojistik depo olarak kullanması nedeniyle bir hayli önemli olan bu kaleler, aynı zamanda savunmayı güçlendirmekteydi.³⁵ Ancak bu kalelerden birinin düşmesi, diğer kalelerin kendi aralarındaki savunma gücünü de azaltacağı için onların da düşmesine de sebep olurdu.³⁶

3. Tarafların Komuta Heyetleri ve Savaşın Seyri

Kasım 1806'da Rusya'nın Eflâk ve Boğdan'ı işgal etmesiyle başlayan Osmanlı-Rus Savaşı, bir anlamda tek taraflı başlayan bir savaştı. Zira

---

³¹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 294.

³² Aksun, a.g.e., s. 78.

³³ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul 2006, s. 109; Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 54.

³⁴ Sunar, a.g.m., s. 241.

³⁵ Ömer Faruk Uzun, *1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi'nde Rus Ordusunun Tuna Harekâtı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020, s. 37.

³⁶ Mahir Aydın, "Kaleler", *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, (ed.Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 15-20.

Ruslar, savaş ilanına dahi lüzum görmeden önce Eflâk-Boğdan'ı ardından da Hotin, Bender, Kili ve Akkirman kalelerini ele geçirdi.³⁷ Bu kalelerin düşmesinde Osmanlı ordusunun hazırlıksız yakalanmasının yanı sıra, Rus kumandanlarının hudut kalelerindeki Osmanlı muhafızlarını sahte fermanlarla kandırmaları da oldukça etkiliydi. Öyle ki, Bender'e giren Rus kuvvetleri, hiçbir şeyden haberdar olmayan muhafızlara, Fransızlarla çarpışmak için Napoli taraflarına gideceklerini, Osmanlı arazisinden geçmek için ellerinde Padişah iradesi bulunduğunu belirterek sahte fermanı ibraz ediyorlardı.³⁸ Hatta Rus ordusu içinde bulunan bazı elçi görünümü casuslar, ele geçirilecek kalelere Rus ordusu gelmeden önce giderek; *"Padişahınız bu kaleyi bizlere verdi; sizlere yardım gelmeyecek; boşuna kırılmayın; mallarınızı alıp buradan gidin!"* şeklinde ifadelerle askerlerin aklını bulandırıyorlardı. Bunun yanı sıra Rus casusların, bölge halkı üzerindeki psikolojik baskıları da Rusların hızlı ilerleyişinin bir nedeniydi. Öyle ki ahali arasında bazı kimseler, reformlara karşı çıktıkları gerekçesiyle devletin onları cezalandırmak adına Rusya ile işbirliği yaptığına inanıyordu.³⁹

Diğer yandan tarafların askerî güçleri arasındaki fark da Rusların hızlı ilerleyişinin bir faktörüydü. XIX. yüzyılın başlarında 500 bin kişilik bir askerî güce sahip olan Rus ordusunda, yaş ortalaması da bir hayli düşüktü. Kısa boylu olmalarına karşın kayda değer bir fizikî güce sahip olan Rus askerleri, kötü hava koşullarına da rahatlıkla uyum sağlayabilirlerdi. Aynı zamanda sınırlı gıda stoku ile de rahatlıkla geçinebilen Rus askerleri, tüm bu özellikleri ile Avrupa üzerindeki en güçlü askerî ordulardan biri olarak kabul edilirdi. Osmanlı-Rus Savaşı esnasında yaklaşık 60 bin kişilik bir orduyla sahada olan Rus askerlerinin 25 binini piyade, 7.600'ünü süvari, geri kalanlarını da topçu ve diğer sınıflar oluşturmaktaydı.⁴⁰

Osmanlı cephesine bakıldığında ise orduda işler yolunda görünmüyordu. Bu sorun, hem XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yürürlükte olan âyanlar aracılığı ile toplanan paralı askerlerden hem de yeniçeri ve Nizam-ı Cedid arasındaki kutuplaşmalardan kaynaklanmaktaydı. Hangisinin cepheye sürüleceği tamamen muammaydı. Şayet Nizâm-ı Cedîd askerleri cepheye sürülürse, hem yeniçeriler ayaklanacak hem de Nizâm-ı Cedîd birlikleri cepheye olduğu için Sultan III. Selim'i koruyacak kimse

³⁷ Jorga, a.g.e., s. 146.

³⁸ Aksun, a.g.e., s. 78-79.

³⁹ Erol, a.g.m., s. 27.

⁴⁰ Servet Işıklı, *XIX. Yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşları Kapsamında Yuna Muhafazasında Silistre*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2014, s. 46.; Uzun, a.g.t., s. 57.

olmayacaktı. İki askerî birlik aynı anda cepheye gitse, bu defa da birliklerin birbiri ile çatışması sorunu ortaya çıkacaktı. Bu ihtimalleri göz önünde bulunduran III. Selim, yeniçerilerin cepheye gönderilmesi yönünde karar bildirse de bu karar, yeniçerilerin hoşuna gitmedi. Zira onlara göre Osmanlı Devleti, Rusya ile işbirliği yaparak yeniçerileri ortadan kaldırmak amacıyla onları cepheye göndermişti. Hatta yine onlara göre Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasının temel sebebi buydu. Bu tartışmaların gölgesinde cepheye gönderilen yeniçerilerin büyük kısmını fırıncı, lokmacı, şekerçi ve sâir esnaftan oluşan ve tek gayesi para kazanmak olan kişiler oluşturmaktaydı. Bu özellikleriyle yeniçeriler, Rus askerî ile mukayese edemeyecek bir durumdaydı. Ayrıca askerî gücün yanı sıra asker sayısı bakımından da Osmanlı birlikleri, Rus ordusunun bir hayli gerisindeydi. Öyle ki savaşın en doruk noktasına ulaştığı dönemlerde dahi Osmanlı ordusunun mevcudu 60 bini bulmamıştı. Oysa harbin hemen başında, Osmanlı'nın cepheye süreceği asker sayısının bir hayli fazla olacağı yönünde beklentiler vardı. Hatta Fransız Büyükelçi Sebastiani ve Osmanlı Devleti'nde görev yapan Fransız askerî danışmanlar, Osmanlı'nın bu savaşta 300 bin kişilik bir ordu gücünün olacağını tahmin ediyorlardı.⁴¹ Ancak Osmanlı Devleti, savaş süresi boyunca o sayıya asla ulaşamadı. Hatta savaşın hemen öncesinde Anadolu Valisi ve İsmâil Kalesi Muhafızı Ebubekir Paşa, bizzat kalelerdeki askerlerin sayılarını artırılmasını istemişti.⁴² Fakat bu isteğe rağmen kalelerdeki asker sayısı artırılmadığı gibi, savaş esnasında da askerî destek tam anlamıyla sağlanamadı.⁴³

Asker sayısının az olmasının yanı sıra, mevcut askerî birliklerin belirli bölgelere yığılmaması, bir bütünlük arz etmemesi ve ordunun lojistik ihtiyacının zamanında karşılanmaması gibi nedenler de yine Osmanlı Devleti'nin cephedeki sorunlarındandı. Rus ordusu da lojistik bakımından Osmanlı'dan farksız değildi. Ancak askerî teçhizat bakımından Ruslar, Osmanlı'ya nazaran daha etkili teçhizata sahipti.⁴⁴ Osmanlı Devleti, bu açığı kapatmak adına savaş boyunca her ne kadar bölgedeki kalelere ve hudutbaşlarına mühimmat gönderse de kâfi gelmedi.⁴⁵

Öte yandan Rus ordusu, komutanlar nezdinde de Osmanlı'dan daha iyi durumdaydı. Aralarında İvan İvanoviç Mihelson, Kazimir İvanoviç Meindorf (Meyendorf), Aleksandr Aleksandroviç Prozorovskiy, Pyotr

⁴¹ Ero1, a.g.m., s. 27; Sunar, a.g.m., s. 241.

⁴² BOA, Ali Emiri III. Selim (AE. SSLM. III.), H. 29.10.1220/M. 20 Ocak 1806.

⁴³ BOA, C. AS. 831-35419, H. 03.09.1225/M. 2 Ekim 1810.

⁴⁴ Uzun, a.g.t., s. 57.

⁴⁵ BOA, C..AS. 132-5867., H. 17.10.1222/M. 18 Aralık 1807.

İvanoviç Bagration, Nikolay Mihayloviç Kamenskiy, Aleksandr Federoviç Lanjeron ve Mihail İllarionoviç Golenişev-Kutuzov komutanların olduğu Rus ordusundaki bu komutanlar, hem Osmanlı coğrafyasını hem de Osmanlı ordusunun savunma direncini nasıl kıracaklarını çok iyi bilen kimselerdi. Özellikle Aleksandr Aleksandroviç Prozorovski ile Mihail İllarionoviç Golenişev-Kutuzov, Rus ordusunun en güçlü iki silahıydı. Osmanlı ordusunun komuta heyetinde ise Pehlivan İbrahim Ağa, Alemdar Mustafa Paşa, Keçiboynuzu İbrâhim Hilmi Paşa, Hüsrev Mehmed Paşa, Yusuf Ziyâ Paşa ve Laz Ahmed Paşa gibi isimler vardı. Bunlar arasında özellikle Pehlivan İbrahim Ağa, İsmâil Kalesi'nde Ruslara karşı önemli başarılar elde etti. Rus ordusunun savaşın ilk dönemlerinde Tuna hattını geçememesindeki en büyük etken Pehlivan İbrahim Ağa'ydı. Bu isimlerin yanı sıra Ordu-yı Hümâyün Seraskeri Osman Paşa, Silistre Mütesellimi Yılıkoğlu, Maraş Beylerbeyi Kalender Paşa, Sivas Valisi Celal Paşa, Çelebi Mustafa Paşa ve Selim Giray gibi isimler de yine bu savaş esnasında Osmanlı ordusunun çeşitli kademelerindeki birliklerine komutanlık etmişlerdir.⁴⁶

Osmanlı ordusundaki bu eksiklik ve yetersizliklerden faydalanarak İsmâil Kalesi'ne kadar hızlıca ilerleyen Rus ordusunun önü ancak İsmâil Kalesi'nde kesildi. Diğer kalelerin aksine burada ciddi bir direnişle karşılaşan Rus ordusu, Pehlivan İbrahim Ağa karşısında önemli kayıplar verdi.⁴⁷ Pehlivan İbrahim Ağa ve Kasım Paşa başta olmak üzere İsmâil Kalesi'ndeki birliklerin bu mücadelesi ile birlikte Rus ordusunun ilerleyişi geçici de olsa durduruldu.⁴⁸ Alemdar Mustafa Paşa da Bükreş üzerinden gelen bir Rus birliğini aynı şekilde durdurmayı başardı. Böylelikle Rusların ani saldırılarla yaptığı ilerleyişi biraz da olsa yavaşlamış oldu.⁴⁹

Osmanlı ile Rusya arasında bunlar yaşanırken, Rusya ile Fransa arasında bir barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Fransa Batı Avrupa'yı, Rusya ise Doğu Avrupa'yı hâkimiyet alanı olarak belirledi. Napolyon, Rusya'nın Osmanlı ve İsveç toprakları üzerindeki niyetlerini kabul ederek İngiltere'ye karşı Rusya birlikte hareket etme kararı aldı. Fransa'nın Rusya'ya yaklaşmasından rahatsız olan Osmanlı Devleti yaşanan gelişmelerden sonra İngiltere'ye yakınlaştı.⁵⁰ Akdeniz'de güçlü bir rakip

⁴⁶ Uzun, a.g.t., s. 52-56.

⁴⁷ BOA, Hatt-ı Hümâyün (HAT.), 151-6343, H. 05.12.1221, M. 28 Temmuz 1806.

⁴⁸ Günal Teymurova, "1806-1812 Osmanlı-Rusya Savaşı ve Azerbaycan" *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2016, s. 47-48.

⁴⁹ Aksun, a.g.e., s. 79.

⁵⁰ Ahmed Cevdet Paşa *Tarih-i Cevdet*, Cilt 5, Üçdal Neşriyat İstanbul 1984, s. 2278.

istemeyen İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin bu tutumundan hoşnuttu.⁵¹ Fransa ise Rusya ile yaptığı bu barış anlaşmasıyla birlikte Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdirmek ve iki devlet arasında bir mütareke yapılmasından yanaydı. Bu bağlamda bir Rus ve bir Fransız elçisi, durumu Pehlivan İbrahim Ağa aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne ilettiler.⁵² Yapılan görüşmelerin ardından iki devlet arasında bir mütareke yapılması kararlaştırıldı. Napolyon'un hakemliği altında gerçekleştirilen görüşmelere, Fransız Binbaşı Gillemot, Osmanlı murahhası Galib Efendi ve Rus murahhası Serge Lascarov katıldı. Galip Efendi'nin Rus-Fransız işbirliği dolayısıyla işi ciddi tutması nedeniyle 12 gün süren mütarekeler, Osmanlı'nın istediği şekilde 24 Ağustos 1807 tarihinde imzalandı. Slobodzie'de toplanması nedeniyle bu isimle anılan mütarekenin ilk maddesine göre, Türk ve Rus orduları arasındaki savaş durdurulacaktı. Tarafların anlaşması için ise birer elçi tayin edilecek, şayet taraflar anlaşamazsa bu mütareke 21 Mart 1808 tarihine kadar yürürlükte kalacaktı. Mütarekenin üçüncü maddesi ise Eflâk ve Boğdan'ın durumu ile ilgiliydi. Bu maddeye göre Ruslar, Eflâk ve Boğdan'ı 30 gün içinde terk edecek, Türk askeri de Tuna'nın güneyine çekilecekti. Ancak Türk ordusu, İsmâil, İbrahim ve Kalas mevkiilerinde asker bulundurmaya devam edecekti. Tuna Eyaleti'nin idaresine ve beylerine her iki taraf da karışamayacaktı. Ayrıca Ruslar, ele geçirdikleri Osmanlı gemilerini geri iade edeceklerdi. Ancak mütareke, her ne kadar Lascarov tarafından imzalsan da Ruslar, anlaşmanın maddelerine uymadılar.⁵³

Rusların ayak diremesi nedeniyle bir türlü olumlu bir netice alınamayan bu mütarekenin ardından Osmanlı-Rus çatışması, durağan bir döneme girdi. Yaklaşık bir buçuk yıl çatışmasız geçen bu dönemde taraflar bir yandan kendileri için stratejik öneme sahip mevkiileri kuvvetlendirirken, diğer yandan da mütarekelere devam ettiler. Ancak mütarekelerde istenilen sonuca bir türlü ulaşamadı. Öyle ki Rus tarafı, ele geçirdiği Osmanlı gemilerini geri vermediği gibi savaşı bitirecek anlaşmayı da imzalamaya bir türlü yanaşmıyordu. Rusların bu tutumu nedeniyle bir süre askıya alınan Osmanlı-Rus görüşmeleri, Mart 1809 tarihinde yeniden başladı. Son dönemdeki Osmanlı-İngiliz yakınlaşmasından rahatsızlık duyan Rusya, görüşmelerde Osmanlı Devleti'nden İngiliz elçisinin İstanbul'dan çıkarılmasını istedi. Ancak Osmanlı Devleti, bunu kabul etmedi. Bunun

⁵¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 155-156.

⁵² BOA, HAT. 1364-53950, H. 29.12.1222/M. 27 Şubat 1808.

⁵³ Samet Sazak, *Sefaretnameler Işığında Osmanlı-Rus Münasebetleri (1792-1812)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 120-122.

üzerine taraflar arasındaki görüşmeler bir kez daha kesildi. En baştan itibaren Osmanlı Devleti ile barış yapmaya niyeti olmayan Rusya, bu durumu da fırsat bilerek Osmanlı Devleti'ne yeniden saldırmak için hazırlıklara başladı.⁵⁴

Mütarekelerin sona ermesinin ardından Ruslar, ilk büyük askerî hareketi, Nisan 1809 tarihinde İbrail Kalesi'ne yönelik gerçekleştirdi. General Mihail Kutuzov yönetimindeki Rus ordusu, Pehlivan İbrahim Ağa'nın da desteğe geldiği Osmanlı ordusu karşısında, hiçbir varlık gösteremedi ve geri çekilmek zorunda kaldı. Tarihçi Jorga, İbrail Kalesi'nin Ruslar tarafından ele geçirilmemesinin en önemli nedeninin; Osmanlı ordusunda Pehlivan İbrahim Ağa gibi birinin olmasına bağlamaktaydı. Zira Jorga'ya göre bu kuşatmayı engelleyen en önemli etken, Pehlivan İbrahim Ağa'ydı.⁵⁵ Ahmed Cevdet'te, Pehlivan İbrahim Ağa'nın Ruslar'a karşı verdiği bu mücadeleden övgüyle bahsederek; semender gibi ateşler içinde yüzdü der. Kemal Beydilli ise Pehlivan İbrahim Ağa'nın kahramanlığı sayesinde adını cönklerle geçirecek kadar büyük bir ün kazandığını ifade eder.⁵⁶ İbrail Kalesi'nde umduğunu bulamayan Ruslar, bu defa İsmâil Kalesi'ni kuşatmaya başladı. Daha evvel İbrahim Paşa karşısında ağır bir mağlubiyet alarak kaleyi kuşatmayı başaramayan Ruslar, bu defa İbrahim Paşa'nın yokluğunu da fırsat bilerek kaleyi kuşatma altına aldı ve Eylül 1809 tarihinde kale Ruslar tarafından ele geçirildi.⁵⁷

1809 yılı Ekim sonlarına doğru Prens Bağration kumandasında Silistre önlerine gelen Rus ordusu, çok geçmeden burayı da kuşattı. Silistre'nin Rusların eline geçtiğini haber alan sadrazam Yusuf Paşa, Pehlivan İbrahim Ağa'yı bu iş için görevlendirerek Silistre'ye yardıma gönderdi. Sadrazamın talimatı üzerine harekete geçen Pehlivan İbrahim Ağa, Silistre Kalesi yakınlarında "Tatarıçe" denilen yerde, 60 bin kişilik Rus ordusu ile karşı karşıya geldi. 24 Ekim 1809 tarihli "Silistre Muharebesi" veya "Tatarıçe Zaferi" olarak da geçen bu çatışmada Pehlivan İbrahim Ağa, Rus ordusuna büyük bir mağlubiyet yaşattı. 10 binden fazla Rus askerinin hayatını kaybettiği bu kuşatmanın ardından Ruslar, daha fazla ilerleyecek gücü kendinde bulamadı. Yaklaşan kış şartlarının da etkisiyle her iki taraf da kışlama pozisyonuna geçerek savaşı bir sonraki bahara erteledi.⁵⁸

⁵⁴ Özgür Yılmaz, "1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların Trabzon ve Akçaabat Saldırılarına Dair Bazı Yeni Bilgiler", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 26, 2019, s. 480.

⁵⁵ Jorga, a.g.e., s. 169.

⁵⁶ Kemal Beydilli, "Pehlivan İbrâhîm Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 222.

⁵⁷ Erol, a.g.m., s. 41.

⁵⁸ Jorga, a.g.e., s. 171.; Efe, a.g.m., s. 147.

Pehlivan İbrahim Ağa ise Tatarîçe'de gösterdiği kahramanlıktan dolayı 29 Ekim 1809'da vezirlik rütbesi ile onurlandırılarak, Rakka Valiliği'ne getirildi.⁵⁹

4. İsmâil Kuşatması

Silistre'nin hemen kuzey doğusunda yer alan İsmâil Kalesi, sahip olduğu stratejik konumu nedeniyle tarihi süreç içerisinde Ruslar tarafından defalarca kez saldırıya uğradı. En son 1790 Aralık ayında Serasker Aydoslu Mehmed Paşa'nın muhafazası altında iken Rus saldırısına uğrayan kale,⁶⁰ bu kuşatma esnasında Rusların eline geçti. Tarihin tozlu sayfalarında yerini "Kanlı Kuşatma" olarak yer alan bu kuşatma esnasında 30 binden fazla Türk ve 15 bin dolaylarında Rus kuvveti hayatını kaybetti.⁶¹

1806 yılında, Rusların Osmanlı'ya tek taraflı olarak saldırmasıyla yeniden başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslar; Hotin (27 Kasım), Yaş (28 Kasım), Bender (6 Aralık), Akkırman (13 Aralık) ve Kili'yi (21 Aralık) süratle ele geçirdi. Bu kalelerin düşmesinin ardından tüm dikkatini İsmâil Kalesi'ne çeviren Ruslar, on beş bin kişilik bir ordu ile İsmâil Kalesi'ni kuşatmak için harekete geçti. Ancak Ruslar, İsmâil önlerine geldiğinde ciddi bir direnişle karşılaştı.⁶² Başlarda kalenin diğer kalelerde olduğu gibi kendilerine doğrudan teslim edilmesi isteyen Rusların bu talebi, sert bir şekilde reddedildi.⁶³ Ancak Ruslara karşı her ne kadar güçlü durulmaya çalışılsa da, kalede işler yolunda değildi. Öyle ki, Rusların İsmâil'e saldıracağı haberi geldiğinde kale halkı perişan durumdaydı. Kalede yeterli sayıda asker ve mühimmat yoktu.⁶⁴ Tophane-i Âmire'den mühimmat desteği sağlanmasına rağmen yeterli değildi.⁶⁵ Kalede ancak iki bin asker vardı.⁶⁶ Pehlivan İbrahim Ağa da o dönemde Kuzgun'daydı. Kalenin kuşatıldığı haberini alır almaz İsmâil Kalesi'ne doğru harekete geçen Pehlivan İbrahim Ağa'nın İsmâil'e doğru harekete geçmesinin esas nedeni ise Alemdar Mustafa Paşa'ydı. Zira Pehlivan İbrahim Ağa, bu dönemde Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşa'nın adamıydı ve bizzat onun

⁵⁹ Beydilli, a.g.m., s. 222.

⁶⁰ Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., C.3, s. 1230-1232.

⁶¹ Hammer, a.g.e., s. 94-95.

⁶² BOA, HAT. 106-4195, H. 21.10.1221/M. 1 Ocak 1807.

⁶³ Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e. C.4, s. 2031.

⁶⁴ BOA, HAT. 149-6288, H. 16.10.1221/M. 27 Aralık 1806.

⁶⁵ BOA, C..AS.. 647-27234, H. 21.12.1220/M.12 Mart 1806.

⁶⁶ BOA, HAT. 149-6270; H. 21.10.1221/M. 1 Ocak 1807.

tarafından İsmâil Kalesi'nin savunulması için görevlendirilmişti.⁶⁷ İsmâil Kalesi'ne kısa sürede ulaşmasına rağmen kale yöneticileri arasındaki anlaşmazlık dolayısıyla ilk gece kaleye alınmayan Pehlivan İbrahim Ağa, o geceyi Çatal Adası'nda ikâmet ederek geçirdi. Ertesi gün Kasım Paşa tarafından kaleye alınan Pehlivan İbrahim Ağa'nın kaleye gelmesi, kaledeki tüm dengeleri değiştirdi. Öyle ki kale halkının teslim olmasını bekleyen Ruslar, Pehlivan Ağa komutasındaki beş-altı yüz kişilik askerî birlik karşısında büyük zayiata uğradı. Bir saat kadar devam eden bu çatışmada, umduğunu bulamayan Rus ordusunun bir kısmı Bender'e dönmek zorunda kaldı.⁶⁸ Kalan iki bin kişilik Rus askeri ise Pehlivan İbrahim Ağa, Boşnak Ağa ve Bahadır Giray Han'ın takibine takıldı. Bunlardan sadece 300'ü kurtulabildi.⁶⁹

Ruslara karşı alınan bu başarının ardından Kasım Paşa, durumu derhal İstanbul'a bildirdi. Hotin ve Bender kalelerinin kaybı dolayısıyla bir hayli üzgün olan İstanbul halkı, bu başarı ile bir nebze de olsa teselli buldu. Bu haber üzerine Kasım Paşa'ya mükafât olarak vezirlik rütbesi verildi. Padişah tarafından Pehlivan İbrahim Ağa da mükafâtlandırılmak istense de kendisi Alemdar'ın adamı olduğu için bizzat onun tarafından mükafâtlandırıldı.⁷⁰

Öte yandan Pehlivan İbrahim Ağa, gösterdiği bu kahramanlığın ardından "Baba Paşa" olarak anılmaya başlandı. Maiyetine gönüllü askerler katıldı. Kale muhafızlığındaki otoriteyi de eline alan Pehlivan İbrahim Ağa, kaleden Ruslarla işbirliği yaptığını düşündüğü kişileri de ortadan kaldırdı. Böylelikle kaledeki askerî disiplini de sağlanmış oldu. Rus birlikleri ise alınan bu mağlubiyetin ardından İsmâil Kalesi'ne sekiz saat uzaklıktaki Palpu Gölü kenarındaki Tabya Köprüsü civarına çekildi. Ancak bu çekilme İsmâil Kalesi için tehlikenin bittiği anlamına gelmiyordu. Bunun farkında olan Pehlivan İbrahim Ağa da olası bir Rus saldırısına karşı kale dışına çıkarak, Rus kuvvetlerine ani baskınlar yapıyor ve Rus birliklerini perişan ediliyordu.⁷¹ Ancak bu baskınlar tek taraflı değildi. Rus askerleri tarafından da zaman zaman baskınlar yapılmaktaydı. Özellikle İsmâil

⁶⁷ Salih Erol, *Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı'-nâmesi (Baba Paşa Tarihi)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2007, s. 36-37.

⁶⁸ Ahmed Cevdet Paşa a.g.e., C.4, s. 2031.; Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., C.5., s. 2340.; BOA, HAT. 106-4195, H.21.10.1221; 1 Ocak 1807.; BOA, HAT. 151-6381, H. 21.01.1222/ M. 31Mart 1807.

⁶⁹ BOA, HAT. 151-6369/H. 17.12.1221/M.24 Ocak 1807.

⁷⁰ Ahmed Cevdet Paşa a.g.e., C.4, s. 2031.; Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., C.5., s. 2340.

⁷¹ BOA, HAT. 151-6343/H. 05.12.1221/M.13 Şubat 1807.

Kalesi'ne yakın köy ve kasabalar, Rusların en fazla baskın yaptığı yerlerdi. Ancak Osmanlı birlikleri karşısında umduğunu bulamayan Ruslar, baskınlar esnasında çok sayıda kayıp vererek geri çekilmek durumunda kalıyorlardı.⁷²

Diğer yandan Pehlivan İbrahim Ağa, Ruslarla olan bu mücadelenin arasında Kili, Kuban, Bender taraflarında esaret altında yaşayan Tatarları kurtarmak için de bir dizi askerî operasyonlar gerçekleştirdi. İsmâil'e on saat mesafedeki Kili Kalesi'ne giren Osmanlı askerleri, bu esnada Ruslarla iki defa harbe girişmiş olmalarına rağmen Tatar esirleri kurtarmayı başardı.⁷³ Ruslarla mücadelelerin sıklaştığı bu dönemde Osmanlı Devleti de bölgeye takviye birlikler göndermeye başladı. Aynı zamanda Alemdar Mustafa Ağa ile Boşnak Abdullah Ağa da adamlarını kaleye gönderdi. Kırım hanedanından Bahadır Giray Han da kendi kuvvetleri ile birlikte kaledeki garnizona katıldı.⁷⁴ Bunların katılımıyla kaledeki çatışmalar daha da şiddetlendi. Bölgeden sürekli zafer haberleri geliyordu. Öyle ki İstanbul'a Karadeniz üzerinden gelen "*Mehmed Reis*" adındaki gemi kaptanı, Pehlivan İbrahim Ağa'nın Rusları Çamaşuy Köyü'nde bozguna uğrattığı haberini verdi.⁷⁵ 3 bin kişilik Rus kuvvetinin yaklaşık yarısının yok edildiği bu kuşatmada, 500 kadar Rus esir de İstanbul'a gönderildi. Kalan Rus askerleri de kendilerini güçlkle Kili'ye attı.⁷⁶ Alınan bu galibiyetin ardından Sultan III. Selim, özel ödeneğinden Pehlivan İbrahim Ağa'ya bir pay ayırdı. Aynı zamanda "Seferiye Akçesi" adı altındaki savaş hazinesinden İsmâil Kalesi komutanı Kasım Paşa'ya on beş bin, kale muhafızı Pehlivan İbrahim Ağa ile Boşnak Ağa ve Bahadır Giray Han'a da beşer bin kuruş gönderilmesi yönünde emir verdi.⁷⁷ Bunun yanı sıra Pehlivan İbrahim Ağa'ya, gazilere ve muharebede yararlılık gösterenlere dağıtılmak üzere üçer, beşer ve yedişer kollu yaklaşık bin çeleng gönderildi.⁷⁸ Ayrıca kaledeki askerlerin mühimmat ve zahire ihtiyacının karşılanması için de Varna'da bulunan ordudan mühimmat gönderilmesi istendi.⁷⁹ Bu esnada İsmâil Kalesi ile haraba uğrayan mahalle ve köylerin

⁷² BOA, HAT. 152-6395/H. 17.12.1221/M. 25 Şubat 1807.

⁷³ BOA, HAT. 151-6364, H. 21.12.1221/M. 1 Mart 1807.

⁷⁴ BOA, HAT. 1366-54094, H. 25.10.1221/M. 5 Ocak 1807.

⁷⁵ BOA, HAT. 256-14700, H.16.10.1221/M. 27 Aralık 1806.

⁷⁶ EroI, a.g.t., s. 38.

⁷⁷ BOA, Cevdet Maliye (C.. ML.), 96-4317, H. 13.01.1222/M.23 Mart 1807.

⁷⁸ BOA, C..AS. 526-21960, H. 23.03.1222/M.31 Mayıs 1807; BOA, C..AS..900-38791, H. 28.01.1222/M. 7 Nisan 1807.

⁷⁹ BOA, HAT. 149-6267/H. 29.12.1222/M. 27 Şubat 1808.

yeniden inşasına başlandı.⁸⁰ Bunun için bölgeye yeniçeriler gönderildi.⁸¹ Ayrıca İsmâil ve İbrail kaleleri için destek kuvvet gönderilmesi kararlaştırıldı.⁸² Ancak, yapılan tüm bu yardımlar için biraz geç kalınmıştı. Zira Pehlivan İbrahim Ağa ve beraberindekiler neredeyse aylarca yalnız başına kaleyi savunuyordu. Cepheye doğru düzgün yardım gitmedi. Çünkü devlet, Rumeli'nin savunulmasını âyanlara ve yerli halka bırakmıştı. Ancak âyanların çok az bir kısmı durumun ciddiyetinin farkındaydı. Büyük bir çoğunluğu da, kendi aralarındaki çıkar mücadelesindeydi.⁸³

Osmanlı cephesinde bunlar yaşanırken, Rus komutan General Meindorf komutasındaki Rus birlikleri, İsmâil Kalesi'nin kuşatmak için hazırlıklara yeniden başladı. Rusların hazırlık haberini alan Pehlivan İbrahim Ağa da İsmâil'den Kubya istikâmetine doğru 10 bin neferi ile ilerleyerek Kubya'nın ana girişine 7 top, sol yakaya da 3 top konuşlandırdı. 25 Şubat gecesi Rus birlikleri iki koldan İsmâil'e saldırmak için harekete geçti. Albay Janov süvari birlikleri ile İsmâil yönünden saldırı için harekete geçerken; General Voinov da Tabak'tan Kubya'ya piyade kuvvetleri ile ilerlemeye başladı. Ancak bölgeyi bilmemesi ve gece karanlığının da etkisiyle Voinov'un kuvvetleri yanlış yola sapsa da yaşanan bu olumsuzluk, Rus birliklerini durdurmadı. Zira General Meindorf'un birlikleri ile General Lanjeron'un komutasındaki 14-15 bin kişilik bir Rus askeri gücü de 24 ağır top ile 14 Mart tarihinde Karakurt'tan İsmâil yakınlarındaki Baban köyüne doğru hareket etti. Ertesi gün 8 bin neferi olan Pehlivan İbrahim Ağa'nın kuvvetleriyle muharebeye giriştiler. 8 saat süren muharebe neticesinde 1.200 Rus askeri yok edildi. Esas amacı kaleyi almak olan Ruslar, bir kez daha kaleyi almayı başaramadı.⁸⁴

İlkbaharın gelmesiyle birlikte bölgede çatışmalar yeniden başladı. 1807 Mart ayında bölgeye sarkmaya çalışan 2 bin kişilik Rus birliği, Türk kuvvetinin saldırısına uğradı ve birçoğu hayatını kaybetti. Nisan ayının hemen başında ise Pehlivan İbrahim Ağa, Kocagöl üzerindeki İmamağa tabyasını sıkıştıran yaklaşık bin kadar Rus kuvvetine hücum etti ve Rusları ağır yenilgiye uğrattı.⁸⁵ Bahadır Giray Han komutasındaki birlikler ise Kili Kalesi'nde esir bulunan yaklaşık bin kadar Tatar esiri kurtardıktan sonra 21 Nisan tarihinde Kili'den Tuna'ya geçmeye kalkışan üç Rus

⁸⁰ BOA, Cevdet Nafia (C..NF.), 8-389, H. 12.09.1222/M. 7 Şubat 1808.

⁸¹ BOA, HAT. 1356-53120, H. 29.12.1222/M.27 Şubat 1808.

⁸² BOA, HAT. 1356-53060/H. 29.12.1222/M.27 Şubat 1808.

⁸³ Eroİ, a.g.t., s. 39.

⁸⁴ Uzun, a.g.t., s.74.

⁸⁵ BOA, TS. MA. e. 436-4, H. 11.03.1222/M. 19 Mayıs 1807.

gemisini zapt etti. Gemide bulunanlardan hayatta kalan 70 askeri esir alan Osmanlı birlikleri, 28 Nisan tarihinde ise İsmâil önlerine sokulan altı Rus gemisini ele geçirdi. Yaklaşık dört saat süren çatışmaların ardından Türk birlikleri 22 kayıp verirken, Rus birliklerinin kaybı da 100'e yakındı.⁸⁶

1807 yılının bahar ayında İsmâil'den İstanbul'a bu güzel haberler gelirken, Payitaht'ta işler yolunda gitmiyordu. Şehirde, Sultan III. Selim ve onun kurmuş olduğu Nizam-ı Cedid hareketine karşı büyük bir isyan başladı. 25 Mayıs 1807'de başlayan ve "Kabakçı Mustafa İsyanı" adıyla tarihte yerini alan yeniçeri ayaklanması ile Sultan III. Selim tahttan indirildi ve yerine 29 Mayıs 1807, tarihinde IV. Mustafa tahta geçirildi. Bunun üzerine Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i yeniden tahta çıkarmak amacıyla 19 Temmuz 1808'de İstanbul'a geldi. Saraya geldiğinde Sultan III. Selim'in cesediyle karşılaşan Alemdar Mustafa Paşa, tahta II. Mahmud'u çıkardı ve kendisini de sadrazam ilan etse de sadareti kısa sürdü. Bütün bu olayların gölgesinde devam eden Osmanlı-Rus Savaşı'nda ise Pehlivan İbrahim Ağa, İsmâil Kalesi'ndeki savunmasını başarı ile sürdürdü ve düşman karşısında bir adım dahi geri çekilmedi. Bunun üzerine Rus ordusu, ateşkes antlaşmasına mecbur kaldı. Yapılan görüşmelerin ardından taraflar 26 Ağustos 1807'de bir mütareke imzalandı. IV. Mustafa döneminde imzalanan bu mütarekenin dokuz ay yürürlükte kalması planlandı.⁸⁷ Osmanlı adına Reisülküttab Galip Efendi'nin katıldığı bu barış görüşmeler, Osmanlı Devleti'nin içte yaşadığı sıkıntılar ve karışıklıklar ve Rusya'nın mütareke maddelerine bir türlü uymaması nedeniyle sonuçsuz kaldı. Bunun üzerine Rus birlikleri yeniden toparlanarak savaşa devam etmek için hazırlıklara başladı.⁸⁸ Ancak bu dönemde Osmanlı cephesinde işler yolunda gitmiyordu. Pehlivan İbrahim Ağa, uzun zamandır savunduğu İsmâil Kalesi'ni bırakarak Kuzgun'a geri döndü. Giderken de kendi adamlarından bir kısmını kalenin muhafazası için kalede bıraktı. Ancak onun yokluğunda kale muhafızı olan Çelebi Mustafa Paşa, kaledeki otoritesi sağlamlaştırmak amacıyla Pehlivan İbrahim Ağa'nın adamlarını kaleden uzaklaştırdı.⁸⁹ Yergöğü Muhafızı Ahmed Paşa'nın da birliklerini alarak kaleden ayrılmasıyla birlikte kale savunmasız hale geldi.⁹⁰ Bunun üzerine Osmanlı Devleti, kalenin

⁸⁶ BOA, HAT. 149-6264, H. 25.02.1222/M. 4 Mayıs 1807.

⁸⁷ Erol, a.g.t., s. 42.

⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 77.

⁸⁹ Erol, a.g.t., s. 33.

⁹⁰ BOA, HAT. 1008-42388, H. 29.12.1224/M. 4 Şubat 1810.

savunmasını sağlamlaştırmak maksadıyla asker sevkiyatına başladı. İlk etapta kaleye 200 nefer asker sevk edildi.⁹¹

Rus birlikleri ise Haziran ayı itibariyle İsmâil, İbrail ve Yergöğü kalelerini almak için yeniden harekete geçmişlerdi.⁹² Ağustos ayının sonlarına doğru General Zass komutasındaki 6 bin kişilik Rus askerî birliği, İsmâil'e doğru harekete geçti. Başlangıçta İsmâil ve İbrail kalelerinin kendilerine terkini isteyen Ruslar,⁹³ istedikleri olmayınca 1 Eylül tarihinde İsmâil Kalesi'ni kuşattı.⁹⁴ Ruslar, İsmâil Kalesi'ni kuşattığında kale muhafızlığı görevi Çelebi Mustafa Paşa'daydı. Kendi hâkimiyetini tesis etmek amacıyla Pehlivan İbrahim Ağa'nın adamlarını Kuzgun'a gönderen Çelebi Mustafa Paşa'nın bu hamlesi, kalenin Ruslara karşı savunmasız kalmasına neden oldu. Çelebi Mustafa Paşa, Ruslarla mütareke yapmaya karar verse de taraflar anlaşmaya varamadı. Hem karadan, hem de denizden İsmâil'i ele geçirmek için kaleyi bombalamaya başlayan Ruslar, 27 Eylül tarihinde kaleyi Türklerden teslim aldı.⁹⁵ Kalenin teslim edilmesi ile birlikte kalede bulunan cephane, Rus birliklerine teslim edildi.⁹⁶ Kalenin Ruslara teslim edilmesinin tek nedeni, Çelebi Mustafa Paşa'nın kaledeki tutumu değildi. Zamanında gelmeyen asker, zahire ve mühimmat desteği de kalenin Ruslara teslim edilmesinde oldukça etkiliydi. Zira askerlerin birçoğu bu süre zarfında takatsiz kalmıştı.⁹⁷

5. Savaşın Sonlandırılması ve Bükreş Antlaşması

Rus birliklerinin Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeden Eflâk ve Boğdan'ı işgal etmesiyle başlayan 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlandı. Yaşanan bu mağlubiyetin ardından taraflar arasında 31 Ekim 1811 tarihinde mütarekeler başladı. Yerköy'de başlayan ve yaklaşık 7 ay süren bu görüşmelerde, Osmanlı tarafını Başmuraşhas Said Galib Efendi, Rus tarafını ise Başmuraşhas Andrie

⁹¹ BOA, C.. AS. 146-6441, H. 29.03.1224/M.14 Mayıs 1809; BOA, C..AS. 798-33821, H. 09.05.1224/M. 22 Haziran 1809.

⁹² BOA, Cevdet Hariciye (C. HR.), 64-3181, H. 29.04.1224/M. 13 Haziran 1809.

⁹³ BOA, HAT. 851-1004-38150, H. 21.10.1223/M. 10 Aralık 1808.

⁹⁴ BOA, TS. MA. e, 311-16, H. 21.12.1224/M. 30 Ekim 1809.

⁹⁵ Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., C.5., s. 2342-2343.; Jorga, a.g.e., s. 170.; BOA, HAT. 1444-59400, H. 29.12.1224/M. 4Şubat 1810.

⁹⁶ BOA, C. HR. 145-7235, H. 15.12.1224/M. 21 Ocak 1810.

⁹⁷ BOA, HAT. 1006-42204, H. 17.09.1224/M.26 Ekim 1809.

İtalinsky temsil etti.⁹⁸ Taraflar 28 Mayıs 1812 tarihinde mutabakata vararak biri aleni, diğeri gizli olmak üzere iki anlaşma metnine imza attı. Bükreş şehrinde imzalanması dolayısıyla bu isimle anılan antlaşma maddelerinin içeriği şu şekildedir:

- İki devlet arasında daha önce yapılmış antlaşmaların hepsinin yürürlükte olduğu yeniden onaylandı.
- Rusya, savaşta işgal ettiği yerlerden Baserabya hariç Eflâk ve Boğdan'ı Osmanlı'ya geri vermeyi kabul etti.
- Prut ve Tuna Nehri'nin Osmanlı tarafındaki sahilleri, her iki devlet için de sınır kabul edildi.
- Sırplar, iç yönetimlerinde serbest olma hakkı kazandı.
- Osmanlı Devleti, Rusya ile İran arasında savaş ve anlaşmazlıkların da giderilmesi ve barış antlaşmasının yapılmasında arabuluculuk yapmayı kabul etti.⁹⁹
- İsmâil ve Kili kalelerinin yıkılması, antlaşmanın gizli maddelerinde yer almaktaydı. Antlaşmanın ikinci gizli maddesini ise Anakra ve Kemhal arasındaki bölgenin Ruslar tarafından kullanılması oluştuyordu.¹⁰⁰

Maddeleri bu şekilde olan antlaşma ile ilgili bir diğeri önemli husus ise Rus savaş gemilerinin Karadeniz ve Boğazlar'dan geçmesi durumuydu. Öyle ki Rus hükümeti, daha evvelden Tuna ordusu başkomutanlarından Prens Prosorovski'nin yazmış olduğu ancak antlaşma maddelerine koymadığı bu maddeyi kabul etmişti. Bu maddeye göre, Rus gemileri her defasında üç gemiden fazla geçmemek şartıyla Boğazlar'dan serbestçe geçebileceklerdi. Bükreş Antlaşması yapılırken Rus hükümeti, Osmanlı hükümetinin bu maddeyi asla kabul etmeyeceğini bildiği için maddeden hiç bahsetmedi. Ancak Rus tarihçiler, antlaşmanın üçüncü maddesi olan, her iki devlet arasında daha önce yapılan antlaşmaların hepsinin yeniden teyit edilmesi nedeniyle, Rusya'nın Boğazlar'dan harp gemilerini geçirme

⁹⁸ Levent Düzcü, "Tuna Sınırnı Yeni Baştan Düzenlemek/Tahdîd-i Hudûd: Osmanlı'nın Rusya İle İmtihanı (1812-1818)" *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (16), 2016, s. 183.

⁹⁹ Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., C.5., s. 2453-2461.; Uçarol, a.g.e., s. 114.; Haydar Efe, "Osmanlı'nın Kuzey Ve Doğu Politikası Ve Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası Kapsamında Şekillenen Doğu Sınırları" *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (17), 2018, s. 314.

¹⁰⁰ BOA, TS. MA.e, H. 17.05.1227/M. 29 Mayıs 1812; Fehmi İsmail, "Bükreş Antlaşmasının Müzakeresi 1811-1812", *Belleten*, 46 (181), 1982, s. 104. ; Kurat, a.g.e., s. 51.

hakkını muhafaza ettiklerini iddia ettiler. Zira onlara göre, 1805 tarihinde imzalanan Osmanlı-Rus ittifakı, Rusya'ya bu hakkı veriyordu. Fakat Rus tarihçilerin göz ardı ettikleri bir durum vardı. Söz konusu anlaşmanın kanıt olarak gösterdikleri maddesi, Osmanlı-Rus ittifakının devam ettiği ve her iki tarafın Yedi Ada'yı muhafaza etmiş oldukları antlaşmaya sadık kaldıkları müddetçe geçerliydi. Oysa Osmanlı-Rus ittifakı, harbin başlamasıyla sona ermiş, Yedi Ada da 1807 tarihinde Ruslar tarafından Fransa'ya terk edilmişti.¹⁰¹

Öte yandan Osmanlı Devleti, savaşı kaybetmesine rağmen bu anlaşma ile Rusya'nın Tuna Nehri'ne kadar gelmesi ve Besarabya'yı idaresi altına almasının dışında az toprak kaybetmesi, bu antlaşmanın iyi yanıydı. Fakat maddeler arasında yer alan Sırlara özerklik verilmesi maddesi, Osmanlı İmparatorluğu içinde ulusçuluk hareketlerinin başlamasına zemin hazırlayacak nitelikteydi.¹⁰² Bu durum taraflar arasında anlaşmazlığa neden oldu. Anlaşmazlığa neden olan bir diğer konu da Eflak ve Boğdan'a imtiyaz verilmesi ve Osmanlı-Rus sınırının belirlendiği maddelerdi. Bu nedenle taraflar arasında 30 Eylül 1826 tarihinde 8 maddeden oluşan yeni bir antlaşma daha imzalandı. 8 maddeden oluşan bu antlaşma (Akkerman Antlaşması) ile Rus gemilerinin Boğaz'dan geçişine izin verildi. Osmanlı Devleti, Eflâk ve Boğdan'ın mevcut olan imtiyazlarını kabul ederek, Bükreş Antlaşması'nın Sırlarla ilgili maddesini 18 ay içinde uygulayacağını kabul etti. Yine bu antlaşma uyarınca Rus bayrağı altındaki Rus tüccar gemilerinin, Osmanlı sularında serbestçe gezinebilmelerine karar verildi.¹⁰³

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Ruslar'ın izni olmaksızın Napolyon'un isteği ile Eflâk ve Boğdan beylerini değiştirmesiyle başlayan 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta birçok sorun yaşadığı bir döneme denk gelmiştir. Bir yandan devam eden değişim hareketleri, diğer yandan ayaklanmalar, isyanlar ve Alemdar Vak'ası gibi olayların gölgesinde gerçekleşen bu savaş, her iki devlet için de önemli sonuçlar doğurmuştur.

Osmanlı Devleti, Fransa'nın da etkisiyle katıldığı bu savaşta, başlarda Fransızlar tarafından favori görülmesine rağmen bir dizi eksiklikler ve zamanında yapılamayan müdahaleler nedeniyle beklenen başarıyı

¹⁰¹ İsmail, a.g.m., s.104-105.

¹⁰² Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., C.5., s. 2457; Uçarol, a.g.e., s. 114.

¹⁰³ Selim Aslantaş, "Osmanlı-Rus İlişkilerinden Bir Kesit: 1826 Akkerman Andlaşması'nın "Müzarekeleri", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9 (36), 2013, s. 163-164.

gösteremedi. Özellikle Rus ordusu içerisinde bulunan casusların, Osmanlı kalelerindeki muhafızları kolaylıkla alt etmeleri, savaşın gidişatını değiştirdi. Zira bu casuslar sayesinde Ruslar, Osmanlı kalelerini savaşmadan kolaylıkla ele geçirdi. Hotin, Bender, Kili ve Akkirman Kaleleri'ni bu şekilde ele geçiren Ruslar, İsmâil Kalesi'nde, beklemedikleri bir direnişle karşılaştı. Savaşın başından itibaren hem askerî gücü, hem de lojistik ve teçhizat bakımından Osmanlı Devleti'nden bir hayli önde olan Ruslar'ın, İsmâil Kalesi'nde karşılaştıkları bu direniş, bir anlamda savaşın da seyrini değiştirdi. Zira burada verilen mücadeleler, sadece İsmâil Kalesi'nin elde tutulmasını sağlamadı, aynı zamanda Rus ilerleyişini de durdurdu. Ancak pes etmeye niyeti olmayan Ruslar, bu kayba rağmen birkaç kez daha İsmâil Kalesi'ne saldırırsalar da Pehlivan İbrahim Ağa ve beraberindeki birlikler karşısında ağır zayıat vererek ateşkes antlaşmasına mecbur kaldı. Bunun üzerine taraflar arasında 26 Ağustos 1807 tarihinde bir mütareke imzalandı. IV. Mustafa döneminde imzalanan ve dokuz ay yürürlükte kalması planlanan bu mütareke, tarafların yaşadığı sıkıntılar özellikle de Rusya'nın anlaşmaya bir türlü yanaşmaması nedeniyle sonuçsuz kaldı ve savaş yeniden başladı.

Savaşın ilk döneminde Pehlivan İbrahim Ağa ve birlikleri karşısında umduğunu bulamayan Ruslar, savaş başlar başlamaz İsmâil Kalesi'ni almak için harekete geçti. Pehlivan İbrahim Ağa'nın Kuzgun'da bulunmasını ve onun yokluğunda Çelebi Mustafa Paşa'nın İsmâil Kalesi'ni savunmasız bırakmasını fırsat bilen Ruslar, 1 Eylül 1809 tarihinde Çelebi Mustafa Paşa muhafazasındaki İsmâil Kalesi'ni kuşatmayı başardı. 27 Eylül tarihinde ise kale Ruslar'ın kontrolüne geçti. Ruslar, aldıkları bu galibiyetle birlikte Osmanlı'nın bölgedeki en önemli hububat depolarından birisini ortadan kaldırmakla kalmadı aynı zamanda diğer kalelerle olan bağlantısını da kesmiş oldu. Savaş sonunda imzalanan Bükreş Antlaşması ile birlikte ise kale tamamen Osmanlı hâkimiyetinden çıktı.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Ali Emirî III. Selim (AE. SSLM. III.)

BOA, Ali Emirî III. Selim (AE. SSLM. III.), H. 29.10.1220/M. 20 Ocak 1806.

Cevdet Askeriye (C..AS.)

BOA, C..AS. 866-37145, H-25-02-1205/M. 3 Kasım 1790.

BOA, C. AS. 831-35419, H. 03.09.1225/M. 2 Ekim 1810.

BOA, C..AS. 132-5867., H. 17.10.1222/M. 18 Aralık 1807.

BOA, C..AS.. 647-27234,H. 21.12.1220/M.12 Mart 1806.

BOA, C..AS..526-21960, H. 23.03.1222/M.31 Mayıs 1807.

BOA, C..AS..900-38791, H. 28.01.1222/M. 7 Nisan 1807.

BOA, C.. AS. 146-6441, H. 29.03.1224/M.14 Mayıs 1809.

BOA, C..AS. 798-33821, H. 09.05.1224/M. 22 Haziran 1809.

Cevdet Hariciye (C..HR.)

BOA, C. HR. 64-3181, H. 29.04.1224/M. 13 Haziran 1809.

BOA, C. HR. 145-7235, H. 15.12.1224/M. 21 Ocak 1810.

Cevdet Maliye (C..ML)

BOA, C.. ML. 96-4317, H. 13.01.1222/M.23 Mart 1807.

Cevdet Nafia (C..NF)

BOA, C..NF. 8-389, H. 12.09.1222/M. 7 Şubat 1808.

Hatt-ı Hümâyûn (HAT.)

BOA, HAT. 151-6343, H. 05.12.1221, M. 28 Temmuz 1806.

BOA, HAT. 1364-53950, H. 29.12.1222/M. 27 Şubat 1808.

BOA, HAT. 106-4195, H. 21.10.1221/M. 1 Ocak 1807.

BOA, HAT. 149-6288, H. 16.10.1221/M. 27 Aralık 1806.

BOA, HAT. 149-6270; H. 21.10.1221/M. 1 Ocak 1807.

BOA, HAT. 106-4195, H.21.10.1221; 1 Ocak 1807.;

BOA, HAT. 151-6381, H. 21.01.1222/ M. 31Mart 1807.

BOA, HAT. 151-6369/H. 17.12.1221/M.24 Ocak 1807.

BOA, HAT. 151-6343,/H. 05.12.1221/M.13 Şubat 1807.

BOA, HAT. 152-6395/H. 17.12.1221/M. 25 Şubat 1807.

BOA, HAT. 151-6364, H. 21.12.1221/M. 1 Mart 1807.

BOA, HAT. 1366-54094, H. 25.10.1221/M. 5 Ocak 1807.

BOA, HAT. 256-14700, H.16.10.1221/M. 27 Aralık 1806.

BOA, HAT. 149-6267/H. 29.12.1222/M. 27 Şubat 1808.

BOA, HAT. 1356-53120, H. 29.12.1222/M.27 Şubat 1808.

BOA, HAT. 1356-53060/H. 29.12.1222/M.27 Şubat 1808.

BOA, HAT. 149-6264, H. 25.02.1222/M. 4 Mayıs 1807.

BOA, HAT. 1008-42388, H. 29.12.1224/M. 4 Şubat 1810.

BOA, HAT. 851-1004-38150, H. 21.10.1223/M. 10 Aralık 1808.

BOA, HAT. 1444-59400, H. 29.12.1224/M. 4Şubat 1810.

BOA, HAT. 1006-42204, H. 17.09.1224/M.26 Ekim 1809.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak (TS.MA.e.)

BOA, TS. MA.e., H. 17.05.1227/M. 29 Mayıs 1812.

BOA, TS. MA.e., 311-16, H. 21.12.1224/M. 30 Ekim 1809.

BOA, TS. MA.e. 436-4, H. 11.03.1222/M. 19 Mayıs 1807.

Tetkik Eserler

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cilt 3, Üçdal Neşriyat İstanbul 1984.

- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cilt 4, Üçdal Neşriyat İstanbul 1984.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cilt 5, Üçdal Neşriyat İstanbul 1984.
- AKSUN, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.
- AKŞİN, Sina, “III. Selim’in Saltanatı (1789-1807): Ciddi İslahatın Başlaması”, *Türkiye Tarihi 3*, Metin Kunt vd, Cem Yayınevi, İstanbul 2008.
- ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010.
- ASLANTAŞ, Selim, “Osmanlı-Rus İlişkilerinden Bir Kesit:1826 Akkerman Andlaşması’nın “Müzarekeleri”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9 (36), 2013, s. 146-169.
- AYDIN, Mahir, “Kaleler”, *Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, (ed.Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11-33.
- BAŞER, Alper, “Kuzeyde Bir Osmanlı Şehri: İsmail Geçidi (1739-1768)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 50, İstanbul 2023 s. 89-124.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Pehlivan İbrahim Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 222-223.
- CANTAY, Gönül Güreşsever, “Kaynaklarda Kuzeybatı Karadeniz’de Osmanlı Kaleleri”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 76, 2019, s. 163-184.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2011.
- DÜZCÜ, Levent, “Tuna Sınırnı Yeni Baştan Düzenlemek/Tahdid-i Hudüd: Osmanlı’nın Rusya İle İmtihamı (1812-1818)” *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (16), 2016, s. 181-210.
- EFE, Ayla, “Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca’dan Berlin’e” *OTAM*, 19, 2006, s. 139-174.
- EFE, Haydar, “Osmanlı’nın Kuzey Ve Doğu Politikası Ve Rusya’nın Sıcak Denizlere İnme Politikası Kapsamında Şekillenen Doğu Sınırları” *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (17), 2018, s. 297-334.
- EMECEN, Feridun, “İsmâil”, C. 23, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 82-84.
- EROL, Salih, “1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Pehlivan İbrahim Ağa’nın Rolü”, *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, 3, 2020, s. 23-53.
- EROL, Salih, *Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı-nâmesi (Baba Paşa Tarihi)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2007.
- HAMMER, Joseph von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 17, (çev. Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994.
- IŞIK, Mustafa, “XVI. Yüzylda Akkırman Sancağı”, *Karadeniz Araştırmaları*, 18 (18), s. 19-37.
- IŞIKLI, Servet, *XIX. Yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşları Kapsamında Yuna Muhafazasında Silistre*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2014.
- İNBAŞI, Mehmet, “Osmanlı-Lehistan Harplerinde Sefer Yolu ve Tuna Nehrinin Stratejik Önemi (XVII. Yüzyıl)”, *Balkanlar’da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü*

Doğanay, P. (2024). Osmanlı-Rus Savaşı ve İsmail Kuşatması (1806-1812). ANKARAD, 5(10), 55-81.

- Sempozyum Tebliğleri*”, Bükreş-Romanya 1-5 Kasım 2006, (2), IRCICA, İstanbul 2011, s. 479-505.
- İSMAIL, Fehmi, “Bükreş Andlaşmasının Müzakeresi 1811-1812”, *Belleten*, 46 (181), 1982, s. 73-120.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 5, (çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- KARPAT, Kemal, “Bucak”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 341-343.
- KRASNOZHON, Andrey, “History of Ismail Fortress and City”, (ed. Mehmet Tüttüncü), *INTERNATIONAL JOURNAL OF TURKOLOGY*, 6, 2020 Netherlands, s. 6-10.
- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya (1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- KUZUCU, Serhat, *1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2012.
- SAZAK, Samet, *Sefaretnameler Işığında Osmanlı-Rus Münasebetleri (1792-1812)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- SERTOĞLU, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- SUNAR, Mehmet Mert, “1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi’ni Çalışmaya Bir Girizgâh: Sefer İçin Asker Toplanması”, *History Studies*, 10 (3), 2018, s. 239-256.
- TEYMUROVA, Günal, “1806-1812 Osmanlı-Rusya Savaşı ve Azerbaycan” *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2016, s. 45-59.
- TÜTÜNCÜ, Mehmet, KRASNOZHON, Andrew, *İsmail Şehri ve Kaleleri*, Chernomor’e Yayınevi, Odesa 2019.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul 2006.
- UZUN, Ömer Faruk, *1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi’nde Rus Ordusunun Tuna Harekâtı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- YILMAZ, Özgür, “1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Rusların Trabzon ve Akçaabat Saldırılarına Dair Bazı Yeni Bilgiler”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 26, 2019, s. 461-490.
- ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

Araştırma Makalesi / Research Article

**EĞRİBOZ KIZILHİSÂR'DA BİR OSMANLI CAMİSİ:
VAROŞ CAMİ (CAMİ-İ KEBİR) VE MEŞHUR
ÂLİMLERİ**

Fatma Zehra DONAT*

Öz: Yunanistan'ın Eğriboz Adası'nda Kızılhisâr beldesi 1470 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Yaklaşık dört asır Osmanlı'nın hâkimiyet süreci içerisinde olan bu bölge iskân politikasıyla İslâmlaşma sürecine girmiştir. Kızılhisâr kasabasında Kale'nin güney taraflarında yer alan, öncesinde Varoş Cami olarak adlandırılan bir cami bulunmaktadır. Bu caminin yanında bir medrese bir de sıbyan mektebi yer alır. Arşivlerden taranan belgelerde varoş taraflarında yer alan bu caminin ihtiyaç doğrultusunda aynı yerinde yeniden inşa edildiği bilgisinin detayı yer almaktadır. İnşa sonrası Cami-i Kebir ismiyle anılan bu cami, bu dört asırlık dönem içerisinde ilmî faaliyetler içerisinde olmuş, burada bulunan âlimler ve müderrisler sayesinde canlılığını korumuştur. Esirî Yusuf Efendi, Ali Hibrî Efendi, Ali Efendizâde Yusuf Efendi ve Halife Ali Efendi'nin ilim talep edenlere verdiği hizmetler belgelerle ortaya konulmuştur. Bir zamanlar Osmanlı Devleti idaresinde olan bu topraklarda şuan unutulmaya yüz tutmuş mimari yapısı kültürel manada bir gerçekliği ortaya çıkarmaktadır. Bu küçük sahil kasabasında bir tarihî gerçekliğin var olduğuna dair izlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğriboz Adası, Kızılhisâr, Varoş Cami (Cami-i Kebir), Kızılhisâr Medresesi, Kızılhisâr Âlimleri.

**AN OTTOMAN MOSQUE IN EĞRİBOZ
KIZILHİSÂR: VAROŞ MOSQUE (CAMI-I KEBIR)
AND ITS FAMOUS SCHOLARS**

Abstract: Kızılhisar town on the Greek island of Euboea came under Ottoman rule in 1470. This region, which was under Ottoman rule for about four centuries, entered the process of Islamization

* 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Türk İslam Edebiyatı Doktora Programı Öğrencisi, zehradonat03@gmail.com, ORCID ID:
0000-0001-5526-0262.

with the settlement policy. There is a mosque previously called Varoş Mosque located on the southern side of the Kale in the town of Kızılhisar. There is a madrasah and a primary school next to this mosque. Documents scanned from the archives provide details of the fact that this mosque, located on the slums, was rebuilt on the same site due to need. This mosque, which was called Cami-i Kebîr after its construction, was involved in scientific activities during this four-century period and maintained its vitality thanks to the scholars and professors who were here. The services provided by Esîrî Yusuf Efendi, Ali Hibrî Efendi, Ali Efendizâde Yusuf Efendi and Halife Ali Efendi to those who sought knowledge have been documented. The architectural structure of these lands, once under the rule of the Ottoman Empire, now almost forgotten, reveals a cultural reality. There are traces of a historical reality in this small coastal town.

Key Words: Euboea Island, Kızılhisar, Varoş Mosque (Cami-i Kebîr), Kızılhisar Madrasa, Kızılhisar Scholars.

Extended Abstract: The Greek island of Euboea was captured in 1470 during the reign of Mehmet the Conqueror with the help of a powerful navy. The town of Kızılhisar (Karytos), located at the southern tip of Euboea, came under Ottoman rule with the conquest of Euboea. This rule dates back to the 19th century. It lasted until the middle of the century. This town maintained its status as an important naval base during the Ottoman period. With the settlement policy implemented by the Ottoman Empire, settlements in this region increased, trade revived, and military successes were achieved with the help of admirals. Kızılhisar is one of the main centers of Euboea. One of the centers with a dense Muslim population is the district of Kızılhisar. The population, which was predominantly Turkish, gradually decreased with the Greek Revolution. The Varoş Mosque, located south of the Kızılhisar Castle, near the Kızılhisar Port, became a stopover point for Muslims anchoring in the port. They would perform their religious duties here. This small mosque mentioned by Evliya Çelebi in his Seyahatname is the Varoş Mosque. A madrasah and a primary school are also mentioned next to this mosque. Later, this small mosque was rebuilt according to the need. The current appearance of this new structure in the Presidency was reached from newly opened archive records. In this archive record, it is clear that this mosque was rebuilt on the date when the salary information of a professor working in the rebuilt mosque (Cami-i Kebîr) was given. In fact, when we look at the architectural dimensions of the mosque, we see that this mosque is larger than the other mosques in Euboea. For this reason, the local people gave it a second name. This new mosque, which used to be called Varoş Mosque, was called Cami-i Kebîr (Great Mosque) after its new construction. Cami-

i Kebîr was the place where the Muslims there performed their religious duties until the end of the Ottoman rule. The Great Mosque was not only perceived as a place where religious duties were fulfilled, but also provided an opportunity for the people here to receive education. Because when we look at it this way, the architectural structure of the mosque in the form of a complex draws attention. There is a madrasah and a primary school next to the mosque. The people here sought knowledge and received their education in a structure with architectural integrity. We can learn the details of the scientific education given here indirectly through the scholars and teachers who worked in this mosque. It can be said that this Islamic structure has continuity, especially from the works of two great scholars and from the archive documents showing that two professors worked in this mosque. Esîrî Yusuf Efendi, the author of the Muhammediye Şerhi, was taken prisoner near this island, and when his captivity ended, he liked Kızılhisar and stayed here for a while. Later, he decided to go to his hometown and wrote a work to leave a memory to his acquaintances and friends here. He also loved Kızılhisar very much and prayed for the people here. Later, in the 17th century. Ali Hibrî Efendi, who was born in Kütahya in the 19th century, completed his education in Kütahya and was raised as an Islamic scholar, and later settled in the Eğriboz town of Kızılhisar. Ali Hibrî Efendi lived here for a long time. The author wrote many of his works here. In his works, he states that when he settled in Kızılhisar, he loved Kızılhisar very much and prayed for the people here. The fact that copies of Ali Hibrî Efendi's works are found in the surrounding areas is an indication that he was a well-known scholar in those areas and that his works were known and read. In addition, the statement given by a copyist shows us that there was a teacher-student relationship. There are archive records showing that two teachers worked in this mosque, which is close to the coast of Kızılhisar. From these archive records, there is information that Ali Efendizade Yusuf Efendi gave lessons in this mosque to those who wanted to learn knowledge for the sake of Allah. In the petition written by the people of Kızılhisar, Ali Efendizade Yusuf Efendi stated that this professor had no income and was having financial difficulties, and that the place needed a professor. It is stated that they wanted this teacher to be paid a salary of twenty kuruş. In fact, the name Yusuf Efendi raises questions about whether he is the same person as Esîrî Yusuf Efendi. However, Ali Efendizade Yusuf Efendi served in this mosque approximately a century after Esîrî Yusuf Efendi. The fact that he is mentioned as the author of the Tarikat in the archive document found causes this confusion. This work called Tarikat-ı Muhammediyye should be evaluated as a differently written commentary on the Muhammediyye. Again, according to the

information we have obtained from archive records, Mehmed's son, Halife Ali Efendi, served in the Grand Mosque located on the outskirts of the Kızılhisar town between 1138 H./1725 AD. However, a detail given in this archive record is that the mosque on the outskirts of the city was rebuilt. Halife Ali Efendi served as a teacher in this new mosque and was given a salary by the administrative authority in Kızılhisar. In other words, we can say that two teachers worked in the Grand Mosque with the support of the state. According to the results we obtained in this study, there was such a continuous scientific education in these lands. The servants who met the educational needs of the people here were here. The service of this unique Islamic structure to those there is a valuable cultural heritage. The fact that these almost forgotten structures were once places of education is an indication of the existence of an unknown truth in our history.

Giriş

Eğriboz; Günümüzde Khalkis adıyla anılmakta olan, Yunan anakarasının doğu tarafında, kıyıya paralel bir şekilde uzanan Eğriboz (Évvoia) adasında Éubœa ilinin merkezidir. Anakara ile ada arasında yer alan Euripos (Évρίπος) isimli boğazın en dar yerinde kurulmuştur. Kentin bulunduğu bölgede ada, anakaraya oldukça yaklaşıyor. Boğazda oluşan gelgit akıntıları sürekli yön değiştirerek eşine az rastlanırlar bir doğa olayı oluşturur. Tarihsel süreçte burayı anakaraya bağlayan birçok köprü inşa edilerek irtibat sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti döneminde (M.1470-1831) önemli bir deniz üssü olan şehir, Tesalya'nın güneyinde kalan bölgenin kalabalık Müslüman nüfusa sahip olması, birçok dinî binaya sahip olması, İslâmî ve idarî bir merkezi nokta olarak dikkati çeker.¹

Euboia adasındaki bir yarımadanın üzerinde yer alan şehrin kuruluş dönemleri Bizanslılar döneminin ilk zamanlarına rastlar. O dönemde Euripos Boğazı kıyısında, antik Khalkis kentinin batısında küçük müstahkem bir yerleşim yeri olarak kuruldu. Buraya Grekçe Egripos ismi verildi; bu isim Venedik yönetimi zamanında Negroponte'ye, Osmanlı yönetiminde de aslına uygun bir şekilde Eğriboz'a çevrildi. XVI. yüzyıl başlarında burayı gören Pîrî Reis adanın ve kentin ismini İğribos (اغرېوس) olarak kayıtlara geçirir.² Bu bölgenin fethinden sonra buraya ait tahrir defterleriyle XV. yüzyıl Osmanlı kaynaklarından Umur Bey'in gazâlarını anlatan Enverî, Âşıkpaşazâde ve Neşrî gibi tarihçilerin eserlerinde bu isim Ağriboz, Ağribos (اغرېوز، اغرېوس) şeklinde geçer. İlerleyen süreçte

¹ Machiel Kiel, "Eğriboz", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Cilt:10, İstanbul, 1994, s.491-493.

² Pîrî Reis, Kitâb-ı Bahriye, Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt:1, İstanbul, 1988, s.271-290.

Osmanlı kaynakları ve resmî belgelerinde Ağriboz (اغر يوز) yazımını yerleşmiştir. Şehrin isminin burayı kuran Ayağriboz'dan (اياغر يوز) geldiğini belirten Evliya Çelebi, avamın burayı Eğriboz (اكر يوز) şeklinde zikrettiğini, ancak resmî kayıtlarda Ağriboz (اغر يوز) olarak geçtiğini dile getirir.³ Eski dönemde kendini oldukça geliştiren bir kent olan ve Aristo'nun vefat ettiği mevki olarak bilinen Khalkis şehri ise bu Bizans-Venedik şehrinin doğusunda yer almaktadır.⁴

Eğriboz, Bizans İmparatorluğu'nun 1204 yılında parçalanmasıyla birlikte Venediklilerin yönetimine girdi. Venedikliler 1304'te bu mevkiyi müstahkem hale getirdiler ve 1470'e kadar Ege'deki en gelişmiş deniz üssü olarak kullandılar. Türklerin Eğriboz'a ilk geldiği zamanlar, Aydınoğlu Umur Bey'in 1333'teki baskınları esnasında gerçekleşti. Umur Bey'in buraya yönelik düzenlediği baskınlar daha sonra da devam etti.⁵ 1415-1417 yıllarında Venedikliler savaşlarda ele geçirdikleri Türk esirleri de kullanarak kentin kale duvarlarını surlarını hendeklerle sağlamlaştırdılar.⁶

1458 yılında Mora seferinden sonra Fâtih Sultan Mehmed Venediklilerin misafiri olarak Eğriboz'u ziyaret etmiştir. Mora'nın Osmanlı idaresine geçmesinden sonra kara ve deniz ulaşımında bir tehdit unsuru olarak görülen Eğriboz'un önemi artmıştır. Fatih, 1463 ile 1479 yılları arasında Osmanlı-Venedik mücadelesinin devam ettiği esnada donanımlı bir orduyla burayı kuşatmıştır. Kaptan-ı Derya olan Mahmud Paşa da bu kuşatmayı desteklemiş ve şehir, çetin bir mücadelenin sonunda 1470 yılında ele geçirilmiştir. Savaş sırasında ve sonrasında binlerce kişinin öldüğü ve binlerce kişinin de İstanbul'a sürüldüğü belirtilir.⁷ Âşıkpaşazâde, Neşrî, Dursun Bey ve Kemalpaşazâde gibi Osmanlı müelliflerinin kaleme aldıkları eserlerde şiddetli mücadeleden, garnizonun yok edilmesinden, kiliselerin camiye dönüştürülmesinden ve hayatta kalan sivillerin sürgün edilmesinden bahsedilir.⁸ Âşıkpaşazâde bu bilgilere, gönüllü olarak Eğriboz'a gelen Müslümanların boşalan Hristiyan evlerine yerleştiklerini de belirtir. Osmanlıların ele geçirdiği esirlerden biri olan

³ Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I-VI, İstanbul 1314-18; VII-X, İstanbul 1928-38.

⁴ Kiel, a.g.e., s.491-493.

⁵ Enverî, Düstûmâme (Mélîkoff)Le Destân d'Umûr Pacha (nşr. Irène Mélîkoff-Sayar), Paris, 1954, s.69, 87, 111.

⁶ Kiel, a.g.e., s.491-493.

⁷ Âşıkpaşazâde, Tevârih-i Âl-i Osmân, nşr. Âli Bey, İstanbul, 1332, s.171.

⁸ İbn Kemal, Tevârih-i Âl-i Osmân, nşr. Şerafettin Turan, VII. Defter, Ankara, 1957, s. 283-293.

Gian-Maria Angioiello İstanbul'a sürülenlerin karşılaştıkları zorlukları anlatmıştır.⁹

1470 senesinde Eğriboz adasının fethi ile Kızılhisâr da Osmanlı topraklarına katıldı. Adanın bu bölgesinin tarihini Dördüncü Haçlı Seferi'nden Osmanlı fethine kadar geçen süreci (1205-1470) araştıran Karl Hopf, Kızılhisâr'ın adanın kalanıyla birlikte Osmanlı topraklarına dahil edildiği tarihi, 12 Temmuz 1470 olarak kaydeder.¹⁰ Gounaropoulos bu tarihi adanın tamamı için verir. Yine Gounaropoulos'un verdiği bilgilere göre Kızılhisâr Türkleri arasında, buranın Eğriboz kalesinin fethini müteakip oradan yer değiştiren 40 veya 100 kişilik bir birlik tarafından teslim alınmıştır.¹¹ Dolayısıyla Eğriboz ve Kızılhisâr kalelerinin yaklaşık olarak aynı zaman aralığında fethedildiği söylenebilir.¹²

İlk Çağ'daki ve bugünkü adı Karystos olan Kızılhisâr, Eğriboz adasının güney uç kısımlarında yer alır. Adayı Avrupa kıtasından ayıran yönü ise boğazın hemen doğusunda hilal şeklindeki körfeze hâkim bir noktada bulunmasıdır. Antik Karystos kasabası, yerleşimi geç Roma dönemine kadar uzanmakta olup bir antik kent olma özelliğini korumuştur ve beldeye yine bu isimle ilişkili olarak Karystia ismi verilmiştir. Bu isim halen Yunancada bu mevki için kullanılmaktadır. Orta Çağ'dan itibaren sağlam yapıda olan mevkilerin önem arz etmesiyle birlikte antik Karystos'un akropolisi muhkem bir hisara dönüşmüştür. Hisar inşa edilirken, kullanılan taşların kıvılcı benzeyen renginden dolayı Latin İdaresi döneminde "Castello Rosso" ismini alan bu yerleşim yeri, aynı manada Yunanca "Kokkino Kastro", Türkçe "Kızıl Hisar" olarak adı geçer. Bu antik şehrin ismi gerek kuşaklar arasında gerekse resmi yazışmalarda gerekse de halk arasında anılagelmiştir.¹³

İtalyanca "Castello Rosso", Yunanca "Kokkinokastro" ismiyle anılan düşmana karşı korunmuş bir mevki olan bu bölge, Osmanlı dönemi hâkimiyeti boyunca bunların Türkçe karşılığı olan "Kızılhisâr" adıyla anılmıştır. Yine bununla birlikte Osmanlı kaynaklarında "Karisto" isminin de geçtiği görülür. Bu doğrultuda, "vilayet" kavramının küçük yerleşim

⁹ G. M. Angioiello, *Viaggio di Negroponte*, nşr. Ch. Bazzolo, Vioenza, 1982.

¹⁰ Karl Hopf, "Geschichtlicher Überblick über die Schicksale von Karystos auf Euboea in dem Zeitraume von 1205-1470", *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Viyana, Ekim, 1853, s. 587-588.

¹¹ Konstantinos A. Gounaropoulos, *Istoria tis Nisou Euvoias, Proodeftikis Euvoias, Halkida*, 1979, s. 202.

¹² İbrahim Alper Arısoy, *Türk - Yunan İlişkilerine Adalar Arasından Bakış: Kızılhisar Karystos (15. - 19. Yüzyıllar)*, Efe Akademi Yayınları, İstanbul, 2023, s.61.

¹³ Arısoy, a.g.e., s.43.

birimleri için de kullanıldığı¹⁴ 15. asrın sonlarında bir merkez konumunda ve buna bağlı olan sekiz köyden oluşan bir idari taksimatta bir müdürle yönetilen bölümlerinden birine karşılık gelen bu yöre, “Vilâyet-i Karisto” olarak anılırken, bu nahiyenin merkezi de “Nefs-i Kızılhisar” olarak adlandırılmıştır.¹⁵ Ayrıca bu dönemde yörenin “Vilâyet-i Karisto el meşhur be Kızılhisar” olarak da geçtiğini söyleyebiliriz.¹⁶ Bu söz diziminin günümüz Türkçesinde karşılığı ise “Kızılhisâr olarak bilinen Karisto Vilayeti”dir. “Karistos” adı Osmanlı döneminin hâkimiyetinin sürdüğü dönemlerde de Kızılhisâr Türkleri tarafından da kullanılmıştır. Buna binaen her iki isim de Osmanlı dönemi boyunca kullanılmıştır. Bu durum mübadeleden sonra Seferhisar'da kökleri Kızılhisâr'a dayanan kuşaklar boyunca lakap olarak da kullanılmıştır.¹⁷ Esasen Karisti sözcüğünün kökü “Kızılhisârlılar” anlamına gelen “Karystioi” (Καρύστιοι) olduğu ve Nathanail Ioannou gibi bazı yazarlar bu sözcükle sadece Kızılhisârlı Türklerini kasteder.¹⁸ Diğer taraftan Yunan kaynaklarında geçmiş asırlarda Osmanlı döneminin hâkimiyeti söz konusu olduğundan bu yerleşim yeri “Kizil Hisar” (Κιζίλ Χισάρ) şeklinde de geçer.¹⁹

Eğriboz kent merkezinin güneyinde bulunan Paşa Adasından²⁰ itibaren Kızılhisâr beldesine kadar boğaz ve sahilleri ayrıntılı olarak tasvir eden Pîrî Reis, Paşa Adasının güneyindeki Tuzla Burnu²¹ ve buranın karşısındaki Vati (Vathi) Limanından itibaren Kızılhisâr'a kadar olan mesafeyi doksan mil. olarak kaydeder. Kitâb-ı Bahriyye'de Kızılhisâr ve yakın çevresi şu ifadelerle belirtilir:²²

“... ve ba'dehu işbu zikrolan yerlerden Kızılhisar doksan mildir Şuluk (güney) üzerine. Mezkûr hisar cezire-i mezbûrun şuluk tarafında kibleye karşı iki mil mikdar deniz kenarından yukarı bir yerlü kayanun başında vaki' olmuşdur Amma ol kadar sağanaklu berk rüzgârly bir yerdür kim

¹⁴ Halil İnalçık, “Vilayet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 11, İstanbul 1995, s.548.

¹⁵ Evangelia Balta, L'Eubée à la Fin du XVe Siècle: Economie et Population Les Registres de l'Année 1474, Etaireia Euvoikon Spoudon, Atina, 1989, ss. 212-213.

¹⁶ Balta, 1989, s. 230.

¹⁷ Saadet Erciyas, Seferhisar'ın Çımarları - 1, Kırk Yayınevi, İstanbul 2003.

¹⁸ Stamatis Papamihail, Metahristianiki Karystos, Tamvakou, Karystos 2002, s. 170.

¹⁹ Krş. Papamihail, 2002, s. 166, 168.

²⁰ Pîrî Reis bu şehrin fethi sırasında Mahmut Paşa çadırını bu mevkiye kurmasından ötürü bu isimle anıldığını belirtir ayrıca Yunancada da yine bu isimle kullanılmaktadır.

²¹ İsmi burada bulunan tuzladan alır ve bugünkü Nea Lampsakos (Yeni Lapseki) mübadil yerleşiminin birkaç yüz metre güney taraflarında yer alır.

²² Pîrî Reis, a.g.e., ss. 61^a, 62^a, 62^b.

şerh olmaz. Ve eğer gemi bulursa elbette ol gemiye bir ziyan ider. Cezâyir (adalar) arasında mezkûr yer gibi sağanaklu yer yokdur Ve ba'dehu mezkûr hisarın günbatısı tarafında üç mil mikdar İğribos adasından açık bir ada vardur Ol adaya Kara Ada dirler. Issız adadur. Mezkûr adaya varan gemiler İğriboz adasına karşı yaturlar Ve ba'dehu bu zikrolan yerleri gün doğusu tarafına dolaşdıka girü İğriboz adasında bir bucak var Mezkûr bucağa Mersincik derler, hûdayi bir pınardır, ayağı akar hûb sudur. Ekser yolcu gemiler varurlar, ol sudan sulanurlar. Ve mezkûr sunun tekrar gündoğusu tarafına dolaşurlarsa Kilisecük derler bir bucak dahi var Mezkûr bucakta içecek su bulunur Amma bu mabeynde bir mil mikdar denizde bir yumru adacuk var Mezkûr adacığa Mantılı derler Ve ana mukabile olan İğriboz burnuna Kavo Mantılı dirler Mezkûr burunla zikrolan adacığın arası ifrâtile derindir Yelken ile barçalar geçer. Anun karşusunda olan burnu poyraz tarafına dolaşdıka bir küçük adacuk var. Mezkûr adacığa Gazi Kaya dirler.”

Piri Reis'in bu açıklamaları kendisinin bir denizcinin bakış açısıyla gözlemde bulunması hasebiyle detaylı tasvirlerde bulunduğunu görüyoruz. Denizciler için bir yaşam detayı veren Piri Reis, Kızılhisâr'ı sadece konum olarak belirtmiştir. Evliyâ Çelebi ise Seyahatnamesi'nde hisarı, limandan bir buçuk mil. kadar içeride olduğunu yüksekçe bir yerli kaya üzerinde yer edinen dörtgen şekilli, son derece sağlam yapılı küçükçe, hoş bir kale olarak betimler.²³

Evliyâ Çelebi'nin Kızılhisâr'a Eğriboz'dan kara yolu ile Rum köylerinden geçerek geldiğini belirtir. Bölgenin, sahilden biraz içerde olduğunu sahil ile Kızılhisâr Kalesi arasındaki vadiye uzanan bir yer olan varoşun buranın şehir merkezi olduğunu belirtir. Burada her yönüyle bir Osmanlı çekirdeğinin oluşmuş olduğunu söyler. Bu bölgeden Kaptân-ı Deryalıktan, vezirlik makamına kadar yükselen devlet adamlarının yetişmeye başladığını dile getirir. Bodrumu kuran Kaptan Mustafa Paşa ve Ömer Paşa gibi isimlerin hizmetlerinin olduğunu söyler. Bölgenin önemli bir konumda olduğunu ve bir deniz üssü olduğunu belirtir. Ayrıca Kızılhisâr mevkinde kâgir yapılı, kiremit örtülü mamur evlerin ve mahallerde namaz kılmak için mescitlerinin yanı sıra bir cami, bir medrese, bir sıbyan mektebi, bir tekke, tüccarlar için bir han ve bir hamam ve yirmi adet dükkân olduğunun bilgisine yer verir.²⁴

1. Kızılhisâr'daki Varoş Cami (Cami-i Kebîr, Cami-i Şerîf)

²³ Evliyâ Çelebi, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi (haz. Seyit A. Kahraman vd.; ed. Sabri Koz), c. 8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 111.

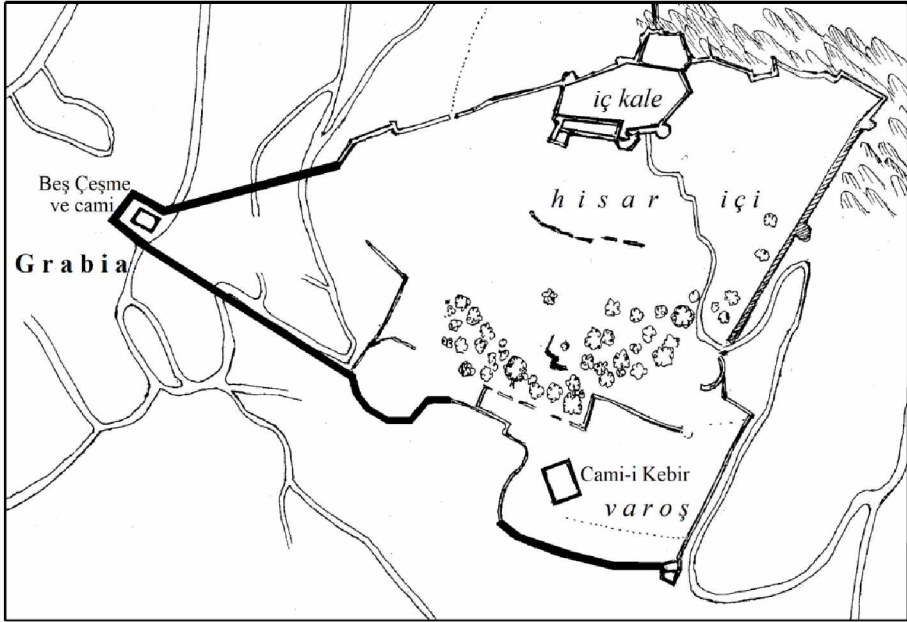
²⁴ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s.111-112.

Evliyâ Çelebi, Hisar taraflarında olan Varoş'ta kaç mahalle bulunduğuna dair bilgileri sonradan tamamlamak niyetiyle boş bırakmış görünse de, buranın birkaç mahalleden oluşan küçükçe bir yerleşim beldesi olduğu anlaşılmaktaydı. Bu dönemde, yerleşim imkânı sınırlı olan, sağlam yapı mevki görüntüsü veren kale içinde sarnıç, cephane mahzenleri ve ambarlar dışında 20 kadar hane ve bir de cami bulunmaktaydı. Burada kalenin muhafazasından görevli olan bir kale muhafızı (dizdar) ile seksen kadar rütbesi olmayan asker ikamet etmekteydi.²⁵

Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği cami, Varoş taraflarında bulunan Cami-i Kebir olmalıdır. Bölgedeki diğer camilerin Evliya Çelebi'den sonra vakfedildiği ihtimalini güçlendirmektedir. Çünkü Varoş taraflarında Cami-i Kebir (Cami-i Şerîf) camisinden başka bir camiden kaynaklarda bahsedilmemiştir. Evliya Çelebi'nin Varoş Cami'si diye anılan bu caminin neden ikinci ad ile böyle anıldığı sanki farklı iki camiymiş gibi algılanması hususunda arşivlerde bulduğumuz bir kayıt bize bu soruların cevabını verir niteliktedir.

Resim 1: Hisar ve çevresinin gösterildiği kroki.²⁶

Cami-i Kebîr'in yapısı, hisarın güney taraflarında, aşağıya doğru sahile biraz daha yakın, körfeze nazır boş mevkide yer almaktadır. Hisarın ilk

²⁵ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s.111.

²⁶ Arısoy, a.g.e., s.93.

çevrilen sınır duvarlarının altında bulunmaktadır. Yapının planlı bir şekilde cami olarak inşa edildiği bu yapının halen mevcut olan temel duvarlarından bellidir. Kareye benzeyen dikdörtgen şeklindedir. Daha sonra güvenlik amacıyla çevrilen ikinci sınır duvarlarının içerisinde yer alacaktır. Caminin yüksekçe bir mihrabı vardır. Mihrabın yapımındaki taşların bir kısmı camiden kalan görsel anlamdaki son detaylardır. Buranın fethinden sonra birkaç küçük kilise camiye çevrilmiştir. Cami-i Kebîr olmadan evvel demek ki küçük bir cami veya mescit niteliği taşıyordu. Fetih sonrası küçük bir kiliseden camiye dönüştürülmüş ihtimalini de vermektedir. Daha sonraları bulduğumuz arşiv detayındaki kayıtlardan da anlaşılacağı üzere bu küçük caminin daha sonra (H.1138/M.1725) ihtiyaca yönelik planlı bir yapıya dönüştürüldüğü açıktır. Yapının harim olarak isimlendirilen ana kısmının eni 20 m² civarında olup kibleye doğru uzunluğu 24 m² civarında olduğu söylenilebilir. Caminin mimari yapı kalıntısının ön tarafında, beş metre eninde olduğu son cemaat kısmının da dahil edildiğinde caminin boyu 29 m² civarında olduğu belirtilebilir ve aşağı yukarı yapının oturtulduğu yerin 580 m² olduğu söylenilebilir. Caminin konumu ve yaklaşık ölçüleri hakkında bilgi, aşağıda yer alan krokide görülebilir.²⁷

Krokide verilen yerleşim yerleri coğrafi açıdan engebeli ve kayalık bir özellik gösterdiğinden yolları da biraz karışık bir yapı arz eder. Adadan kaleye doğru çıkan yollarda taş döşelidir. Kızılhisâr yöresindeki hanelerin ve kale içinin de yığma taş duvardan yapılmış olup ve damlarının da topraktan olduğu söylenilebilir.²⁸ Bu mimari özellikler doğrultusunda Varoş Camisi'nin de inşasında yığma taşlardan inşa edildiği ihtimali kuvvetlidir.

Kızılhisâr'ı maiyetindeki Bavyeralı askerlerle teslim alan Binbaşı Bronzetti'nin hatıralarında bahsettiği kasaba merkezinde bulunan cami de yine Cami-i Kebîr olmalıdır. Bronzetti'nin vermiş olduğu bilgilerden tekkenin de cami ile aynı yerde olduğu ve birbirine çok yakın konumda bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁹ Hatta kendisinin bizzat şahit olduğu zikir

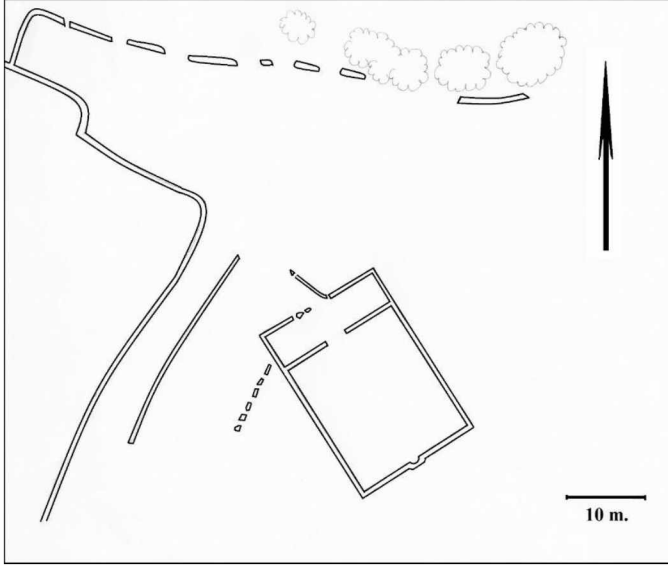
²⁷ Arısoy, a.g.e., s.97.

²⁸ Nathanail Ioannou, Euvoika itoi Istoría Periehousa Tessaron Eton Polemous tis Nisou Euvoias, Ermupolis 1857, s.95; William P. Chapman., Karystos: City-State and Country Town, Uptown Press, 1993. a.g.e., s.199.

²⁹ Carl J. Bronzetti, Erinnerung an Griechenland aus den Jahren 1832-1835, Würzburg 1842, s.100-101. Carl Joseph Bronzetti, 27 Haziran 1788'de Carlo Giuseppe Bronzetti adıyla o zamanki Avusturya'nın Roveré della Luna dünyaya geldi. Anne ve babası sıtmadan vefat etmiş ve 13 yaşındayken yetim kalmıştır. Bronzetti, 17 yaşındayken orduya gönüllü oldu ve Neugebauer 9 Nolu Piyade Alayı'nda Avusturyalı bir asker oldu. 1 Nisan 1807'de Bronzetti Bavyeralı bir asker oldu ve Innsbruck'taki Baviera ordusuna 9. Piyade Alayı "Ysenburg"da Junker olarak katıldı. Kasım 1832'den itibaren Bronzetti, Baviera

toplantılarının Cami-i Kebîr içinde yapıldığını ve caminin içinin eş zamanlı olarak tekkenin zikir toplantıları için de kullanıldığını düşündürebilmektedir.³⁰ Yine Bronzetti, bu caminin süslemelerinde duvarlarında kullanılan çiçek motiflerinin bulunduğundan bahseder ve Bizans sanatını da andırdığını belirtir.³¹ Balkanlar ve Ege Bölgesi'ndeki taşralarda örneklerine bugün de karşılaştığımız kalem işi veya duvar resimleriyle süslenmiş³² dörtgen planlı camiler olduğu anlaşılır. Bu tarz mimari yapılar genellikle yerel idareciler, orada bulunan eşraf veya ayan tarafından inşa ettirilirdi.

Resim 2: Cami-i Kebîr (Cami-i Şerîf)'in konumunun krokisi³³

Ordusu'nun Kral Otto komutasındaki Yunan seferine katıldı. Bronzetti, Kızılhisâr beldesinde Yunan seferine bu ordu komutasıyla katıldığından dolayı buralarda bulunma imkanı elde etmiştir. Carl Joseph Bronzetti'nin 1832-1835 yılları arasındaki Yunanistan'da bulunmuş ve buradan da emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra, Yunanistan'da geçirdiği zamanı anlatan 1832-1835 yılları arasında Yunanistan'daki anılarını yazdı. Kendisi bir emekli subay ve ressamdır. Bkz: Carl Joseph Bronzetti: Erinnerung an Griechenland aus den Jahren 1832-1835.

³⁰ A.g.y.

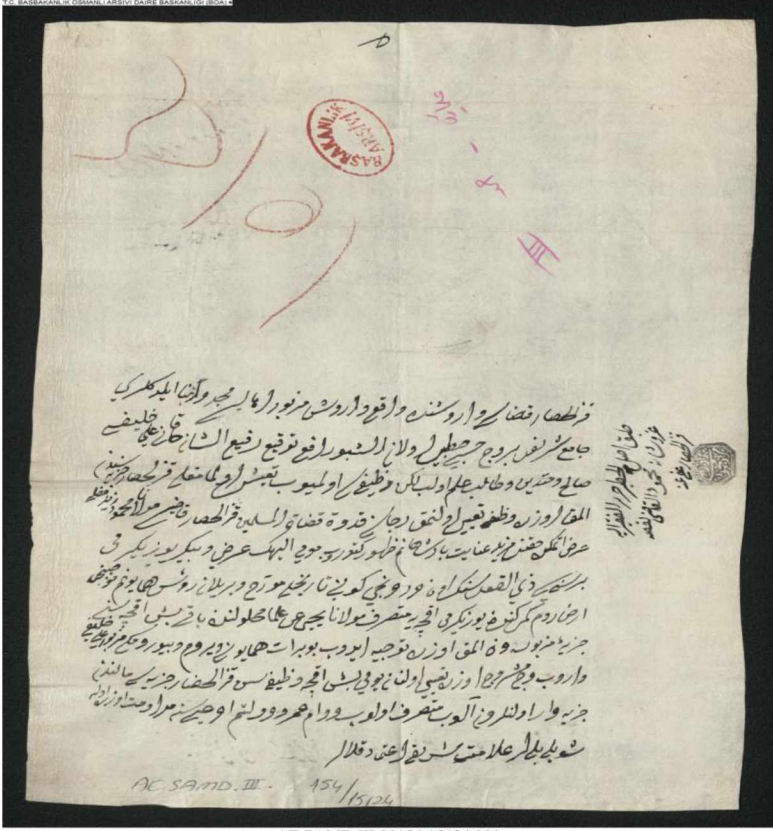
³¹ Bronzetti, a.g.e., s.101.

³² Muzaffer Karaaslan, Kosova'da Bulunan Geç Dönem Osmanlı Duvar Resimleri ve Boyalı Nakışları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç.Dr. Ayşe Pelin Şahin Tekinalp), Ankara 2018, ss. 35-39.

³³ Arısoy, a.g.e., s.97.

Kızılhisâr kasabasının merkezi konumundaki en büyük ibadethanesi Cami-i Kebîr'di. Çünkü yanında bulunan tekke, medrese ve sıbyan mektebinin ilim tahsili sebebiyle bir bütünlük gösterdiği dile getirilebilir. Yine caminin yanında bulunan yapıların şöyle bir özelliğini de belirtilebilir: Burada inşa edilen mimari yapılar sadece yerli olan halk için değil de dışarıdan gelen kişilerce de kullanılmıştır. Gemilerle gelen kaptanların uğrak yeri olan bir dinlenme yeri olarak da görülen Kızılhisâr Limanı, son derece önemli bir koordinattır. Buna binaen kaptanların burada demir almaları esnasında özellikle tüccarların gelen kişilerce ticari amaçlı yapı arz eden hana uğramaları, beden temizliği için bu civarda bulunan hamamı kullanmaları, Müslüman ise yakınında bulunan camiye kolaylıkla ulaşarak Cami-i Kebîr Camisi'nde ibadetini yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Bu nedenle Cami-i Kebîr'in cemaatinin de etrafta bulunan diğer camilere kıyasla daha çok olduğu söylenebilir. Bu nedenle, caminin dışarıdan gelen Müslümanlarca cemaat kapasitesine göre küçük kalması; burada bulunan medrese öğrencileri ve muallimlerince daha büyük bir caminin inşasının gerekli olduğu düşüncesi ve burada olan depremlerin verdiği hasardan dolayı, önceden Evliya Çelebi'nin de belirttiği gibi varoş taraflarında bir cami olarak kullanılan bu küçük caminin daha sonra aynı yerinde (H.1138/M.1725) yeniden inşa edilerek daha büyük bir camiye dönüştürüldüğünü bulduğumuz arşiv kayıtlarına dayanarak söyleyebiliriz.³⁴

³⁴ BOA, İE.AS., 154/15124.

“Sene H.1138

Üç zahrına derkenar

Üç zahrına yüz otuz senesi derkenar

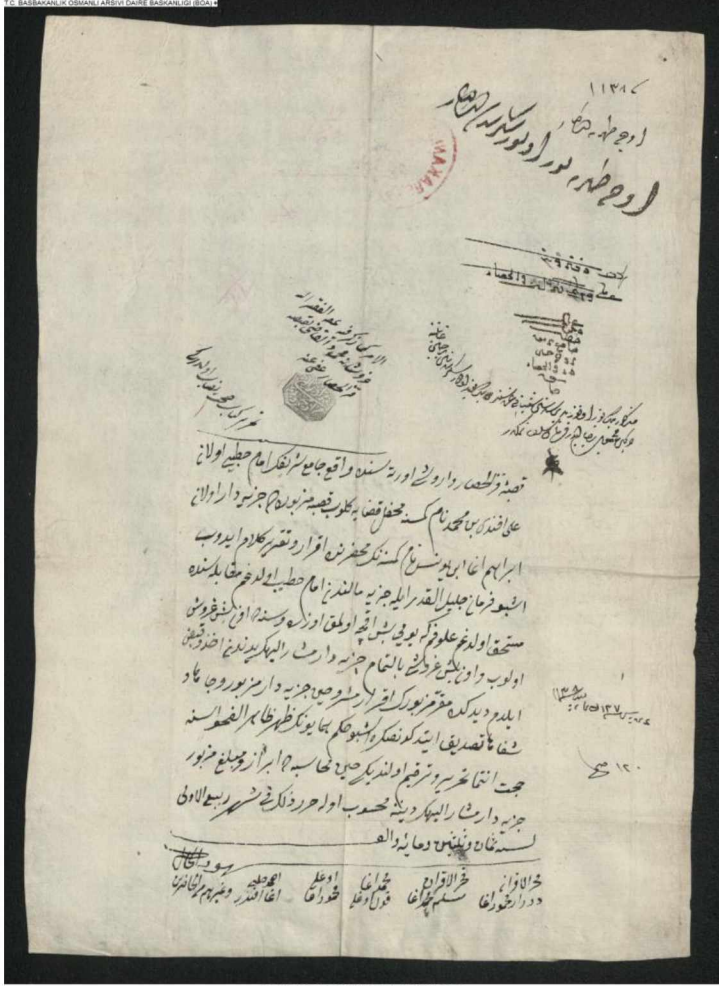
Kızılhisâr Kazâsı varoşunda vâki varoş-ı mezbûr ahâlisi mücededen binâ eyledikleri Câmi-i Şerîf'i ber-vech-i hasbi hafîb olan iş bu râfi-i refî Öü'ş-şân-ı hâkâni Ali Halîfe sâlih ve mütedeyyin ve tâlib-i Öilm olup lakin vazîfesi olmayub taayyüş olmamakla Kızılhisâr cizyesinden almak üzere vazîfe tayîn olunmak ricâsını kudvet-i kuzâtü'l-müslimin Kızılhisâr kâdısı Mevlânâ Mahmûd zide fazluhu arz etmeğîn hakkında mezîd-i inâyet-i pâdişâhânem zühür getirip mumâ-ileyhin arz ve bin yüz yirmi bir senesi zi'l-kaadesinin on dördüncü günü tarihîyle müverrah verilen ruûs-ı hümâyunum mûcibince Erzurum Gümrüğü'nde yüz yirmi akçeğe mutasarrıf Mevlânâ Yahya an-ulemâ mahlûlünde bâki beş akçesini cizye-i mezbûreden almak üzere tevcîh idüb bu berât-ı hümâyunu verdim ve buyurdum ki mezbûr Ali Halîfe varub vech-i meşrûh üzere tayîn olunan yevmi beş akçe vazîfesin Kızılhisâr cizyesi malından cizyedâr olanlardan

Donat, F. Z. (2024). Eğriboz Kızılhisâr'da Bir Osmanlı Camisi: Varoş Cami (Cami-i Kebîr) ve Meşhur Âlimleri. ANKARAD, 5(10), 83-108.

*alub mutasarrıf olup devâm-i ömr ve devletim ediyyesine müdâvemet üzere
ola şöyle bileler alâmet-i şerîfe itimâd kılalar.*

*Tıbk-ı aslıhu'l-hatr...fakir ileyhi azze şânuhu Mahmûd El-kâdı-ı be-
kasaba-i Kızılhisar ufiye anh."*

Kızılhisâr kazasının varoş taraflarında bulunan cami-i şerîf'in (Cami-i Kebîr) H.1138/M.1725 yıllarına yakın bir zamanda yeniden inşa edildiği bilgisi yer almaktadır. Bu büyük camide hitap yeteneğine sahip olan, itibarı yüksek bir müderris olan, Osmanlı Devleti'nde îtibarı yüksek, hatip yeteneği olan dinine bağlı Mehmet oğlu Ali Halife'nin buradaki ilme talip olduğu lakin burada resmî görevli olarak görevli olmadığı geçimini sağlamak için de Kızılhisâr cizyesinden almak üzere göreve talip olunmak istediğini beyan ederek, Kızılhisâr kadısı Mevlânâ Mahmud'a saygı ile bu hususu anlatmıştır. Bu şerefli, kutlu izni verdiğini resmi olarak beyân etmiş ve bu duruma destek vermelerini istemiştir.

AE.SAMD.III.00154.15124.001

“Mezkûr bin yüz otuz yedi senesi Şabân guresinden bin yüz otuz sekiz senesi Receb’i gâyetine deĝin mahsûb icrâ ider fermân sultanımıdır.

‘El-emr-i kemâ zikr-i fih nemakahu’l-fakir ileyhi azze şânuhu Mahmud El-kâdı be- kasaba-i Kızılhisâr ufiye ‘anh

Tahrîr-ı kitâb-ı sıhhat-nisâb oldur ki

Kasaba-i Kızılhisâr varoşu ortasında vâkı câmi-i şerîfın imâm hatibi olan Ali Efendi bin Mehmed nâm kimesne mahfil-i kazâya gelip kasaba-i mezburde cizyedâr olan İbrahim Aĝa ibn-i Yunus nâm kimesnenin mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm idüp iş bu fermân-ı celilü’l-kadr ile cizye mâlından imâm hatib olduğum mukâbelesinde müstehakk olduğum ‘ulufem ki yevmi beş akçe olmak üzere ve sene de on beş gurûş olup ve on

*beş gurûşa bi't-temâm cizyedâr-ı müşârun ileyhin yedinden ahz u kabz
eyledim didikde mukarr-ı mezbûrun ikrâr-ı meşrûrin cizyedâr-ı mezbûr
vicâhen ve şifâhen tasdik ettikten sonra iş bu hükm-i hümâyunun zahr-ı
zâhiru'l-fehvâsına hüccet (?) tahrîr ve terkîm olduğu hîn-i muhâsebe de
ibrâz ve meblâğ-ı mezbûr cizyedâr-ı müşârun-ileyhin deynine mahsûb ola
hurire zalike fi şehri Rebi'ü'l-evvel lisene semân ve selasin ve mi'e ve elf
Şuhûdu'l-hâl*

Fahru'l-akrân Dizdâr Mahmûd Ağa

Fahru'l-akrân Mütesselim Mehmed Ağa

Mehmed Ağa Koloğlu

Oğlu Mahmud Ağa

Ahmed Çelebi Ağa Efendi

Ve gayruhumu'l-hâzirin

Kızılhisâr cami-i şerîf (Cami-i Kebîr)'de H.1138/M.1725 senesinde Mehmet oğlu Ali Halife'nin sultanın emri gereğince imam hatiplik görevi yaptığı ve bu görev karılığında da Şaban ayının ilk gününden Receb ayının sonuna kadar üç aydan üç aya hak ettiği maaşın hesabına dahil edilmesi gerektiğine dair hususun rica edildiği bilgisi yer alır.

Bu arşiv kaydında Kızılhisâr Kasabası'nın varoş kısımlarında belirtilen caminin cami-i şerîf adıyla anılmış olmasıdır. İlerleyen zamanlarda halk tarafından büyüklüğünden kaynaklı Cami-i Kebîr (H.1138/M.1725), adıyla zikredilmiştir. Arısoy, Kızılhisâr'daki bu caminin temel yerlerinden yola çıkarak elde ettiği bilgiler doğrultusunda caminin diğer camilere nazaran daha büyük olduğu hatta Bodrum'da inşa edilen ve Kapudan Mustafa Paşa tarafından yaptırılan Kızılhisârlı Mustafa Paşa Cami (M.1720/1724) ile mimari özelliklerinin aynı olduğu hem de her iki caminin de aynı dönemlerde yaptırıldığı bilgisini aktarmaktadır.³⁵ Bu arşiv kaydında geçen tarihe binaen, Arısoy'un bu cami ile elde ettiği bilgileri doğrular niteliktedir. Bu bilgiler ışığında, Cami-i Kebîr'in de önceden küçük bir cami olduğu, daha sonra ihtiyaca binaen yeniden inşasının Kızılhisârlı Kaptan-ı Derya olan Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. Çünkü Kapudan Mustafa Paşa, Bodrum'a kendisi gibi kaptan olan oğulları ile bir tersane kurmak amacıyla gelmiş; Bodrum'da inşa ettirdiği Kızılhisârlı Mustafa Paşa Camisi'nin yanına, ilim tahsil etmek isteyenler için bir medrese bir de çocukların küçük yaşlarda eğitim görmelerini sağlamak için sibyan mektebi de inşa etmiştir. Bu sebeple, Kapudan Mustafa Paşa'nın Kızılhisâr'daki Cami-i Kebîr'deki gibi

³⁵ Arısoy, a.g.e., s.98.

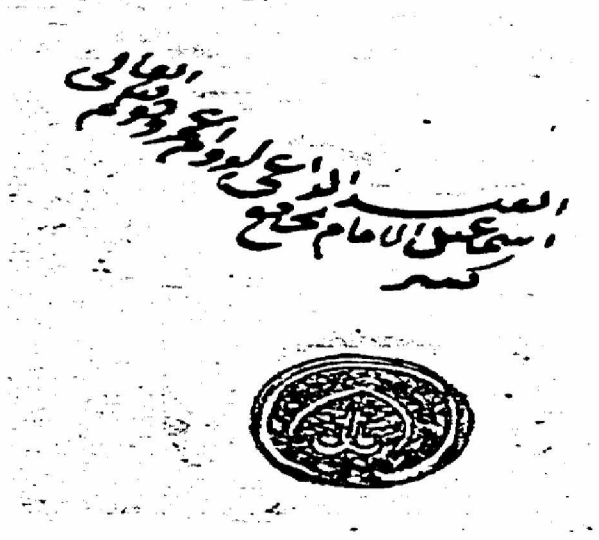
aynı mimari bütünlük içerisinde olduğu söylenilebilir. Evliya Çelebi'nin kendi isteğiyle seyahatinde (M.1668-1670) Batı Trakya, Makedonya, Tesalya, Eğriboz, Mora, Girit, Rumeli, Yanya güzergâhı, İyon ve Ege Adaları rotasında bulunduğu esnada Kızılhisâr ile verdiği bilgilerin tarihi ile Kızılhisârlı Kapudan Mustafa Paşa'nın (ö. M.1724'ten sonra) Ege Denizi'nde emrindeki güçlü donanma ile bu taraflarda işgalcilere karşı mücadele içinde olduğu zamanların birbirine yakın zamanlar olduğu dile getirilebilir. Yani, Evliya Çelebi'nin varoş taraflarında bulunan bir cami, bir tekke, bir medrese ve bir sıbyan mektebi tasviri ile ilerleyen süreçte Kızılhisâr'dan Bodrum'a giden Kızılhisârlı Kapudan Mustafa Paşa'nın Bodrum'da inşa ettiği bir cami, bir medrese ve bir sıbyan mektebi ile bütünlük arz ettiği dile getirilebilir.

2. Cami-i Kebîr'in Yanındaki Kızılhisâr Medresesi

Cami-i Kebîr'in yakın taraflarında, ilim tahsili sebebiyle kullanılan bir de medrese bulunmaktadır. Büyük bir ihtimalle, bu medrese caminin kuzey veya kuzeybatı tarafına doğru olduğu söylenebilir. Medrese, Cami-i Kebîr'in yanında külliye yapılarından birini oluşturmuştur. Bir bütünlük dahilinde faaliyet gösteren bu yapı, ilim talebiyle gelen talebelere hizmet vermiştir. Bu medrese, Osmanlı Devleti'nin merkezi konumuyla irtibat halindedir. Bu medreseye dair bilgilere, burada görev alan âlimler sayesinde dolaylı olarak ulaşılabilmektedir. Küçük bir yapı gibi görünse de, aslında bu küçük sahil beldesinde eğitime yönelik ihtiyacı karşılar nitelikte olduğu ortadadır. Âlimlerin verdiği eserlerden ve bu eserlerin istinsah edilen nüshalarının o civarda oturan şahsiyetler tarafından olması ve nüshaların o civara yakın yerlerden çıkması, bu kazadaki öğrenci-talebe ilişkisini kanıtlar niteliktedir. Çeşitli ilim alanlarında yazılan eserler, bu yörede oturan halkın maddi ve manevi ihtiyacına cevap verir. Ayrıca, eserler yazılırken Türk lisanının tercih edilmesi, ilim talebiyle eserlerden yararlanmak isteyenlere bir kolaylık sağlamıştır. Bu detay, aslında Rum Müslümanları arasında Türkçeye de aşina olduklarını gösterir. Kızılhisâr Medresesi'nde görev almış son müderris Mustafa Efendi'nin arşivlerde bulunan mührü mevcuttur.³⁶ Buna binaen Kızılhisâr'daki bu medresenin Osmanlı'nın buralarda hâkimiyetinin sonuna kadar eğitime devam etmiştir. Bu detayı kanıtlayan bir arşiv kaydı mevcuttur:

³⁶ BOA, HAT, 1219/47727.

Resim 3:

Kızılhisâr Türklerinin Anadolu'ya göçmek maksadıyla verdikleri arzuhalde Cami-i Kebîr Camisi'nde görevli olan imamın mührü ve ilgili detaylar: “El ‘abd-üddâî li devâm-ı omr ve devletukumul ‘alî İsmail el imam be Cami’i Kebir”: Ömrünüzün ve yüce devletinizin devamına dua eden kul İsmail, Cami-i Kebir imamı³⁷

3. Kızılhisâr Varoş Cami (Cami-i Kebîr) Medresesi'nde Görev Yapan Âlimler

3.1. Ali Hıbrî Efendi

Ali Hıbrî Efendi, Kütahya'da doğmuştur doğum tarihi bilinmemekle birlikte ölüm tarihi ile kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. Kızılhisâr'da Kapudan Mustafa Paşa'ya sunduğu *Şifâü'l-Ebdân* adlı eserinin sonunda yer alan methiyede müellifin bu eseri H.1093'te yazdığı bilinmektedir. Müellif *Şerhu'l-Fıkhî'l-Ekber* eserinde Kızılhisâr'da yaşamını idame ettiren nefes alıp vermekte zorlandığının bilgisine yer verir. Ali Hıbrî Efendi'nin vezir İbrahim Paşa'ya yazdığı kasidede H.1099/M.1687-1688 yılında hayatta olduğu görülmektedir. O halde müellifin ölüm tarihini H. 1099/M.1687-1688'den sonra diye söyleyebiliriz.³⁸ Kütahya'da eğitimini tamamlamış daha sonra Eğriboz Adasındaki Kızılhisâr'a yerleşmiştir. Bu küçük sahil kasabasında uzun bir müddet kalmıştır. H.1052 (M.1642/3) yılında *Hadikatü'l-fukahâ* adlı

³⁷ BOA, HAT, 1219/47727.

³⁸ Hibri-Ali el-Germiyani, Şurut-u salat şerh-i münyetü'l-abidin, vr.92a.

kendi eserini şerh ettiği bilinmektedir.³⁹ Tespit edebildiğimiz en eski nüsha olmasa da Kızılhisâr'da yazılmış en eski nüsha tarihinin H.1052 olmasından hareketle bu tarihten önce Kızılhisâr'a yerleştiği ve kırk küsur yıldan fazla orada kaldığını söyleyebiliriz.⁴⁰ Eserlerinin birçoğunu burada yazmıştır. Ali Hibrî Efendi iyi bir eğitimle yetişmiş bir âlimdir. Yazdığı çeşitli risaleler, telif eserler ve tercüme ettiği eserlerin onun ilmi yönünün pek kuvvetli olduğunu göstermektedir. Ali Hibrî Efendi, küçük, orta ve geniş hacimli pek çok eser telif etmiştir. Onun ilmihal, tıp, tasavvuf, akaid, fıkıh, kelâm, ahlâk konularında eserler vermiştir. Ömrünü ilim ve irfana ayırdığını kendi söylediği ifadelerinden anlaşılmaktadır;

“Ömrü azizi nazimini ilim ve marifete huruğ ve sarfedub funun-u şettâda da kütübü cem’ ve telif ederdim”⁴¹

Hibrî'nin eserlerini istinsah edenlere baktığımızda genellikle Rodos, Eğriboz gibi Hibrî'nin bulunduğu muhitteki kişiler olması onun eserlerinin çevresinde bulunduğu ve dolaşımda olup istinsah edildiğini göstermektedir. Hibrî'nin *Minhâc-ı Muhammedî* (H.1077) ve *Tuhfetü't-Tullâb* (H.1050) adlı eserlerinde hoca-talebe ilişkisinin olduğunu belirtebiliriz. Buna göre;

“Bu kitabın müellifi, şeyhimiz üstadımız dedi ki; 1074 yılının Recep ayında Cuma günü öğleden sonra bu kitabı cem’, tedvîn, tasnîf tezhîb ettim.”

... *“Şeyh Abdulkadir el-Cürcanî'nin Avamîl adlı (nahiv kitabı) içinde faydalı bilgiler ve güzel kaideler bulunup, âlimlerin elinde dolaşan ve kabul gören bir eser olduğu için ona bir şerh yazmayı uygun gördüm öğrencilere kolaylık olsun diye şerhi fazla uzatmadım...”⁴²*

Müstensihin istinsah edildiği tarihin, eserin telif edildiği tarihine yakın bir zaman olması ve şeyhimiz üstadımız diye tabirde bulunması bize hoca-talebe ilişkisini anımsatmaktadır. Ali Hibrî Efendi'nin, Kızılhisâr'da Türklerin ağırlıkta bulunduğu yer olan kalenin güneyinde bulunan varoş taraflarında, Cami-i Kebîr'in yanındaki medresede ilim talep eden öğrencilere müderrislik yapmıştır.

Rum halkı ve Türkler, bu bölgede beraberce yaşamış ve dil olarak da birbirlerinden etkilenmişlerdir. Ali Hibrî Efendi, bu nedenle eserlerini

³⁹ Bursalı, Osmanlı Müellifleri, (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 1/326-327.

⁴⁰ Köksal, Osmanlı Dönemi Fıkıh-ı Ekber Tercümeleri ve Ali El-Hibrî El-Kütahî'nin Tercümesi, 57.

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Zehra Donat, Ali Hibrî Efendi ve Havâssu'l-Kur'ân Tarzında Bir Eseri: Şifâü'l-Ebdân, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.1, S.59, Haziran 2024, ss. 153-175.

⁴² Ali- El- Hibrî, Tuhfetü't-Tullab, Âtîf Efendi Ktp., nr. 2515, vr.1^b.

kaleme alırken, ilim talep etmek isteyen kişilere kolaylık sağlaması açısından Türk lisanıyla yazdığını eserlerinde belirtir. Bundan da anlaşılacağı üzere, bu bölgede bulunan Rum halkının Türkçeye aşina olduğu söylenebilir. Kur'an-ı Kerîm'in maddi manevi şifası üzerine yazdığı eseri *Şifâü'l-Ebdân*' adlı eserinde şu şekilde belirtmektedir:

"Arabi terkiib olunmagın Arabiyyet ile aşına olmayan taliblere istihracı asir ve faidesi yesir olunmagın bu abd-i fakir müznib-i hakir Ebû Muhammed Ali elHibrî el-Kütahi fehhâran ev el-Kızılhisâri fehhâran basarâtuhu uyû binefsihi ve cealelevmehu hayran minüm mihi fâidesi âmm ve fehm-i âsân olmagcün kitâb-ı müşârunileyhi Türki lisân ile terceme eyledim."⁴³

Arapça olarak H.1073/1074? yılında kaleme almış olduğu *el Minhacü'l-Muhammedi* adlı eserini yaklaşık on yıl sonra H.1083 yılında tercüme ederek adını *Hediyetü'l-Hibrî* olarak zikretmektedir. Eserin tercüme edilmesini isteyen IV. Mehmed dönemi devlet adamlarından Ağrıboz kapudanı olan Ali Paşa'ya methiyelerde bulunup hayır duâ ile yâd edilmesini talep etmektedir.⁴⁴

Ali Hibrî Efendi, *Fevâid-i Hibriyye* adlı eserini Kızılhisâr'da H.1089/M.1679 yılında zuhûr eden veba salgını sebebiyle oradaki ahalinin kendisinden bu hastalık üzerine bir risale kaleme almasını istedikleri için bu eserini yazdığını dile getirir.

Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber isimli eseri de İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammad b. Ebî Hanîfe kanalıyla nakledilen *Fıkhi'l-Ekber* adlı itikâda dair risâlesinin Türkçe tercüme ve şerhidir. Hibrî Efendi'nin bu eseri Kızılhisâr'da Kapudan Mustafa Paşa'ya ithaf etmiştir. Kapudan Ali Paşa'nın H.1083-1086 arasında Ağrıboz hamisi olduğu düşünüldüğünde, bu eserin H.1086 tarihinden sonra yazılmış olabileceği yorumunu yaptırmaktadır.⁴⁵

3.2. Esîrî Mehmed Yusuf Efendi

Esîrî Mehmed Yusuf Efendi (H.905-1008/M.1500-1600 yılları arası)'nin, asıl adı Mehmed Yûsuf'tur. Kaynaklarda memleketi hususunda sadece "Anadolu kasabalarının birinden" diye belirtilmektedir. Şairin, *Pervâne Bey Mecmuası*'nda yer alan "Kâmetüñ câna gönülde dikdi bir serv-i revân" mısraı ile başlayan gazeli, bir şiir mecmuasında "Esîrî-i Bursevî fermâyed" başlığıyla yer almaktadır. Şiir mecmuasındaki bu başlık şairin Bursalı

⁴³ Ali el-Hibrî, *Şifâü'l-Ebdân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Beyazıt Bölümü, nr. 1272, vr. 2^b.

⁴⁴ Hibrî, *Hediyetü'l-Hibrî*, Topkapı Revan Köşkü, nr.652, vr.4^a

⁴⁵ Ali Hibrî Efendi'nin diğer eserleri için bkz: Donat, s. 153-175.

olabileceğini düşündürmektedir.⁴⁶ XVI. yüzyılın başlarında Anadolu'nun Bursa'da doğmuş ve eğitimini memleketinde tamamlamıştır. XVI. yüzyıl, özellikle Dîvân edebiyatında Türk lisanının edebî dil hâline geldiği bir dönemdir. Arapça ve Farsça yazılan eserlerin tercüme ve şerhlerin artarak devam ettiği bir dönemde yaşamıştır. Eğitimi Bursa'da tamaladıktan sonra devletin farklı kademelerinde görev almıştır. Daha sonra bir Avrupa seyahatine çıktığı sırada esir düşmüştür. Esâret döneminin M.1533 tarihinden önce bittiği ve kendi isteğiyle Eğriboz Adası'ndaki Kızılhisâr beldesine yerleşmiş ve burada uzun bir süre kalmıştır. Esîrî, M.1533 yılında Tatalı Mahremî⁴⁷ ile Eğriboz adasında karşılaşmıştır. ⁴⁸ Tatalı Mahremî M.1533 yılında ailesiyle esir düşer, fide parasını bulmak için İstanbul'a giderken gemi Eğriboz adasına uğrar ve orada arkadaşı Esîrî Mehmed Yusuf Efendi ile karşılaşır. ⁴⁹ Hâyatı boyunca türlü güçlüklerle katlanmak zorunda olduğunu ifade eden Esîrî, Eğriboz adasının Kızılhisâr beldesine yerleşmeye karar kıldığını *Şerh-i Muhammediye* adlı eserinde dile getirir.⁵⁰

Bu beldede ikamet eden âlim olan Ali Hıbrî Efendi ve Esîrî Yusuf Efendi, doğdukları yerde kalmamış, yaşamlarını farklı bölgelerde idâme ettirerek eserlerini burada kaleme almışlardır. İki âlim de bu durumu kaderin bir cilvesi olarak değerlendirmiştir. Her ikisi de Kızılhisâr beldesini sevmiş ve burada bulunanlara dualarda bulunmuşlardır.

Şerh-i Muhammediye, Esîrî Mehmed Yusuf Efendi'nin günümüze kadar ulaşan en meşhur ve en önemli eserlerinden bir tanesi *Şerh-i Muhammediye*'dir. Bu eser, Yazıcıoğlu Mehmed'in kaleme aldığı meşhur mesnevîsi *Muhammediye*'ye yapmış olduğu şerhtir. H.948/M.1541-42 yılında yazılan bu şerhi, kendisine talep edilmesi üzerine yazdığını söyler. Eser orijinal ismini koruyarak başına şerh ibaresini almıştır.⁵¹

⁴⁶ Mecmû'a-i Eş'âr. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Koleksiyonu no.479, Vr.4^a.

⁴⁷ Tatalı Mahremî hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, 1/255-257. Hatice Aynur, "Mahremî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/390.

⁴⁸ Atilla Özkırmı, Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1990), 2/ 461;

⁴⁹ Âşık Çelebi, Meşa'irü's-Şu'ara, haz. Filiz Kılıç, (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları,2010); 1/342.Aynur, "Mahremî", 27/ 391.

⁵⁰ Esîrî, *Şerh-i Muhammediye* 1^a.

⁵¹ Nehri Aydınç, Esîrî Mehmet Yusuf ve *Şerh-i Muhammediye*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2023, s.44.

Tercemetü'l-Vedâ' (Tercüme-i Sadruşşerîa), Sadru'ş-Şerî'a'nın bir tercümesi olarak kaleme alınan bu eser, XVII. yüzyılda yaşamış olan Esîrî Mehmed Yûsuf tarafından yazılmıştır. Eserin ulaşılabilen tek nüshası, Hacı Selim Ağa no.293'te kayıtlıdır. Eserin giriş kısmında bu tercüme hakkında bilgi veren mütercim, uzun süre önce vatanını terk edip vatanından, sevdiklerinden ayrı kaldığını, Kızılhisâr'da bulunduğu dönemde bu beldenin mukimlerine "ta'lîm-i dîn ü îmân ve âyîn-i erkân-ı İslâm..." ettiğini; ama artık vatanına geri dönmeye karar verdiğini söyleyen mütercim, geride bırakacağı dost ve arkadaşlarına bir anı bırakmak adına *Sadruşşerîa* adlı eserin tahâret bâbı, oruç ve namaz kitabı, av ve hayvan boğazlama hususları ile mekruhlar faslını Türkçeye tercüme ettiğini dile getirir.⁵²

3.3. Ali Efendizade Yûsuf Efendi

Ali Efendizâde Yûsuf Efendi Kızılhisâr sakinlerinden olup (M.1712) Kızılhisâr Cami-i Kebîr (Varoş Cami)'de ilim talep edenlere Allah rızası için ders vermiştir. Orada bulunan ahali tarafından bir gelirinin olmadığı belirtilir. Ahalinin bu hususu dile getirdiği bir dilekçeye göre, Ali Efendizade Yûsuf Efendi'ye ihtiyaca binaen günlük yirmi akçe maaş bağlandığı bilgisi yer alır. M.1712 yılından kalan bu arşiv belgesinde, dikkat çeken bir detay vardır. Yûsuf Efendi'nin *Tarikat-i Muhammediyye* müellifi merhum Ali Efendi'nin oğlu olduğuna ilişkin ibaredir.⁵³ Bu ibare, ilk bakışta *Muhammediye* müellifi Esîrî Yusuf Efendi'yi andırır lakin takvim hesaplarına baktığımızda Esîrî Yusuf Efendi'nin XVI. yüzyılda yaşadığı, bulunan belgedeki Ali Efendizade Yûsuf Efendi'nin ise XVII. yüzyılın sonları ve XVIII. yüzyılın başlarında yaşadığı bilgisinin yer aldığı görülür. Kızılhisâr'da telif edilen farklı bir eser veya aynı eserin farklı bir şerhi de olma ihtimali söz konusu olabilir. Ayrıca Ali Efendizade Yûsuf Efendi'nin yukarıda ismi bahsedilen Esîrî Mehmed Yûsuf Efendi'nin soyundan geldiği düşünülebilir. Bu husus hakkında ilerleyen zamanlarda arşivlerden görüme açılan güncel kayıtlardan bilgiler elde edilerek daha da netlik kazanabilir.

3.4. Halife Ali Efendi

Mehmed oğlu Halife Ali Efendi'nin, Kızılhisâr kasabasında Kızılhisâr beldesinde bulunduğu bilgisi yer almaktadır (M.1725). Varoş taraflarında, Kalenin güney ucunda duvarlarla çevrili sınır çizgisinin altında, aldığı eğitim doğrultusunda Cami-i Kebîr'de H.1138/M.1725

⁵² Sadık Yazar, Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeleler, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 12, Sayı 23, 2014, s.72.

⁵³ BOA, İE.AS., 68/6091.

yılında camideki ilme talip olmuştur. Kendisinin hatiplik yeteneği oldukça güçlüdür. Bu camide müderris olarak vazifesini yerine getirmiştir. Bu istediği kabul görülüp, kendisine bu hizmeti karşılığında o beldedeki yetkili kişi ve şahitler huzurunda bir miktar maaş bağlanmıştır. Halife Ali Efendi, bu ismi geçen caminin yeni inşa edilen binasında görev almıştır. Yani eski adıyla Varoş Camisi'nde değil, caminin yeni inşa edilen yapısında, halk arasında daha sonra Cami-i Kebîr diye isimlendirilen aynı yerinde müderrislik görevini yerine getirmiştir. Halife Ali Efendi'nin bu görevinin arşiv belgelerinde yer alması ve bulunan belgede caminin yeni inşa edildiğinin bilgisinin bulunması, buradaki Varoş Camisi'nin yeniden inşa edildiğini ortaya çıkarmıştır.⁵⁴

Sonuç

Yapılan araştırmalar neticesinde Yunanistan'da bulunan Eğriboz Adası ve buraya bağlı Kızılhisâr beldesi, bir zamanlar Osmanlı hâkimiyeti altında bulunmuştur. Bu hâkimiyet döneminde Osmanlı'nın burada iskân politikaları içinde olduğunu gözlemliyoruz. Gerek burada bulunan askerlerin gösterdiği başarılarından gerek mimari yapılardan gerekse de burada bulunan âlimlerin yazdığı eserlerden ve verdiği hizmetlerden, bu küçük sahil beldesinde Türklerin yaşam izlerine rastlandığını görüyoruz. Burada bulunan Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler doğrultusunda Kızılhisâr Kalesi'nin altında bulunan Varoş Camisi'nin önceden küçük bir cami olarak kullanıldığı ama daha sonra ihtiyaç doğrultusunda yeniden inşa edilerek büyük bir cami özelliğini kazandığını arşivlere güncel olarak düşen yeni kayıtlardan anlıyoruz. Bu Varoş Camisi'nin daha sonra o bölge etrafında bulunan camilerden daha büyük olduğu ve eskiye nazaran daha da büyük olduğunun göstergesi olarak caminin isminin Cami-i Kebîr olarak da geçtiği bilgisine ulaşılmıştır. Caminin mimari detayları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Şu şekilde belirtmek gerekirse, bu detay bilgiye farklı bir araştırma için girilen arşiv kayıtlarında bir isim benzerliği hasebiyle ulaşılmıştır. Araştırmamıza konu olan Kızılhisâr beldesinde uzun bir müddet ikamet eden hatta burada vefat eden bir Osmanlı âlimi olan Ali Hıbrî Efendi ile ilgili taranan kayıtlardan, bu küçük sahil kasabasında bulunan, önceden Varoş Camisi olarak bilinen ama yeniden inşa sonrası ismi Cami-i Kebîr olan bu caminin inşa tarihine ulaşılmıştır. Bu belgedeki Ali Efendi'nin araştırmamıza konu olan Ali Hıbrî Efendi olduğu düşünülerek bir isim benzerliğinden kaynaklı olduğu söylenilebilir. Belgede ismi geçen Halife Ali Efendi'nin Ali Hıbrî Efendi'den sonra hizmette bulunduğunu belgeye düşülen tarihten anlıyoruz. Belgeye

⁵⁴ BOA, İE.AS.,154/15124.

düşülen tarihe göre Ali Hıbrî Efendi'nin ortalama 138 yaşlarında olduğu ve bu yaşta da hizmette bulunamayacağı gerçeğine ulaşıyoruz. Yeni inşa edilen bu caminin H.1138/M.1724-1725 tarihli olduğu bilgisi yer alır. Buna binaen bir zamanlar Osmanlı hâkimiyeti altında olan bu yer ile ilgili bilgilere ulaşılması neticesinde bu cami ile isim karışıklığının da nereden kaynaklandığı sonucunu verebilir.

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgide, bu caminin yanında bir medrese de yer alır. Bu camide kendilerini sağlam bir eğitimle yetiştirmiş âlimlerin, ilim talep etmek isteyen kişilere eğitim verdikleri ve bu doğrultuda eserler telif ettikleri bilgisine ulaşılmıştır. Esîri Yusuf Efendi, Ali Hıbrî Efendi, Ali Efendîzâde Yûsuf Efendi ve Halife Ali Efendi'nin bu camide ve yanındaki medresede buldukları ve Kızılhisâr beldesinde ilim talep etmek isteyenlere hizmette bulduklarını söyleyebiliriz. Burada verilen hizmetin detaylarına, âlimlerin yazmış olduğu eserlerden ve arşivlerde yer alan kayıtlardan ulaşılmaktadır. Telif edilen eserlerden eğitime yönelik detaylar ve arşivlerdeki kayıt belgeleri gözler önüne serilmiştir. Orada bulunan sakinlerin birbirleri ile kaynaşarak bir bütün halinde yaşadığı görülür. Hem Rumcanın hem de Türkçenin, orada bulunan halk tarafından bilindiği gerçeği ortadadır. Âlimlerin eserlerinde verdiği bilgilerde, ilim öğrenmek için gelen kişilerin eserleri daha kolay anlamaları için Türkçe yazdıklarını belirtmeleri, orada bulunan Rumların Türkçeye aşina olduğunu göstermektedir. Yaklaşık dört asır boyunca Osmanlı Devleti sınırlarında olan Yunanistan'ın güney ucunda yer alan Kızılhisâr'da İslâm mimarisine ait kültür mirasının bulunması, tarihimize eklenen bir ayrıntıdır. Dileriz ki bu çalışmamız, bizden sonraki araştırmacılara bir kaynak niteliği taşır.

Kaynakça

- ANGİOLELLO, G. M., Viaggio di Negroponte, nşr. Ch. Bazzolo, Vioenza, 1982.
- ARISOY, İbrahim Alper, Türk-Yunan İlişkilerine Adalar Arasından Bakış: Kızılhisar Karystos (15. - 19. Yüzyıllar), Efe Akademi Yayınları, İstanbul, 2023.
- ÂŞIKPAŞAZÂDE, Tevârih-i Âl-i Osmân, nşr. Âli Bey, İstanbul, 1332.
- AYDİNÇE, Nehri, Esîri Mehmet Yusuf ve Şerh-i Muhammediye, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2023.
- AYNUR, Hatice, "Mahremî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 27/ 390-391. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- BALTA, Evangelia, L'Eubée à la Fin du XVe Siècle: Economie et Population Les Registres de l'Année 1474, Etaireia Euvoikon Spoudon, Atina, 1989.
- BRONZETTİ, Carl J., Erinnerung an Griechenland aus den Jahren 1832-1835, Würzburg 1842.
- BURSALI, Osmanlı Müellifleri, (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 1/ 278-279.

- ÇELEBİ, Âşık, Meşa'irü'ş-Şu'ara, haz. Filiz Kılıç, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010.
- ÇELEBİ, Evliyâ, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, Haz. Seyit A. Kahraman vd.; Ed. Sabri Koz, C.8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÇELEBİ, Evliya, Seyahatnâme, I-VI, İstanbul 1314-18; VII-X, İstanbul 1928-38.
- DONAT, Fatma Zehra, Ali Hibrî Efendi ve Havâssu'l-Kur'ân Tarzında Bir Eseri: Şifâü'l-Ebdân, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.1, S.59, Haziran 2024, ss. 153-175.
- ENVERÎ, Düsturnâme (Mélïkoff) Le Destân d'Umür Pacha (nşr. Irène Mélïkoff-Sayar), Paris, 1954.
- ERCİYAS, Saadet, Seferihisar'ın Çımarları - 1, Kırk Yayınevi, İstanbul, 2003.
- ESİRÎ, Şerh-i Muhammediye, Süleymaniye Kütüphânesi Yazma Bağışlar, nr.1967, vr. 182.
- GOUNAROPOULOS, Konstantinos A., Istorïa tis Nïsou Euvoïas, Proodeftikis Euvoïas, Halkida, 1979, s. 202.
- HİBRÎ el-Ali, Şifâü'l-Ebdân, Süleymaniye Kütüphanesi, Beyazıt Bölümü, nr. 1272, vr. 2^b.
- HİBRÎ el-Ali, Hediyetü'l-Hibrî, Topkapı Revan Köşkü, nr.652, vr.4^a
- HİBRÎ el-Ali, Tuhfetü't-Tullab, Âtîf Efendi Ktp., nr. 2515.
- HOPF, Karl, "Geschichtlicher Überblick über die Schicksale von Karystos auf Euboea in dem Zeitraume von 1205-1470", Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Viyana, Ekim, 1853, s. 587-588.
- İBN KEMAL, Tevârîh-i Âl-i Osmân, nşr. Şerafettin Turan, VII. Defter, Ankara, 1957.
- İNALCIK, Halil, "Vilayet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 11, İstanbul 1995, s. 548.
- IOANNOU, Nathanail, *Euvoika itoi Istorïa Periehousa Tessaron Eton Polemous tis Nïsou Euvoïas*, Ermupolis 1857.
- KARAASLAN, Muzaffer, Kosova'da Bulunan Geç Dönem Osmanlı Duvar Resimleri ve Boyalı Nakışları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018.
- KİEL, Machiel, "Eğriboz", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Cilt: 10, İstanbul, 1994, ss.491-493.
- KÖKSAL, Merve, Osmanlı Dönemi Fıkıh-ı Ekber Tercümelere ve Ali El-Hibrî El-Kütahî'nin Tercümesi. Kocaeli: Koceli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. Edebiyat Araştırmaları. 2 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 4. Baskı, 2004.
- Mecmû'a-i Eş'âr. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Koleksiyonu no.479, Vr.4^a.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi, 5 Cilt, İstanbul: Cem Yayınevi, 5. Baskı, 1990.
- PAPAMİHALİ, Stamatis, Metahristianiki Karystos, Tamvakou, Karystos 2002.
- PİRİ REİS, Kitâb-ı Bahriye, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Cilt: 1, İstanbul, 1988.

Donat, F. Z. (2024). Eğriboz Kızılhisâr'da Bir Osmanlı Camisi: Varoş Cami (Cami-i Kebîr) ve Meşhur Âlimleri. ANKARAD, 5(10), 83-108.

YAZAR, Sadık, Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümele, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 12, Sayı 23, 2014, ss. 72.

CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVLERİ (BOA)

BOA, İE.AS., 154/15124.

BOA, İE.AS., 68/6091.

BOA, HAT, 1219/47727.

Araştırma Makalesi / Research Article

**THE MILITARY ORGANIZATION OF THE AQ
QOYUNLU STATE: AN EVALUATION IN TERMS OF
HUMAN RESOURCES AND BATTLE ORDER**

Nariman SHİRALİYEV*

Abstract: This article evaluates the military structure of the Aq Qoyunlu state, focusing on human resources, unit organization, and battle formations. The analysis is divided into two parts: the first examines human resources, including specialized and provincial forces, with attention to demographic and ethnic factors. The second part explores the battle order of the Aq Qoyunlu army, analyzing key components such as the vanguard, center, flanks, and special-purpose units, particularly guard units. The article also reviews various battles involving the Aq Qoyunlu within this framework, using primary sources and incorporating the findings of scholars who have researched the state's military history. By examining these elements, the study aims to provide a comprehensive understanding of the factors that contributed to the military effectiveness of the Aq Qoyunlu. Ultimately, the goal is to assess the role and effectiveness of human resources in military operations and their impact on the outcomes of battles.

Key Words: Aq Qoyunlu State, Human Element, Battle Order, Hassa Units, Garavul Units

**AKKOYUNLU DEVLETİ'NİN ASKERİ TEŞKİLATI:
İNSAN KAYNAĞI VE SAVAŞ DÜZENİ BAKIMINDAN
DEĞERLENDİRME**

Öz: Makale, Akkoyunlu Devleti'nin askeri yapısını, insan kaynağı, birliklerin organizasyonu ve savaş düzenleri açısından değerlendirmektedir. Analiz iki bölümden oluşmaktadır: İlk bölüm, demografik ve etnik unsurlara dikkat çekerek, uzmanlaşmış ve eyalet kuvvetleri dâhil olmak üzere insan kaynağını ele alır. İkinci bölüm ise, Akkoyunlu ordusunun savaş düzenini inceleyerek, öncü birlikler,

* Ph.D candidate, Institute of History and Ethnology named after A.A. Bakikhanov of Azerbaijan National Academy of Sciences, Baku, Azerbaijan, nariman.shireliyev@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4717-9848.

merkez, kanatlar ve özellikle muhafız birlikleri gibi özel amaçlı birlikleri analiz eder. Makale, bu çerçevede Akkoyunlu Devleti'nin katıldığı çeşitli savaşları da gözden geçirir ve birincil kaynaklar ile bu kaynaklara dayalı araştırma yapan bilim insanlarının bulgularından yararlanır. Bu unsurları inceleyerek, çalışma Akkoyunlu'nun askeri etkinliğine katkıda bulunan faktörlerin kapsamlı bir anlayışını sunmayı amaçlamaktadır. Nihai hedef, insan kaynağının askeri operasyonlardaki rolünü ve etkinliğini, ayrıca savaşların sonuçları üzerindeki etkisini değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Akkoyunlu Devleti, İnsan Unsuru, Savaş Düzeni, Hassa Kuvvetleri, Karavul Birlikleri.

Introduction

The military contingent of the Azerbaijani Aq Qoyunlu state, as a synthesized example of the traditional Turkic-Mongol military organization, reflects important elements derived from the nomadic and semi-nomadic lifestyle. The utilization of military and administrative organization, particularly shaped by the legacy of the Seljuks and the influence of the empire of Genghis Khan, and its incorporation into the state structures of the Ilkhanids, Timurids, Jalairids, Qara Qoyunlu, and Aq Qoyunlu, reflects the continuity of a synthesized governance tradition-namely, the Turkic-Mongol organizational tradition. This system, characterized by the dominance of nomadic military elites in state and military administration, the use of light cavalry archers, rapid mobility, and high maneuverability in military organization, as well as a well-structured military hierarchy, represented a distinct and specialized form of governance. This tradition had a profound impact on the Aq Qoyunlu state, shaping its military and administrative frameworks significantly. Particularly, the Ilkhanids and the Timurids played a crucial role in the dissemination of these traditions, and the organizational structure of the Aq Qoyunlu was shaped directly under the influence of these two states.

A significant portion of the contingent was composed of semi-nomadic Turkmen tribes, which, being the founding element of the state, provide us with crucial information regarding the human component of military organization. The evaluation of the human element that constituted the Aq Qoyunlu army should be conducted in two phases: the first phase encompasses the period up to 1469, which includes the tribal confederation and the early years of the state; the second phase covers the period following the full expulsion of the Timurids from Azerbaijani, Iranian, and Iraqi territories, after which the Aq Qoyunlu established complete sovereignty over these regions.

In the process of evaluating the human component, another significant aspect

is the ethnic identity of these military units, their numerical strength, and other technical characteristics. Although the combat organization of the Aq Qoyunlu army also plays a crucial role in the assessment of its human element, this field represents an independent subject of research in its own right.

1. Hassa¹ Units

The term expressed as “hassa” in Turkic literature and as “xassə” in Azerbaijani literature is a form of the Arabic word “khas,” which conveys the meaning of belonging to something or someone.² In historical sources, phrases such as “nökeran-i-hasse”³, “ordu-yi-hasse”⁴, and “boyi-nökeran”⁵ are used to refer to forces that, distinct from state or confederation armies, were under the direct command of a ruler or sovereign, representing their personal troops.⁶

These forces can be categorized into two groups based on their organization and designation. Within the hassa units there were combatants maintained explicitly for military purposes, who participated only in battles in which their lord personally took part or in engagements carried out under his direct command. Among the non-military forces, there were various palace and army servants who, like the combatants, were exclusively tied to the lord they served.

The hassa units under the direct authority of the ruler, particularly in the Aq Qoyunlu army, consisted of its most elite warriors, forming the core of the military's combat strength. By the 1470s, these personal forces of the ruler, which constituted the second-largest group in the army after the provincial forces, ranged between 25,000 and 30,000 soldiers. This estimate is supported by Venetian traveler Josaphat Barbaro, who recorded these figures

---

¹ خاصه (khasse)

² Abdulkadir Özcan, “Hassa”, TDV İslam Ansiklopedisi, Volume 16, İstanbul 1997, p.394.

³ نوکران خاصه (personal servants), Abû Bakr-i Tihri, Kitâb-i Diyârbakriyya: Ak-Koyunlular tarihi, Volume 1, 2nd edition, Edited by N. Lugal and F. Sümer, with introduction and notes by F. Sümer, Publications of the Turkish Historical Society (AKDITYK TTK), Series III, No. 7(1). TTK Printing House, Ankara 1993a; p. 65; turkish translate: Ebu Bekr-i Tihrani, Kitabi Diyârbakriyye, translate Mürsel Öztürk, 1st ed., TTK, Ankara 2014, p.54.

⁴ باردوی خاصه (personal army), Tihri, 1993a, p.182; tr. Tihri, 2014, p.125.

⁵ بوی نوکران (clan servants), Devvani, Arzname, Millî Tettebbûlar Mecmuası, II/5, tsh. Kilisli Rifat, İstanbul 1331 (a.d. 1913) p. 302; İlgar Baharlı. “Arznâme” ve “Hulâsatü't-tevârîh” Eserlerinde Akkoyunlu ve Safevi Ordularının Resmigeçitleri (Çeviri-Tıpkıbasım-İnceleme). Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2023, p.65.

⁶ John E. Woods, Akkoyunlular: Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk, translated S.Özbudun, İstanbul Milliyet Yayınları, 1993, 1st ed.

during a military review conducted by Uzun Hasan near Shiraz. According to Barbaro's writings, within Uzun Hasan's hassa units, there were 15,000 sword-bearing cavalry, 1,000 archers, and 25,000 elite cavalry, as well as 3,000 infantry equipped with spears and bows. Of the 25,000 cavalry, 1,000 were armed with spears, 5,000 with shields, and approximately 10,000 were archers.⁷ Another Venetian traveler, Contarini, who was also present at the same event, emphasized based on information from Barbaro and others, that the number of mounted soldiers serving Uzun Hasan exceeded 25,000. He noted that these units were armed with bows, arrows, swords, and shields adorned with silk, and they wore metal helmets and armor.⁸

Mario Angiolello, another Venetian present with the Ottoman troops during the Battle of Otlugbeli, also likely referred to this review when he mentioned that Uzun Hasan had 25,000 infantry soldiers.⁹ Angiolello further wrote that in May, Uzun Hasan had moved with his army to the highlands, where they found abundant pastures. The idea that both Barbaro and Angiolello were describing the same event is reinforced by Barbaro's reference to being with Uzun Hasan at that time. Despite the similarities in the numbers reported, the specific groups or units they refer to differ. For instance, as it is well known, the majority of the Aq Qoyunlu army was composed of cavalry. Therefore, Angiolello's claim of a 25,000-strong infantry force appears unlikely. When cross-referenced with the other two authors, it can be reasonably concluded that this number actually refers to the cavalry of Uzun Hasan's hassa units.

As previously discussed, the hassa forces were not only under the command of the ruler but could also be found under the authority of various emirs, particularly the princes. This tradition had been established since the early periods of the Aq Qoyunlu dynasty. For instance, during the battle between Amir Chekum and Qara Osman in April 1407, Qara Osman's son, Ibrahim Bey is recorded as being a member of a "nökeran-i-hasse"¹⁰ of 30 men.¹¹ Another example can be found in the "Arznama," a report written by

---

⁷ Josephat Barbaro, *Anadoluya və İrana seyahat*, çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022, 5th ed.

⁸ Uzun Hasan ve Fatih mücadelesi döneminde Doğu'da Venedik elçileri : Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin seyahatnâmeleri, translate and notes Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021, 5th ed.

⁹ *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Edited by Edward Granville Browne. Hakluyt Society, London 1873.

¹⁰ Tihrani, 1993a, p. 64

¹¹ Tihrani, 2014, p. 53; Həsən bəy Rumlu, *Əhsənüt-təvərix (Tarixlərin ən yaxşısı)*, translated by Öktay Efendiyev and Namiq Musalı, Uzanlar, Kastamonu 2017, p.52.

Shiraliyev, N. (2024). *The Military Organization of The Aq Qoyunlu State: An Evaluation in Terms of Human Resources and Battle Order*. ANKARAD, 5(10), 109-132.

Mawlana Jalal al-Din Davani, detailing a review that took place in the Bendi-Mir region, organized by Prince Sultan Khalil, the governor of the Fars province. The text describes the procession of Fars' military forces and palace dignitaries. On the second day of the review, at the prince's request, the *hassa* forces¹² also took part. Among the forces recorded were 810 “*pushandar*”¹³, 188 “*tirkeshband*”¹⁴, and, along with the “*yasavuls*”¹⁵, 378 “*piyade*”.¹⁶

Other components of the personal forces were non-military units, responsible for the logistics, provisioning, and maintenance of weapons, as well as addressing various operational needs both during and outside of wartime. In this context, the travel account of J. Barbaro and Davani's “*Arznama*” provide valuable insights. J. Barbaro notes that among Uzun Hasan's non-military personal forces were tailors, shoemakers, blacksmiths, saddle-makers, arrow-makers, and merchants selling various goods. It is, of course, uncertain whether all of these individuals, particularly the merchants, were formally part of the personal forces. However, it is clear that the palace dignitaries and those employed within the palace structure were under the direct control of the ruler rather than the state, thus forming part of the *hassa* forces.¹⁷

In the “*Arznama*”, we can find a detailed list of non-military units within Prince Sultan Khalil's *hassa* units, including both their names and numbers. The text provides the following figures: 244 “*bukavul*”¹⁸, 86 “*kushchi*”¹⁹, 28

---

¹² is written as *boy-i nökeran* (بوی نوکران) in the original Persian text, Devvani, a.g.e., p. 302

¹³ پوشن دار (heavy armored cavalry), Devvani, a.g.e., p. 302; for more information: Nəriman Şirəliyev, *Azərbaycan Ağqoyunlu dövlətində ağır zirehli süvarilər: puşandarlar*, Hərbi Bilik, №1, 2024, pp.94-102.

¹⁴ ترکش بند (mounted archers), Devvani, a.g.e., p. 302

¹⁵ یساولان (military inspector or military police), Devvani, a.g.e., p. 302; for more information: Nəriman Şirəliyev, *Azərbaycan Ağqoyunlu dövlətində hərbi vəzifəlilər*, Sosial Elmlər, №1, 2024, pp.86-103.

¹⁶ پیادگان (infantry soldiers), Devvani, a.g.e., p. 302; Baharlu, a.g.e., p.65.

¹⁷ Woods, a.g.e., p.20.

¹⁸ بکاولان Devvani, a.g.e., p. 302; There is a disagreement among researchers. For some, it refers to a kitchen officer, while for others, it refers to a special duty officer; for more information: Şirəliyev, *Hərbi Vəzifəlilər*

¹⁹ قوشچیان (falconers), Devvani, a.g.e., p. 302

“parschi”²⁰, 184 “azeb”²¹, 50 “naqqarachi”²², 34 “rikabdar”²³, 37 “yamchi”²⁴, 26 “mesheldar”²⁵, 28 “fuyuc”²⁶, 72 “amele-yi metbekh-i humayun”²⁷, 110 “farrashes”²⁸, 168 stable workers²⁹, 46 shepherds and camel handlers³⁰, 58 staff from the royal library (“Kitabkhana-i-Humayun”)³¹, 98 “ehl-i tarab”³², 56 “carchi”³³ and “khorokchu”³⁴, 86 “sanna”³⁵, and 36 “ayaqchi”³⁶.

The semi-nomadic Aq Qoyunlu tribes, as part of their lifestyle, would migrate with all their possessions. The hassa forces also operated in this manner, functioning as a self-sufficient community. J. Barbaro provides additional figures for these retinues: 30,000 camels, 5,000 pack horses, 2,000 donkeys, 20,000 horse caretakers, 5,000 mules, and 2,000 high-quality mules, along with 20,000 small livestock, 2,000 cattle, 100 hunting leopards, 200 falcons, 3,000 greyhounds, 1,000 hunting dogs, and 50 golden pheasants. He also notes that there were 10,000 women from the upper and middle classes, 5,000 female servants, 6,000 boys and girls aged six to twelve, and approximately 5,000 children around five years old. The entire caravan consisted of 6,000 tents.³⁷ These figures not only disprove the notion that the hassa units were maintained solely for military purposes but also highlight their role as a comprehensive and unique social system.

The hassa forces were engaged in various tasks, such as protecting the emir under whose authority they served, participating in battles alongside him,

---

²⁰ پارسچين (panther keepers), Devvani, a.g.e., p. 302

²¹ عزبن (irregular infantry), Devvani, a.g.e., p. 302

²² نقره مين (musicians), Devvani, a.g.e., p. 302

²³ ركبدارا (stirrup holders), Devvani, a.g.e., p. 302

²⁴ يامچين (postmen), Devvani, a.g.e., p. 302

²⁵ مشعل دار (torchbearers), Devvani, a.g.e., p. 302

²⁶ فيوج (runners), Devvani, a.g.e., p. 302

²⁷ عملی مطبخ همايون (kitchen staff), Devvani, a.g.e., p. 302

²⁸ فراشان Devvani, a.g.e., p. 302

²⁹ ملازمان طواجر (mulazeman-e tavaher or mulazimet-ul ahur) Devvani, a.g.e., p. 302

³⁰ شيربانان و شيربانان (shabānān va shīrbānān) Devvani, a.g.e., p. 302

³¹ كتيبجاني همايون Devvani, a.g.e., p. 302

³² اهل طرب (entertainers), Devvani, a.g.e., p. 303

³³ جارچين (announcers), Devvani, a.g.e., p. 303

³⁴ فرقچين (chorister), Devvani, a.g.e., p. 303

³⁵ صناع (artificers), Devvani, a.g.e., p. 303

³⁶ ايا قجياته (cup bearer, wine dispenser), Devvani, a.g.e., p. 303

³⁷ Barbaro, a.g.e., p.71-72.

and providing various services in the palace or during campaigns. In the Timurid state, the leaders of these groups were often placed in command of provincial troops.³⁸ Many of Genghis Khan's commanders also rose from the ranks of his personal retinue.³⁹ The key factor in such systems was gaining the ruler's trust, and those who earned it rose above others. John Woods points out that the Aq Qoyunlu also had such a distinction within their hassa forces, with this elite group being involved in consultation meetings alongside the ruler's closest advisors.⁴⁰ İlhan Erdem identifies this elite group with the "inaq," a class of individuals chosen from among the personal retainers to serve the sultan.⁴¹ The existence of such a group within the hassa forces underscores their significant position in the court.

The regular organization of these forces is also emphasized in sources concerning the empire of Genghis Khan, another example of the importance of hassa forces in state systems. Along with military and non-military units, a thousand soldiers were assigned as the direct personal guard of the khan and functioned as his central unit in battle. Interestingly, these forces only joined battles when the khan himself participated.⁴² In contrast, within the Aq Qoyunlu, the ruler's hassa forces could join campaigns under his command, even in his absence. For example, Abu Bakr Tehrani asserts that Uzun Hasan dispatched Shahzade Ugurlu Muhammad, accompanied by 10,000 men from his own "nökeran-i khasse" and several commanders, on a campaign against Jahan Shah's sons, Hasan Ali and Amir Yusuf.⁴³

There are various perspectives regarding the ethnic composition of hassa forces. For instance, Genghis Khan's personal units were comprised of Mongol aristocrats and were regarded as his most trusted forces.⁴⁴ In contrast, the Ghaznavid "ghulam-i khas" units included not only Turks but also representatives of other ethnicities.⁴⁵ Similarly, in the Seljuk state, these forces were composed of both local soldiers and captured individuals who

---

³⁸ Ensar Macit, *Timurlu Devletinin Askeri Teşkilatı* (master thesis), University of Ataturk, Erzurum 2012, p.8.

³⁹ Abdulkadir Özcan, "Hassa Ordusu", TDV İslam Ansiklopedisi, 2st ed., Ankara 2020

⁴⁰ Woods, a.g.e., p.20.

⁴¹ Erdem, İlhan. "Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 15, sy.26 (Mayıs 1991): 85-92.

⁴² Mustafa Uyar, *İlhanlı Devletinin Askeri Teşkilatı* (doc. thesis), University of Ankara, Ankara 2007.

⁴³ Tihrani, 2014, p. 334.

⁴⁴ Uyar, a.g.e.

⁴⁵ Özcan, *Hassa Ordusu*, p.542.

were subsequently militarized, becoming the backbone of the army.⁴⁶ In the Aq Qoyunlu state, however, these units were entirely made up of Turkmen. Minorsky, while commenting on the “Arznama”, emphasized that these forces were undoubtedly Turkmen.⁴⁷ The frequent use of the term “boy-nöker” in many sources further supports this idea. The primary objective was to make these units highly professional and trustworthy. Moreover, no sources mention the recruitment or calling up of the hassa forces into the army, which further confirms their permanence and suggests they were specially trained military units.⁴⁸

A key issue debated among scholars concerns the distinction between “qorchu”⁴⁹ and “khasse nöker” forces. The term “qorchu” refers to forces specifically tasked with the ruler's personal protection. Oktay Efendiyev writes: “The units responsible for the personal protection of Aq Qoyunlu and Qara Qoyunlu sultans, separate from the regular personal soldiers, were called “nökerani-khasse”.”⁵⁰ The author notes that in the works of Ruzbihan Khunji and Abu Bakr Tehrani, there is no mention of “qorchu” or a similar term used for the sultan’s protection. This indicates that Efendiyev uses the term “khasse” in two senses—first, for soldiers meant specifically for combat, and second, for soldiers organized solely for the sultan's personal protection. Efendiyev presents Sultan Khalil’s “khasse nöker” as his personal guards. However, given the numbers and the composition of these forces, it seems unlikely that they were solely for defense purposes. The recorded units include “bukavul”, “yamchi”, mule handlers, chamberlains, and other positions meant for palace service. Therefore, Efendiyev’s view can only be accepted in the context of personal soldiers providing protection without distinguishing different types of forces. While these forces did organize the ruler’s defense, no distinct terminology for defense units appears in the sources. Thus, using “nökerani-khasse” as a synonym for the ruler’s defense force or “qorchu” is not entirely accurate for the Aq Qoyunlu.

J. Barbaro mentions that among Uzun Hasan’s hassa forces, certain capable and deserving men were tasked with serving the ruler and organizing his

---

⁴⁶ Özcan, Hassa Ordusu

⁴⁷ Minorsky, V. “A Civil and Military Review in Färs in 881/1476.” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 10, no. 1 (1940): 141–78.

⁴⁸ Агаев Юсиф, Ахмедов Сабухи, Ак-Кююнлу - Османская война (1472-1473 годы), Elm, Baku 2006.

⁴⁹ The Shah's special guards

⁵⁰ Efendiyev, Oktay. “Karakoyunlu, Akkoyunlu Ve Safevî Devletlerindeki Mülkî Ve Askerî Teşkilâta Bakış” *Yeni Türkiye*, 2002.

defense.⁵¹ This suggests that the hassa forces were responsible for both defense and service without any specific divisions or separate terminology. Sabuhi Ahmadov, on the other hand, argues that there was indeed a distinction between “qorchu” and “khasse nöker”. He notes that there was always a permanent group of 2,500 “qorchu” soldiers responsible for the ruler’s defense. For “boy nöker”. Ahmadov uses the term “state guards,” stating that they were deployed to different provinces and formed the core of local military forces.⁵² This perspective, which presents hassa forces as the main support in the provinces, however, does not align with the composition of the personal retainers recorded during ceremonial processions. Once again, the presence of a servant class within these units, which is not separated from the personal forces, reinforces the notion that these forces did not serve as the state’s military backbone but rather functioned entirely as the personal property of the ruler. This, in turn, confirms that the hassa forces represented a comprehensive system.

The ruler's hassa forces constituted the core of the Aq Qoyunlu army. When C. Davani describes the army of the Fars province, he mentions the forces participating in the procession, referring to the right wing, left wing, and vanguard (mangalay), but does not specifically name the central forces. This absence implies that the ruler or the commanding emir was always in charge of the center, with the forces in the center being the hassa units directly under his authority.

Hasan Beg Rumlu, in his account of the Otlugbeli battle, notes that Uzun Hasan positioned himself in the center with units composed of “fearless Turkmens and formidable Turks”.⁵³ This allows us to draw two key conclusions. First, it clearly illustrates that the ruler positioned himself at the center of the formation. Second, the reference to the ruler’s forces being composed of Turkmens and Turks clarifies the ethnic identity of the hassa forces, showing that they primarily consisted of these groups.

2. Provincial Forces

In the military organization of the Azerbaijani Aq Qoyunlu state, the most numerous forces were formed primarily from provincial troops. Particularly during the imperial period, the need for a larger military presence necessitated the significant role of these provincial forces in the army's structure. The Aq Qoyunlu provincial forces can be assessed in two main categories: the first includes troops led by title-holding emirs who

---

⁵¹ Barbaro, a.g.e., p.70.

⁵² Агаев Юсиф, Ахмедов Сабухи, a.g.e., p.11.

⁵³ Rumlu, a.g.e., p.287.

contributed to the army, while the second comprises the semi-nomadic Turkmen tribes.⁵⁴

Following the defeat of Cahan Shah and Abu Said, the Aq Qoyunlu, who became the rulers of all of Iran, began to strengthen their authority in these territories by employing a provincial state system. The “tiyul”, a land ownership granted in exchange for service, serves as a notable example of Turkmen organization. Naturally, similar forms of land ownership had existed prior to this period. However, the “tiyul” system, during the Qaragoyunlu era, was particularly associated with military service. In the “Kitab-i-Diyarbakriye”, those who held “tiyul” are referred to as “tiyuldarar”⁵⁵ furthermore, this work notes their participation in military campaigns alongside Cahan Shah. Minorski presents the “tiyul” as the right to collect taxes in a specific area.⁵⁶ This form of land ownership, which is also part of the Timurid military system, imposed special responsibilities on its holders to provide manpower to the army when necessary.⁵⁷

The temporary nature of this land ownership, as well as its non-hereditary status, minimized the likelihood of rebellion or defection from the title-holding emir or official. The temporary nature of this land ownership and its non-hereditary status minimized the likelihood of rebellion by the title-holding emirs.

As noted earlier, the expansion of the Aq Qoyunlu state over time necessitated the formation of larger armies, leading to the mobilization of military forces from the provinces and the establishment of organized military units within these regions. The provincial forces evolved into a smaller prototype of the main army.⁵⁸ Each force was composed of blocks categorized as the right wing, left wing, center, and vanguard, with each block consisting of troops led by emirs and various knightly units possessing distinct military capabilities.

In the right wing of the Fars provincial army, Prince Sultan Khalil's son, Ali

---

⁵⁴ Агаев Юсиф, Ахмедов Сабухи, а.г.е., p.12.

⁵⁵ توپلداران Abū Bakr-i Tihriñî, Kitâb-i Diyârbakriyya: Ak-Koyunlular tarihi, Volume 2, 2nd edition, Edited by N. Lugal and F. Sümer, with introduction and notes by F. Sümer, Publications of the Turkish Historical Society (AKDÜYK TTK), Series III, No. 7(a1). TTK Printing House, Ankara 1993, p. 371; tr: p. 242

⁵⁶ Osman Gazi Özgüdenli, “Tiyûl”, TDV İslam Ansiklopedisi, Vol. 41, İstanbul 2012.

⁵⁷ Macit, a.g.e., p.113.

⁵⁸ Kazım Paydaş, Ak-Koyunlu Devlet Teşkilatı (doc. thesis), University of Ankara, Ankara 2003, p.295.

Mirza, served as the commander.⁵⁹ The primary emirs commanding troops in the right wing included: Amir-i-Azam Muzaffar al-Din Mansur Beg Purnak, Amir-i-Azam Mansur Suhrab Beg, Amir Nur Ali Beg, Sultan Ahmad Beg Julan, Seydi Ali Beg, and Shah Ali Beg Purnak. In total, the right wing⁶⁰ comprised 2,392 “pushandar”, 3,752 “tirkeshbend”, and 3,900 “galighchi”⁶¹.⁶² The left wing was led by Amir-i-Azam Mahmud Beg, and its commanding emirs included Amir Hussein Beg Bayındır, Amir-i-Azam Ababakir Beg, Amir Bahlul Beg, Amir Seyyid Qasim Beg, Ali Beg Aghmalu, and Amir-i-Azam Shahqulu Beg Ayn-ul-Mulk. The left wing consisted of 1,931 “pushandar”, 3,721 “tirkeshbend”, and 1,718 service personnel.⁶³

The “asakir-i mangalay”⁶⁴ of the Fars province were under the command of Sultan Nureddin Elvend Mirza, with significant emirs such as Amir Mansur Beg Afshar, Amir Suhrab Beg, Amir Ahmad Beg, and Pir Mihmad commanding the mangalay. The mangalay comprised 932 “pushandar”, 3,014 “tirkeshbend”, and 1,716 service personnel.⁶⁵ The provincial governor led the central forces with his own personal troops. The governor of Fars, Prince Sultan Khalil, commanded 810 “pushandar”, 188 “tirkeshbend”, and 378 infantry personnel.⁶⁶

It is essential to note that Fars province was merely one of several provinces within the Aq Qoyunlu state. It is believed that there were at least ten provinces in total.⁶⁷ For instance, we can reference Sultan Yaqub's 1483 campaign in Georgia, during which he directed the armies of Diyarbakir and Azerbaijan towards Akhaltsikhe.⁶⁸ From this example, it is reasonable to consider both Azerbaijan and Diyarbakir as significant provinces with their

---

⁵⁹ Baharlu, a.g.e., p.51.

⁶⁰ اصحاب اليمين (the term “Ashab al-Yamin” is commonly translated as “the companions of the right” or “those on the right-hand side), Devvani, a.g.e., p. 295

⁶¹ قلغچى (“gullugchu?” service personel), Devvani, a.g.e., p. 295

⁶² Devvani, a.g.e., p. 295; Baharlu, a.g.e., p.53-55.

⁶³ Baharlu, a.g.e., p.53-58.

⁶⁴ عسکر منقلای (vanguard troop soldier), Devvani, a.g.e., p. 297

⁶⁵ Baharlu, a.g.e., p.58-60.

⁶⁶ Baharlu, a.g.e., p.60.

⁶⁷ Erdem, a.g.e., p.91.

⁶⁸ Fadlullah b. Ruzbihan Khunji-İsfahani, *Tarikh-i Alam-ara-yi Amini*, translated V.Minorsky, additions and comments J.Woods, Royal Asiatic Society, London 1992; Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Türkmen Hükümdarı Sultan Yakub ve Dönemi (1478-1490): Siyasi Tarih, Sanat, Şair ve Âlimler*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2023.

own military forces.

Before the Battle of Otlugbeli, Katerino Zeno provided insights into the Aq Qoyunlu army, noting the presence of various ethnic groups, including Iranians, Georgians, Kurds, and Tatars, within its ranks.⁶⁹ Similarly, Angiolello referenced a diverse composition of the forces, mentioning the inclusion of Parthians, Khorasanis, Arranlis, Georgians, and Tatars.⁷⁰

The reported numbers for the Aq Qoyunlu army at the time of the Otlugbeli battle vary significantly, ranging from 40,000 to 300,000. According to Hasan Bey Rumlu, it is possible to estimate a strength of around 70,000 troops.⁷¹ If we consider that approximately 20,000 to 25,000 of these forces were made up of the Shah's hassa troops, we can infer that the remaining 45,000 to 50,000 soldiers were primarily provincial forces.

Furthermore, Hasan Beg Rumlu notes that prior to the battle, Uzun Hasan positioned himself in the center alongside Turkish and Turkoman troops.⁷² He does not provide similar information regarding other battle blocks. This suggests that the overall structure of the Aq Qoyunlu army during the battle formation included provincial forces and representatives from various ethnic groups, strategically placed in different blocks-specifically, the right and left wings of the army.

3. Battle Formation

The military units of the Azerbaijan Aq Qoyunlu state were structured into combat divisions, which included the right flank, left flank, center, vanguard units, and reconnaissance units. Additionally, reconnaissance units were formed when necessary prior to battles. This organizational structure exemplifies the continuation of the medieval Turkic-Mongol military tradition known as the "five-unit system" or "tabiye." It was adapted to align with the lifestyle of the Aq Qoyunlu and also reflects the tribal unity of the nomadic and semi-nomadic tribes, along with the customs arising from their way of life.

3.1. Mangalay⁷³ or Mugaddime⁷⁴ Units

The main assault force of the Aq Qoyunlu army was composed of the vanguard units known as the mangalay. The effectiveness of the mangalay's

---

⁶⁹ Doğu'da Venedik elçileri, a.g.e., p.29.

⁷⁰ A Narrative of Italian Travels, a.g.e., p.86; Doğu'da Venedik elçileri, a.g.e., p.25.

⁷¹ Rumlu, a.g.e., p.285.

⁷² Rumlu, a.g.e., p.251.

⁷³ منقلای Tihrani, 1993a, p.147; tr: p. 103

⁷⁴ مقدمه Tihrani, 1993a, p. 183; tr: p. 123

attacks significantly influenced the outcome of battles.⁷⁵ These units moved several kilometers ahead of the main army caravan, specializing in military tactics that prevented the enemy from directly harming the overall army and, when necessary, launched unexpected and rapid attacks against the adversary. According to the accounts of Ibn Iyās, in January 1435, while Qara Yuluq Osman Bey was in Urfa, his vanguard units had reached Malatya.⁷⁶ During Sultan Hamza campaign to Erzincan in 1438, the mangalay unit of the army engaged in battle with a mangalay unit organized by Bahtiyar Akan, positioned one farsakh away from the main military force.⁷⁷

In the continuing days of the same battle, during the siege of Erzincan Fortress by Sultan Hamza, Cafer Beg commanded the center of the Aq Qoyunlu troops, while Cahangir Beg led the mangalay of the main army, with Uzun Hasan directing the mangalay forces of Cahangir Beg. The units under Uzun Hasan infiltrated behind Sultan Hamza's army and attacked and looted the area where his possessions were located before anyone else.⁷⁸ In 1468, during Uzun Hasan's campaign to Iraq and Fars provinces, the mangalay leading the army moving toward Isfahan was entrusted to Prince Ughurlu Muhammed, and these units moved five positions ahead of the main army.⁷⁹ In the year 886 AH (1481-1482 AD), during Sultan Yaqub's expedition against Bayındır Beg's rebellion, the mangalay units were led by Sharaf al-Din Osman Beg Miranshahi. Osman Beg attacked Bayındır Beg's forces more swiftly than the main army and achieved success.⁸⁰

The military strategy of the army and its adaptability to various military operations, such as launching surprise attacks on the enemy and executing tactical withdrawals, were significantly influenced by the mangalay units. The number of these units varied, taking into account the overall strength of the army. During Sultan Hamza's siege of the Urfa fortress, the mangalay

---

⁷⁵ Şahin Fərzəliyev, *Azərbaycan XV-XVI əsrlərdə*, Elm, Bakı 1983.

⁷⁶ Tulay Koyuncuoğlu, İbn İyas'ın "Bedai' Ez-Zuhur Fi Vekai' Ed-Dühur" adlı eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular ile ilgili kayıtlar (master thesis), University of Ege, İzmir 2004.

⁷⁷ Tihrani, 2014, p.103; Muhsin Behramnejad, *Karakoyunlular Akkoyunlular*, translated and notes Serdar Gündoğdu, Ali İçer, Kronik, İstanbul 2022. 3rd ed.

⁷⁸ Tihrani, 2014, p.104.

⁷⁹ Tihrani, 2014, p.343; Behramnejad, a.g.e., p.107; Kadı Ahmed Gaffari, *Tarih-i Cihan-Ara. Osmanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler*, translate and notes Buket Gündüz, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul 2023

⁸⁰ Rumlu, a.g.e., p. 317; Khunji, a.g.e., p.42.

unit consisted of 1,000 personnel.⁸¹ Subsequently, when facing the Mardin army, it was noted that the enemy had organized a mangalay force of 300 soldiers against Uzun Hasan and Cahangir Mirza.⁸² In April 1451, Uzun Hasan had formed a vanguard unit of 20 soldiers against the forces of Qara Qoyunlu Rustem Tarkhan.⁸³ Prior to the battle of Otlugbeli, Uzun Hasan appointed Prince Ughurlu Muhammed to lead a mangalay of 10,000 troops.⁸⁴

More detailed information about the composition of the mangalay unit can be found in the “Arznāme.” The author notes that the mangalay unit in the forces of Fars province consisted of 5,662 personnel, which included 932 “pushandar”, 3,014 “tirkeshbend”, and 1,716 support staff. The mangalay unit was commanded by Prince Sultan Nureddin Alvand Mirza, followed by commanders such as Amir Mansur Bey Afshar, Amir Suhrab Bey, Amir Ahmad Bey, and Pir Mehmed.⁸⁵

As evident, the numbers varied between 20 and 10,000, suggesting that the mangalay unit was organized in anticipation of the upcoming battle, with the troops assigned specific duties. Thus, it can be inferred that these units were organized through the strategic appointments made by the ruler, considering the current circumstances of the battle and the enemy.

Particularly, by freeing these units from additional loads, their speed was significantly enhanced, and light-armed archery units were extensively utilized in the military organization of the army. In the context of the Aq Qoyunlu military organization, mangalay units were employed in nearly all military operations. They were designated for both small-scale battles and larger troop engagements. There are two significant battles that should be examined for the study of the military strategy of the mangalay units. The first occurred in early August 1473, prior to the battle of Otlugbeli, at the banks of the Euphrates River, where the Aq Qoyunlu mangalay led by Prince Ughurlu Muhammed faced the Ottoman forces commanded by Khas Murad Pasha. As noted earlier, the 10,000-strong Aq Qoyunlu mangalay is recorded in various sources as the largest contingent for this unit.

The troops under Prince Ughurlu Muhammed frequently displayed their colors to provoke the Ottoman forces into attacks, subsequently retreating to set ambushes. Following Khas Murad Pasha's assault, the Aq Qoyunlu

---

⁸¹ Tihrani, 2014, p.109.

⁸² Tihrani, 2014, p.111.

⁸³ Tihrani, 2014, p.126

⁸⁴ Rumlu, a.g.e., 285; Tihrani, 2014, 373

⁸⁵ Baharlu, a.g.e., p. 60

mangalay, stationed along the Euphrates River, succeeded in killing 4,000 enemy soldiers along with several commanders, including Khas Murad Pasha himself.⁸⁶ The Italian traveler Mario Angiolello noted that, by the end of the battle, there were 12,000 fewer Ottoman troops.⁸⁷ According to the traveler's accounts, the Aq Qoyunlu forces maintained proximity to the shore, hindering the approach of Ottoman troops with archery fire, which resulted in the drowning of many soldiers. Additionally, those who reached the shore engaged in combat within the river, benefiting from their close proximity to the shoreline, which allowed them to receive support and retreat effectively.⁸⁸

Another significant battle concerning the military strategies of the Aq Qoyunlu mangalay units took place on June 15, 1478, between Sultan Khalil and Yaqub Mirza. The mangalay units of Sultan Yaqub were led by commanders such as Omer Beg Cakirli, Mensur Beg Ceceni, Yusif Beg, Khurshid Beg, and Cemshid Beg's sons. On the other hand, Sultan Khalil's mangalay units comprised the forces of Sharaf al-Din Osman Beg Miranshahi, Shah Ali Beg Purnak, and Sufi Khalil Beg. During the battle, Sultan Khalil's mangalay units attacked Yaqub's "charkhachi"⁸⁹ forces and drove them back to the "muchi"⁹⁰ units. During the course of the battle, Osman Beg Miranshahi, the commander of Sultan Khalil's mangalay units, captured the family of Bayandır Beg, who was positioned on the left flank of Sultan Yaqub's army. Likely believing they had secured victory, they began to retreat. The total defeat of Sultan Yaqub's mangalay units and the right flank of his army led to Sultan Khalil's assault on the center, ultimately resulting in his death in the ensuing chaos.⁹¹ Thus, it is clear that one of the main objectives of the mangalay unit during the battle was to defeat the enemy's vanguard forces and subsequently launch sudden assaults on the enemy's flanks. A noteworthy point regarding the organization of the mangalay units in this battle is the mention of the "charxchi" and "muchi" units. Information about these units is scarce. Within the context of the Aq Qoyunlu army, references to the "charxchi" and "muchi" units appear for the first time in this battle. "Charxchi" units can be equated with the "charhaci" in the Ottoman military organization, which comprised light cavalry in

---

⁸⁶ Rumlu, a.g.e., 285; Tihrani, 2014, p. 375

⁸⁷ A Narrative of Italian Travels, a.g.e., p. 87

⁸⁸ A Narrative of Italian Travels, a.g.e., p. 87.

⁸⁹ چرخچین Khunji, a.g.e., persian (Farsi) text, p. 158

⁹⁰ مویجی Khunji, a.g.e., persian (Farsi) text, p. 159

⁹¹ Khunji, a.g.e., english text, p.30-32; Paydaş, 2023; Gaffari, a.g.e., p.63; Behramnejad, a.g.e., p.114.

vanguard units. Abdulkadir Özcan identifies these units as synonymous with the Aq Qoyunlu mangalay.⁹² V. Minorski aligns the “charxchi” with light infantry units typical of western armies, such as “skirmishers” and “voltigeurs,” which operated using hit-and-run tactics.⁹³ An additional noteworthy point regarding “charxchis” is the meaning of the term “charx,” which refers to wheel or rotation. This gives rise to the idea that the name of these units stems from their movement and military tactics. The presence of units in numerous armies composed mainly of light cavalry that utilized “recirculation” as a military tactic suggests that this tradition continued in the Aq Qoyunlu military organization through the “charxchis”.⁹⁴

In the battle that occurred on June 20, 1503, between Aq Qoyunlu Sultan Murad and Shah Ismail I Safavid, the “charxci” units were also referred to alongside the mangalay. Once the armies organized their right, left, center, and reserve forces, they appointed a commander for the “charxchis”. This position was entrusted to Khulafa Beg and Mansur Beg Qipchaqli on the Safavid side, and to Islamish Beg on the Aq Qoyunlu side. The Aq Qoyunlu “charxchi”s initiated the battle by attacking the enemy “charxchi”s, pushing them back toward the center.⁹⁵ The fact that the battle was first initiated by the “charxchis”, and that the name mangalay is not mentioned among the battle divisions, suggests that the “charxchi” units and the mangalay could be the same unit. Kazım Paydash, however, presents the muchis as raiding units.⁹⁶ As a result, the similarities between both units and the mangalay units allow us to infer that these units gradually specialized within the mangalay units and eventually emerged as two distinct units.

3.2. Center of the Army

The central units of the Aq Qoyunlu army are referred to by different names such as “ulugh”, “uluq”, “ghol”⁹⁷, and “qalb”⁹⁸.⁹⁹ The soldiers of this key division, which was the main power center of the army, were formed from the ruler's special forces, “inaghs”, and other personal retainers. In addition

---

⁹² Abdülkadir Özcan, “Çarhacı”, TDV İslam Ensiklopedisi, vol. 8, İstanbul 1993.

⁹³ Khunji, a.g.e., english text, p.30.

⁹⁴ Recep Efe Çoban, Çarhacılar ve Çarha Cengi/Talimi İlişkisi Üzerine. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 20(1), 1-24. 2020

⁹⁵ Rumlu, a.g.e, p.379.

⁹⁶ Paydaş, 2023, p.36-38

⁹⁷ Rumlu, a.g.e., p.126; Macit, a.g.e., p.33; Fərzəliyev, a.g.e., 47

⁹⁸ قلب Tihrani, 1993b, p. 313

⁹⁹ Rumlu, a.g.e., p.40, p. 126; Abdulkadir Özdoğan, Harezmsahlılar İmparatorluğu'nda Askeri Teşkilat (master thesis), University of Marmara, İstanbul 2004

to being extremely powerful, these units were better organized compared to other divisions. The right and left units executed maneuvers against the enemy, weakening them, and then the central units would deliver a decisive blow to achieve victory.¹⁰⁰

The strong presence of tribal hierarchy in the Aq Qoyunlu military organization¹⁰¹ ensured that the central division always remained under the ruler's command, serving as a constant reminder of who held power. During the battle between Amir Chakim and Osman Beg, Osman Beg's control of the Aq Qoyunlu army's center shows that this tradition persisted as early as the 1400s.¹⁰² This hierarchical order also manifested itself in the struggle for dominance within the Aq Qoyunlu tribal confederation. For instance, during Hamza Mirza's campaigns to Erzincan and Urfa, he personally led the central command.¹⁰³

After the Aq Qoyunlu tribal confederation became a state, the ruler always maintained control over the central command in battles, whether during Uzun Hasan's campaigns, the power struggle between Sultan Khalil and Yaqub Mirza, or in the later stages of the Aq Qoyunlu state when the ruler participated in military campaigns.

3.3. Right and Left Flanks

As previously mentioned, the Aq Qoyunlu army was organized according to a classic system consisting of two flanks within a five-part system. The influence of both Turkish and Mongolian military systems in Aq Qoyunlu military traditions has resulted in the use of two distinct types of terminology for the flanks in historical sources. Considering the first area of usage, the term “beranghar” is applied to the right flank, while “cevanghar” is used for the left flank.¹⁰⁴ This type of nomenclature can be regarded as a continuation of the Teymuri military terminology.¹⁰⁵ The second type of nomenclature, derived from the Khwarezmian and Turkish traditions, refers to the right flank as “meymene”¹⁰⁶ and the left flank as “meysere”^{107, 108}

---

¹⁰⁰ Özdoğan, a.g.e., p.153.

¹⁰¹ Woods, a.g.e., p.188.

¹⁰² Tihrani, 2014, p.53.

¹⁰³ Tihrani, 2014, p.95; Behramnejad, a.g.e., 95-96

¹⁰⁴ Rumlu, a.g.e., p.126

¹⁰⁵ Macit, a.g.e., p.33

¹⁰⁶ میمنه Tihrani, 1993b, p. 313

¹⁰⁷ میسرہ Tihrani, 1993a, p. 133; tr: Tihrani, 2014, p. 95

¹⁰⁸ Özdoğan, a.g.e., p.152; Tihrani, 2014, p.95; Rumlu, a.g.e., p.126.

Shiraliyev, N. (2024). *The Military Organization of The Aq Qoyunlu State: An Evaluation in Terms of Human Resources and Battle Order*. ANKARAD, 5(10), 109-132.

Before every major battle, the ruler would organize the right, left flanks, and the center, establishing the battle formation. In the Battle of Otlugbeli, the right flank of the Aq Qoyunlu army was commanded by Prince Zeynal Beg. Among the commanders positioned on the right flank were Shah Ali Beg Pornak, Bayandur Beg, Sufi Khalil Mosullu, and Suleyman Bican. On the left flank, Murad Bey, the son of Cihangir, Ali Khan Beg, the son of Cihangir, Qasim Beg Karamanoglu, Mansur Beg Afshar, Elaldi Beg Chepni, and Aslan Beg Zulqadar led their units.¹⁰⁹

In the 1478 battle between Sultan Khalil and Yaqub Mirza, both sides used the same battle formation. On Yaqub Bey's "meymene"¹¹⁰ were commanders like Suleyman Beg, Bahram Beg Bayrami, Iskandar Beg Pilten, and Mahmud Beg. On the "meysere" were Bayandur Beg, Hasan Aka Chelebioglu, Yusuf Beg Tawachi, and Maqsud Beg.¹¹¹ Sultan Khalil's "meymene" was organized under commanders such as Yusuf Beg, Ali Beg Bayandur, Shibli Beg, and Ali Bey and Hussein Bey, the sons of Mahmud Beg.¹¹²

In 1481, Yaqub Beg also arranged the meymene, meysere, and the "galb" of his army near Save for battle against Bayandur Beg.¹¹³

J. Woods presents intriguing ideas regarding the military organization of the Aq Qoyunlu state, particularly the arrangement of the flanks. According to his writings, the tribes assigned to the flanks of the Aq Qoyunlu army were permanently designated. He suggests that the main tribe of the right flank was the Purnaks, while the main tribe of the left flank was the Mosullus. This arrangement extended beyond the military, influencing all aspects of public life, including ceremonial seating arrangements, and played an important role in the internal politics of the state.¹¹⁴

Such an arrangement may have originally been implemented to balance the military power of both flanks during battles and over time could have contributed to power struggles between the two tribes. However, when examining the commanders participating in the Battle of Otlugbeli, it

---

¹⁰⁹ Rumlu, a.g.e., p.287; Tihrani, 2014, p.376.

¹¹⁰ In Khunji's writings, the expression "شجاع يمين" (shuja'-i yamin) is sometimes used to refer to the right flank. The same author uses the expression "شجاع شمال" (shuja'-i shimal) to refer to the left flank. Khunji, a.g.e., persian (farsi) text, p. 157

¹¹¹ Paydaş, 2023, p.36; Khunji, a.g.e., persian (farsi) text p. 210-214; tr. p. 30-32; Rumlu, a.g.e., p.307.

¹¹² Rumlu, a.g.e., p.308.

¹¹³ Rumlu, a.g.e., p.317; Khunji, a.g.e., english text, p.42.

¹¹⁴ Woods, a.g.e., p.19.

becomes evident that both Purnak and Mosullu commanders were positioned on the right flank, casting doubt on this theory and suggesting the situation may have been more complex.

3.4. Garavul¹¹⁵ Units

Within the military organization of the Aq Qoyunlu, one of the primary functions of the reconnaissance and intelligence units is to assess their effectiveness in three key areas: gathering information, conducting special raid operations, and protecting the camp from sudden enemy attacks. In the structure of medieval armies, reconnaissance and espionage were among the most crucial tasks, executed in the Aq Qoyunlu army by the “garavul” units. This type of unit had the ability to influence the army's movements and decision-making processes. “Garavul” units were extensively utilized in learning various factors, such as the location of enemy forces, their direction of movement, the human resources of the enemy army, their arsenal, and their psychological state.

“Garavul” units were employed even before the Aq Qoyunlu tribal confederation attained statehood. In the events of 1447 between Uzun Hasan and Qara Qoyunlu Rustam Tarkhan, Uzun Hasan assigned Mohammad Qocha Haji and Mihmad Beg as scouts to gather information about the disbanded Qara Qoyunlu forces along the banks of the Euphrates River. The scouts reported that another force had looted Madlun and was moving towards Uzun Hasan’s troops. Thanks to this reconnaissance, a timely and well-placed attack was carried out by a group of 35 soldiers against an 80-man unit, resulting in victory.¹¹⁶

Later on, the garavul unit again provided information about the troops Rustam Tarkhan had sent to counter Uzun Hasan’s raids, leading Uzun Hasan to adjust his plans accordingly.¹¹⁷ After the winter of 1448, Uzun Hasan began preparing to attack Rustam Tarkhan's residence. Garavul commanders like Gazioglu Ali and Eslemes delivered details about the location of Rustam Tarkhan’s residence to Uzun Hasan.¹¹⁸ Clearly, these garavul units played a crucial role in identifying enemy positions.

During the same events, Uzun Hasan sent Mush Ali and Tani Qara as garavul to the Astaghfirullah region, where they reported that the enemy was located

---

¹¹⁵ فراوان Tihrani, 1993a, p. 130

¹¹⁶ Tihrani, 2014, p.126; Rumlu, a.g.e., 168

¹¹⁷ Tihrani, 2014, p.129.

¹¹⁸ Tihrani, 2014, p.137.

near Baydu.¹¹⁹ Uzun Hasan also sent a group of garavuls from Alashkert to gather information from Emir Arabshah, and it was learned that he had moved towards Alagiz and Talin.¹²⁰

The garavul units also gathered information on the enemy's psychological state and relayed it to the army commander. In 1456, before a battle with Rustam Tarkhan, Uzun Hasan's garavuls reported that Khalil Pilten was reluctant, "caught in a mood to flee like a fly," and had withdrawn towards Haji Isa, seeking refuge in Kiğı Castle.¹²¹

Garavuls also played a critical role in identifying enemy military alliances and the forces that could strengthen their army. In 1456, Ahmad Bey Ahmadli, Amir-i-Akhur Bashlamish, and Deli Durmush, serving as garavuls for Uzun Hasan, reported that Rustam Tarkhan intended to unite the Zirki and Mirdasi commanders.¹²²

Furthermore, garavuls gathered intelligence about the enemy's military organization and supplies. During the same 1456 events, when the Qara Qoyunlus and Aq Qoyunlus clashed, Rustam Tarkhan's garavuls positioned themselves on a hilltop and collected detailed information about the Aq Qoyunlu's equipment and manpower. As a result, Uzun Hasan even considered retreating.¹²³ This example highlights an important aspect of the garavul units: they also conducted counterintelligence operations. Another instance of such reconnaissance occurred in 1464, when Uzun Hasan's garavuls reported that the enemy had gathered a 30,000-strong military force from Syrian Turks during the siege of Harput Castle.¹²⁴

As previously mentioned, garavul units were not only responsible for reconnaissance but also for securing the area around the camp to prevent surprise enemy attacks. Although we do not find direct examples of such assignments in the Aq Qoyunlu army, it is known that Qara Qoyunlu Jahan Shah assigned garavul units to guard the surroundings and roads of the camp.¹²⁵ Similar assignments can be observed in the Timurid army as well.¹²⁶

---

¹¹⁹ Tihrani, 2014, p.141.

¹²⁰ Tihrani, 2014, p.154.

¹²¹ Tihrani, 2014, p.173.

¹²² Tihrani, 2014, p.175.

¹²³ Tihrani, 2014, p.178.

¹²⁴ Tihrani, 2014, p.257.

¹²⁵ Tihrani, 2014, p.267.

¹²⁶ Macit, a.g.e., p.27.

Garavul units were also extensively used for surprise attacks on enemy camps, sabotaging both military units and essential supplies, and for “spy hunting”-identifying and neutralizing enemy scouts. One significant example of these operations occurred during Sultan Abu-Saeed Timuri's campaign in Azerbaijan. After the Timurids plundered the region, Aq Qoyunlu commanders organized a series of attacks using garavul units. The first such attack was led by Hussein Qocha Haji, who killed several enemy soldiers. Following this, Shah Ali Beg's garavuls attacked and killed 50 soldiers from the Sultan's forces. Subsequently, Khizir Beg Tarkhan, and later Prince Ughurlu Muhammad, carried out similar raids. Sultan Hamza and Uveys Beg organized a night raid on the Timurid camp. Shah Mansur, Hussein Uveys, and Zun-Nun were also tasked with leading garavul units to attack the enemy. These operations caused significant psychological strain and disorganization within Sultan Abu-Saeed's camp.¹²⁷

In 1467, before the Battle of Mush, Qasim Parvanечи was assigned to lead the Qara Qoyunlu garavul unit. Upon crossing the Euphrates River, Prince Sultan Khalil, commander of the Aq Qoyunlu garavul unit, learned of their movements and launched an attack, resulting in 80 enemy deaths and 60 captives. Many members of the Qara Qoyunlu garavul unit drowned in the river.¹²⁸ This military operation, which could be described as "spy hunting" in modern intelligence terms, caused panic among the Qara Qoyunlu forces and directly impacted Jahan Shah himself.

Conclusion

When evaluating the human element of the Aq Qoyunlu military, as previously mentioned, research has been conducted by considering two primary phases. In the first phase, which includes the early years of the tribal confederation, the military forces were largely composed of “special units” that were directly subordinate to their leader. This structure closely mirrored the semi-nomadic lifestyle of the Aq Qoyunlu, emphasizing how the traditions of steppe life were reflected in their military organization. During this period, tribal alliances, particularly those focused on conducting raids for plunder and strengthening their power, did not require large, organized armies. As a result, military forces were formed primarily from the personal retinues of various tribal leaders and military nobles.

In these early years, the use of trusted individuals in forming these units played a critical role, both in ensuring the loyalty of the troops to their leaders and in enhancing the offensive power of the Aq Qoyunlu forces.

---

¹²⁷ Tihrani, 2014.

¹²⁸ Tihrani, 2014, p.273.

Moreover, this approach laid the groundwork for the eventual growth and professionalization of military cadres, which would become essential in the later development of a larger imperial army. Following the decisive victory over Timurid Abu Sa'id, the Aq Qoyunlu confederation, having established de facto imperial authority over Iran, Azerbaijan, and Iraq-i Ajam, faced a growing need for more robust and systematic military units. This need led to the formation of provincial armies based on the "tiyul" system, wherein commanders were granted landholdings in return for their military service, thus creating forces directly subordinate to the central government.

From this period onward, the core strength of the Aq Qoyunlu military was provided by provincial forces, which were particularly mobilized against external enemies. Sources frequently reference armies from provinces such as Fars, Diyarbakir, and Azerbaijan, illustrating both the administrative division of these regions and the independent assessment of their provincial forces. Alongside this territorial expansion, the personal forces of the Aq Qoyunlu rulers and their commanders also grew significantly, though they never surpassed the provincial forces in terms of size. Consequently, despite their numerical increase, these personal forces lost much of their previous strength and influence within the overall military structure.

An analysis of the existing facts reveals that it is difficult to describe the Aq Qoyunlu state's military system as a structured and unified army. Rather, this system was predominantly shaped by individual influence and the strength of personal authority. Particularly in the early stages of the state, the formation of a confederate army through the unification of various tribal forces significantly impeded both the legitimacy of governance and efforts toward state centralization.

Uzun Hasan played a pivotal role in addressing these challenges. During his reign, military-nomadic elites were granted soyurghals and removed from direct military administration. This was part of broader efforts to centralize the state and establish a centralized army. While this policy proved somewhat effective in weakening smaller local elites, it was less successful in diminishing the influence of larger tribal power centers. Consequently, these tribes retained their sway within the political system.

The creation of a personal military force of approximately 25,000–30,000 by Uzun Hasan reflects his dual objectives: to strengthen the foundations of his authority and to utilize a deterrent force against potential uprisings by these elites. The state, aiming to weaken the role of nomadic military elites, utilized the tiyul system to organize their non-permanent armies into provincial forces. This approach became the foundation for organizing the main military forces of the state.

Shiraliyev, N. (2024). *The Military Organization of The Aq Qoyunlu State: An Evaluation in Terms of Human Resources and Battle Order*. ANKARAD, 5(10), 109-132.

Another noteworthy aspect is the diminished role of Turkmen tribal unions, widely discussed during the tribal confederation period, within the military organization of the Aq Qoyunlu during the state-building process. These tribal unions were overshadowed by the hassa and tiyul-based provincial forces. This phenomenon can be seen as one of the direct outcomes of the centralization policy.

The cornerstone of the Aq Qoyunlu military system was the concentration of the largest military forces under the sole authority of the ruler, particularly Uzun Hasan. However, the mechanisms required to maintain this balance of power were not effectively sustained by the Aq Qoyunlu rulers who came to power after the 1490s. As a result, internal power struggles and divisions within the upper military elite emerged, leading to a governance crisis and ultimately paving the way for the decline of the state.

Evaluating the human element of the Aq Qoyunlu army in this manner also offers a clearer understanding of their military organization and battle formation. The Aq Qoyunlu forces, which were divided into advance units, right-wing, left-wing, and central units, operated within a professional structure. Prior to battle, they would assume formations according to these divisions and, when necessary, conduct reconnaissance operations or reconnaissance raids using “garavul” units to gather intelligence on enemy positions.

Reference

- A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries. Edited by Edward Granville Browne. Hakluyt Society, London 1873.
- BAHARLU, İlgar. “Arzname” ve “Hulâsatü't-tevârih” Eserlerinde Akkoyunlu ve Safevi Ordularının Resmigeçitleri (Çeviri-Tıpkıbasım-İnceleme). Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2023.
- BARBARO, Josephat, Anadoluya və İrana seyahat, çev. Tufan Gündüz, 5th ed., Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022,
- BEHRAMNEJAD, Muhsin, Karakoyunlular Akkoyunlular, translated and notes Serdar Gündoğdu, Ali İçer, 3rd ed., Kronik, İstanbul 2022.
- ÇOBAN, Recep Efe, “Çarhacılar ve Çarha Cengi/Talimi İlişkisi Üzerine”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 20(1), 1-24. 2020.
- DEVVANİ, Arzname, Millî Tetebbûlar Mecmuası, II/5 , tsh. Kılıslı Rifat, İstanbul 1331 (a.d. 1913)
- EFENDİYEY, Oktay. “Karakoyunlu, Akkoyunlu Ve Safevi Devletlerindeki Mülki Ve Askeri Teşkilâta Bakış.” Yeni Türkiye, 2002.
- ERDEM, İlhan. “Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru”. Tarih Araştırmaları Dergisi 15, sy. 26 (Mayıs 1991): 85-92.
- FƏRZƏLİYEV, Şahin, Azərbaycan XV-XVI əsrlərdə, Elm, Bakı 1983.
- GAFFARİ, Kadı Ahmed, Tarih-i Cihan-Ara. Osmanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler, translate and notes Buket Gündüz, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul 2023.

Shiraliyev, N. (2024). The Military Organization of The Aq Qoyunlu State: An Evaluation in Terms of Human Resources and Battle Order. ANKARAD, 5(10), 109-132.

- KHUNJİ-İSFAHANİ, Fadlullah b. Ruzbihan, *Tarikh-i Alam-ara-yi Amini*, translated V.Minorsky, additions and comments J.Woods, Royal Asiatic Society, London 1992.
- KOYUNCUOĞLU, Tulay, İbn İyas'ın "Bedai' Ez-Zuhur Fi Vekai' Ed-Dühur" adlı eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular ile ilgili kayıtlar (master thesis), University of Ege, İzmir 2004.
- MACİT, Ensar, *Timurlu Devletinin Askeri Teşkilatı* (master thesis), University of Atatürk, Erzurum 2012.
- MİNORSKY, Vladimir. "A Civil and Military Review in Färs in 881/1476." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 10, no. 1 (1940): 141–78.
- ÖZCAN, Abdulkadir, "Hassa", TDV İslam Ansiklopedisi, Volume 16, 1997.
- ÖZCAN, Abdulkadir, "Hassa Ordusu", TDV İslam Ansiklopedisi, 2nd ed., Ankara 2020.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Çarhacı", TDV İslam Ansiklopedisi, vol. 8, İstanbul 1993.
- ÖZDOĞAN, Abdulkadir, *Harezmşahlr İmparatorluğu'nda Askeri Teşkilat* (master thesis), University of Marmara, İstanbul 2004.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Tiyul", TDV İslam Ansiklopedisi, Vol. 41, İstanbul 2012.
- PAYDAŞ, Kazım, *Ak-Koyunlu Devlet Teşkilatı* (doc. thesis), University of Ankara, Ankara 2003.
- PAYDAŞ, Kazım, *Ak-Koyunlu Türkmen Hükümdarı Sultan Yakub ve Dönemi (1478-1490): Siyasi Tarih, Sanat, Şair ve Âlimler. Bilge Kültür Sanat*, İstanbul 2023.
- RUMLU, Həsən bəy, *Əhsənüt-təvārix (Tarixlərin ən yaxşısı)*, translated by Oktay Efendiyev and Nəmiş Musalı, Uzanlar, Kastamonu 2017.
- ŞİRƏLİYEV, Nəriman, "Azərbaycan Ağqoyunlu dövlətində ağır zirehli süvarilər: puşandarlar", *Hərbi Bilik*, №1, 2024, pp.94-102.
- ŞİRƏLİYEV, Nəriman, "Azərbaycan Ağqoyunlu dövlətində hərbi vəzifəlilər", *Sosial Elmlər*, №1, 2024, pp.86-103.
- TİHRÂNİ, Abū Bakr-i, *Kitāb-i Diyārbakriyyə: Ak-Koyunlular tarihi*, Volume 1, 2nd edition, Edited by N. Lugal and F. Sümer, with introduction and notes by F. Sümer, Publications of the Turkish Historical Society (AKDITYK TTK), Series III, No. 7(1). TTK Printing House, Ankara 1993a
- TİHRÂNİ, Abū Bakr-i, *Kitāb-i Diyārbakriyyə: Ak-Koyunlular tarihi*, Volume 2, 2nd edition, Edited by N. Lugal and F. Sümer, with introduction and notes by F. Sümer, Publications of the Turkish Historical Society (AKDITYK TTK), Series III, No. 7(a1). TTK Printing House, Ankara 1993b
- TİHRANİ, Ebu Bekr-i, *Kitab-i Diyarbakriyyə*, translate Mürsel Öztürk, 1st ed., TTK, Ankara 2014.
- UYAR, Mustafa, *İlhanlı Devletinin Askeri Teşkilatı* (doc. thesis), University of Ankara, Ankara 2007.
- Uzun Hasan ve Fatih mücadelesi döneminde Doğu'da Venedik elçileri : Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin seyahatnâmeleri, translate and notes Tufan Gündüz, 5th ed., Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021,
- WOODS, John E., *Akkoyunlular: Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk*, çev. S.Özbudun, İstanbul Milliyet Yayınları, 1993.
- АГАЕВ, Юсиф, Ахмедов Сабухи, *Ак-Койунлу - Османская война (1472-1473 годы)*, Elm, Baku 2006.

ANKARAD, 2024; 5(10): 133-143	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	

Kitap Tanıtımı / Book Review

PETER CHELKOWSKİ, HAMİD DABASHİ, BİR DEVRİMİ SAHNELEMEK: İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NDE PROPAGANDA SANATI, ÇEV. ANIL BİBER, İSTANBUL: THE KİTAP YAYINLARI, 2018.

Murat YÜMLÜ*

İran tarihi binlerce yıllık uygarlık mirası, imparatorluklar geçmişi, *Persepolis, İsfahan, Şiraz, Meşhed, Erdebil, Tebriz, Reşt, Rey, Merv* gibi tarihsel süreçlerin ürünü ve imparatorluklara başkentlik yapmış pek çok şehir, olgu ve kavramları ihtiva eden zengin bir birikimi yansıtmaktadır. İran, Farsça kültür dünyasının zengin bir örneği olarak baştanbaşa göz dolduran, sadece uluslararası ilişkiler ve nükleer silahlanma süreçlerine yönelik gündemlerle sınırlandırılmayacak derinliği ve iddiayı taşımaktadır. 20. yüzyıl, İran'ın karmaşık siyasi tarihinin anlaşılması açısından önemli bir dönemeci oluşturmuştur. Ülkenin siyasi ve toplumsal döngüleri üzerinde, tarih katmanlarının yepyeni bir çehresini oluşturan İran İslam Devrimi'nin sosyolojik incelemelere konu olan yönlerine kadar 1906'da Meşrutiyet Devrimi'nden başlayan siyasi, toplumsal ve ekonomik süreçler etkili olmaya devam etmiştir.

1971'de, kesintisiz 2500 yıllık imparatorluk mazisini kutlayan bir ülke olmasının ötesinde, İran, Şahlık rejimine son veren ve halk ayaklanmalarıyla ivme kazanan İran Devrimi (1979) ve İran İslam Cumhuriyeti'ne yol açan yepyeni bir toplumsal travma sürecini 1980'lerde, savaş ortamında yaşamaya devam etmiştir. Irak-İran arasında yaşanan ve yaklaşık sekiz yıl süren bu savaşın toplumsal ve ekonomik bilançosu modern Ortadoğu tarihinin en ağır savaş bilançoları arasında ilk sıralarda yer almıştır. Ortadoğu tarihinin ihtilaller, isyanlar ve devrimler sürecinde savaşla harmanlanan sosyal siyasi ve ekonomik boyutu açısından İran tam bir laboratuvar özelliği taşımıştır.

Bu anlamda zamandizinde İran tarihinin, binlerce yıllık etüdünün güçlüğü dikkate alındığında, 20. yüzyıl tarihine dair bazı kalıplaşmış dönem

* Doç. Dr. Murat YÜMLÜ, Bartın Üniversitesi Ortak Dersler Bölümü, myumlu@bartin.edu.tr. ORCID No: 0000-0001-7902-5339.

Yümlü, M. (2024). Peter Chelkowski, Hamid Dabashi, *Bir Devrimi Sahnelemek: İran İslam Cumhuriyeti'nde Propaganda Sanatı*, Çev. Anıl Biber, İstanbul: The Kitap Yayınları, 2018. ANKARAD, 5(10), 133-143.

noktalarına vurgu yapıldığı ve 1980-1988 yılları arasında yaşanan ve Basra'nın iki yakasını ağır olaylarla etkileyen savaşın sosyal boyutları arasında propagandanın da önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Devrimlerin savaşları, askeri darbeleri, ekonomik bunalımları takip ettiği tarihsel süreçlerin tam bir sinopsisini yapmak üzere araştırılan önemli bir kesit toplumsal hayata yön veren ve siyasal iktidarın geçiş süreçlerinde, rejimi pekiştirmek üzere başvurduğu propagandadır. Bu çerçevede “İran Çalışmaları” alanında Türkçe yazına kazandırılan eserin devrimin sahnelenmesinde nasıl uygulamaların hayata geçirildiğini anlamak açısından temel bir başvuru kaynağı olduğu belirtilmektedir.

1978 sonlarındaki toplumsal mücadele olaylarıyla başlayan ve 1979'da İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin (1919-1980) ülkede ayrılması, Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin bulunduğu uçağın Paris'ten Tahran'a (Mehrabad Havaalanı) ulaşmasıyla dönüm noktalarından birini yakalayan İran (İslam) Devrimi, İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşunu nasıl sağlamıştır ve meşruiyet zeminin hazırlanmasında propagandanın, temel “toplumsal mitlerin ve kolektif sembollerin geniş çaplı idaresi” amacıyla neler yapılmıştır soruları çalışmanın temel sorularını oluşturmaktadır.¹

Çalışma, gösterge bilimsel açıdan “efemera” niteliğindeki malzemenin gelip geçici olmadığını, kaybolmayacak bir derinlik ışığında bir millet ve devlet hakkında çok önemli malzemelerin tarihsel çerçevede yorumlanmasının, toplumsal refleksleri anlamak açısından önemini vurgulamaktadır. Dabashi, İran Devrimi'ni müteakip tüm tarihsel sosyolojik süreci toplumsal ayrışma ve bütünleşme dinamikleri ışığında diyalektik bir modelde incelemiştir. Gözden kaçabilen posterler, pullar, İran'da İslam Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinin önderi Ayetullah Humeyni ve diğer dini otoriteler arasında mollaların tarihsel özne ve devrim sosyolojisine uygun sınıf rolüyle etkili oldukları kasetler, duvar yazıları görsel ve işitsel malzeme dengesinin yansımalarını her yönüyle göstermiştir. Kitle iletişim araçlarının temelinde televizyon öncesinde radyo ve gazete, kamusal alana vakıf olan ve bu alanda politika yapım sürecini etkileyen kahvehane, zurhane gibi mekânlar propagandanın hangi boyutlarda sürdürüleceğini belirlemiştir. Her mekânda resim bir şekilde yazarların vurguladığı üzere “konuşmuştur”.² Tarihte bilimsel disiplinin doğası gereği belgelerin ancak dikkatle yaklaşıldığında ve güven

¹¹ Peter Chelkowski, Hamid Dabashi, *Bir Devrimi Sahnelemek: İran İslam Cumhuriyeti'nde Propaganda Sanatı*, çev. Anıl Biber, İstanbul: The Kitap Yayınları, 2018, sf. 6.

² A.g.e., sf. 9.

uyandırıldığında konuştuğundan söz edilir. Aynı şekilde propaganda etkisini üstlenen resimler ve görsel malzeme, bireyin ve toplumun düşünce dünyasına nüfuz etmeye başlamıştır. Yaşanan acılara, vatan müdafaasının zorunluluğu dolayısıyla şehadet kavramına kadar pek çok kavram ve duygu bu süreçte toplumsal kabullenışı sürükleyen propaganda etkisinde benimsenmiştir. Propaganda türlü yönleriyle duymaya ve görmeye yönelik bir ilgiyi ve çağırını anlatmaktadır. Ulusun düşünce sistematiğine nüfuz eden malzemenin arka planında propaganda yer almaktadır. Dabashi ve Chelkowski, “Gözleriyle duyan bir ulus hayal edin!”³ sözü ile resimlerin anlatıcılık özelliğine dikkat çekmişlerdir. Çok çarpıcı örneği hiddet üzerinden metaforlaştıran yazarların temel vurgusu, Şahlık rejimi ve geçiş koşulları ve devrim sürecinde İran’da milli psikolojinin resimler, görsel malzemenin anlatımlarından çıkarılan “Hiddetli Sanat Müzesi” ile anlatılmasıdır.⁴ İran, o ünlü caddelerinden söz edilen, Kraliçe Elizabeth, Kennedy gibi yabancı devlet başkanları ve hükümdarlarına referansla caddelerinde Avrupa kültürünün yansımalarını hissettiren bir yer olmaktan çıkmaya başlamış, devrim sonunda İslam Cumhuriyeti kurulurken resimler kelimeleri ikame etmekte etkili bir işlev üstlenmişlerdir. Bu anlamda hiddetin sanatsal anlatımın yapıcı ve etkili bir malzemesi olduğu anlaşılmaktadır.

Kitabın “Önsöz” bölümü birkaç sayfada bir görselleştirilerek 1979 İran Devrimi’nin anatomisinin çıkarılmasında malzeme bolluğunu ortaya koymaktadır. Kasetler, dönemin teknolojisini yansıtan, kitle psikolojisinin yönlendirilmesi açısından önemli araçlardır. İnsanların belleğinde yeterli ölçüde somut bir görünüm kazanamayan ve hiddetin sanatsal olarak dışavurumuna ihtiyaç duyulan kelimeler zaman zaman kısa, öz, tam olarak kitleyi yakalamak isteyen ifadeleri ortaya koymuştur. Bu süreç, ülkenin uzun soluklu gazetelerinden “*Etteleat*” gazetesinde ve dönemin basınında 1979 Ocak ayı ortalarında “*Şah Gitti/Şah Refi*” nidaları öncesinden başlamıştır.

İkinci bölümde “Tarihsel Durum: İran Devrimi’nin Sebepleri ve Koşulları” başlığı altında İran İslam Devrimi’nin gelişme süreci incelenmiştir. Kısa soluklu incelemeler devrimin patlama noktalarına referans verirken, yapısal sorunlar üzerinde dikkatle durulmaktadır. Yüzeysel etütlerden kaçınıldığında İran’da yaşanan devrim ve siyasal rejim değişikliğini ortaya çıkaran sosyolojik analizin temel parametresi, Şahlık rejiminin toplumsal kesim ve sınıfların sosyal adalet duygusuna yeterli ölçüde yanıt verememiş

---

³ A.g.e., sf. 9.

⁴ A.g.e., sf. 10.

olmasıdır. Yine de sosyal adalet duygusunun zedelenmiş olması sınıfsal farklılıklar ekseninde toplumsal meselelerin sinopsisini yeterli düzeyde açıklamamaktadır. Çalışma, aynı zamanda doğrudan mesajları okurlara iletebilecek sorumluluğu taşıyan ve görsel malzeme açısından tarihsel sıralamaya farklı yönlerden yaklaşan bir çalışmadır. Ayetullah Humeyni'nin 1989'da vefatından yedi gün sonra geçici kabrinde tutulan matemini fotoğrafı, şehirdeki hıncahınç kalabalıklardan sade bir örnek sunmaktadır.⁵

İran İslam Devrimi, uzaktan bakıldığında mollaların kendi iç dinamiklerinin, TUDEH gibi önemli bir sol hizbin gelişme dinamiklerinin, kent orta sınıfının yaşadığı bocalamaların, yoksulluğun yeniden üretimine neden olan sosyal adaletsizlik döngüsünün yansımalarını anlamaya yardımcı olacak bir formül ortaya koymamaktadır. Bu çerçevede yazarların geniş görüş açısıyla ve tarihsel malzeme birikimiyle analizleri sembolleştirmenin önemini vurgulamıştır. Meşruiyet zeminini genişletmek isteyen iktidar yapısının siyasal rejim tesisinde aradığı formüller aracılığıyla, milli imge ve tahayyül dünyasına nüfuz eden şahsiyetlere referans verilmesi, uzun erimli bir tarihsel etüdün ışığında halkın İslam'ın ortaya koyduğu dini düşünce ve anlayışla anayasayı ve hukuki çerçeveyi kazandığının anlatılması hedeflenmiştir. İki devrim arasında İran metaforu ele alınırken, 1906'ya kadar tarihsel dönüşümler yaşayan ülkenin imparatorluktan hanedanlık yönetiminde merkezi ve modernleşmek yolunda sistematik adımlar atan, bağımsızlık çizgisini güçlendirmek isteyen bir ülkeye dönüşümü anlatılmaktadır. İran Devrimi, bu sürecin çekişmelerinin bir ürünü olarak da dikkat çekmiştir. Siyasal meşruiyet malzeme deposunu da bu tarihsel süreçten sağlayan 1979 İran Devrimi, tarihin bagajından yararlanmak üzere propaganda, semboller ve Şiizm eksenindeki devrimci birikimi kullanmayı başarılı bir şekilde sürdürmüştür. Kitap bu çerçeveden hareket ederken neden ve nasıl soruları ışığında Şiizmin etkili olma biçimlerini ve yollarını araştırmaktadır. Seküler dağarcığın ve modernleşme süreçlerindeki seküler dinamiklerin reddedilmediği ya da propaganda alanlarından yararlanılsa da, devrimin özünde dini bir söylem ve pratik yer almıştır. Dini bir söylem ve pratik halka sosyal adaletsizlik duygusu üzerinden yaklaştığında belirli bir konjonktürün kapsayıcılığı yanıtıcı olabilmektedir. Bu açıdan 1979 İran Devrimi, hemen İslami kimlik tanımlamasının nasıl yapıldığı ve çözümlemesini anlamayı gerektirmektedir.

---

⁵ A.g.e., sf. 14-15.

Yümlü, M. (2024). Peter Chelkowski, Hamid Dabashi, Bir Devrimi Sahnelemek: İran İslam Cumhuriyeti'nde Propaganda Sanatı, Çev. Anıl Biber, İstanbul: The Kitap Yayınları, 2018. ANKARAD, 5(10), 133-143.

Çalışmanın üçüncü bölümüne gelirken İran Devrimi sürecinin ve devrim sonrasında temel ideolojilerinin kullanılma biçimlerine değinilmiş ve milliyetçilik, Marksizm ve geniş çerçevede sosyalizm ile İslamcılık/Şeriat akımlarının etkilerine vurgu yapılmıştır. Devrimin tarihsel sürecini uzun soluklu olarak anlatmak kitap değerlendirmesinin sınırlarını aşmaktadır; bununla birlikte İran'ın 20. yüzyıl siyasi tarihinde dönüm noktaları arasında 1906 (Meşrutiyet Devrimi), 1919 (İran ile İngiltere Arasında İmzalanan Antlaşma), 1921 (Darbe), 1926 (Pehlevi Hanedanlığı'nın Kuruluşu), 1933 (İran ile İngiliz-İran Petrol Şirketi İmtiyaz Antlaşması), 1941 (İran'ın Müttefik Güçler Tarafından İşgali), 1946 (İran'da İşgalin Son Bulması), 1951-53 (Musaddık'ın Başbakanlığı Dönemi ve Ajax Operasyonu – Mordad Darbesi), 1963 (Beyaz Devrim / Enqılab-e Sefid), 1971 (2500. Yıl Kutlamaları), 1978-1979 yıllarının sıralanması oldukça anlamlı bir dizinin nasıl oluştuğunu analiz etmeye yardımcı olmaktadır. Bu tarihsel akış içinde yepyeni örgütlenmeler, birbirine eklenen ideolojilerle Halkın Mücahitleri Örgütü ya da Tudeh örneklerinde görüldüğü gibi Şahlık rejiminin güvenlik güçlerine karşı mücadelede farklı yaklaşımlar ve politikalar benimsenmiştir. Bir afiş örneği verilen Siahkal olayı 1979 İran Devrimi'ne doğru şekillenen sürecin dikkat çeken olayları arasında yer almıştır. Siyasal rejimin yer altına doğru sürüklenen muhalefeti karşısında liberalleşme arayışları bir çözüm yolu olarak dikkate alınmıştır. Kitapta da belirtildiği üzere, ABD'de Jimmy Carter başkanlığındaki yönetim döneminde İran'a hür dünyada bir rol tasarımı ışığında liberalleşme telkin edilmiştir. Bu politikada kilitlenen İran siyasetinde ve toplumsal hayatında bir teneffüs imkânı yaratma düşüncesinden ve siyasal stratejilerden kaynaklanmıştır. Bu süreçte 1953 CIA/SIS destekli Musaddık Darbesi sonrasında yer altına itilen Ulusal Cephe (National Front/Cebhe-ye Melli) kadroları da uyanmaya başlamıştır. Bu süreçte ABD yönetiminin Şah'ın radar sistemi siparişini iptal ederek liberalleşmeye devam edilmemesine tepki gösterdiği görülmektedir. Uzun yıllardır ülkede Başbakanlık görevinde bulunan Emir Abbas Hoveyda'nın yerine Cemşid Amuzegar getirildiğinde 1977 sonlarında İran tam bir kaynayan kazan imajı sergiliyordu. Tarihi bir örnek sayılan 31 Aralık 1977'de ABD Başkanı Carter'ın İran'a ziyareti gözden çıkarılmayan Şahlık rejimi için kritik bir örnektir. 1977 yılı sonları nasıl bir kaynayan kazan imajı sergilemişse, 1978'de İran'da yönetim krizinin derinleştiği yepyeni boyutlar ve komplo içeriğiyle sorgulanan, güvenlik güçlerinin orantısız şiddet yolunda çözümlerinin yarattığı kırılma noktaları ortaya çıkmaya başlamıştır. 1978 sonbaharına gelinirken Amuzegar yerine Şerif İmami başbakanlığa getirilmiştir. Eylül'de, Tahran'da ünlü Jaleh Meydanı'nda büyük bir katliam yaşanır. Bu katliam “Kara Cuma” olarak

adlandırılır. Son olarak iki isim daha İran hükümetinin başında görevlendirilmiştir. Şerif İmami'nin yerine önce General Azhari getirilmiş; bu süreçte bürokrasi büyük ölçüde devrimci çağrılara uygun hareket etmeye başlamıştır. Bir süre sonra, tarihi gelişmeler yaşanırken, 1978 yılının Aralık ayında Şah Muhammed Rıza Pehlevi, eski Ulusal Cephe siyasetçisi Şahpur Bahtiyar'ı (son) başbakan olarak atamaya mecbur kalmıştır.⁶

1978 yılının yaz aylarından itibaren İran Devrimi'nin işaretleri daha yoğun bir biçimde ortaya çıkmaya başlar. İran, siyasal güçlerin çeşitliliği, mücadele azminin sadece İran'ın kendine özgü (sui generis) koşullarını da dikkate alan bir toplumsal sınıf olarak ulema sınıfına mal edilemeyeceği kadar renkli ve güç dağılımının görüldüğü bir coğrafyadır. Yazarlar, eserde "İslami ideoloji"nin nasıl diğer ideolojilere galebe çaldığını anlamaya çalışırken "Estetik Durum: Devrim Mitinden İkna Sanatına" adlı başlıkla ele alınan 3. bölümde ideolojik rekabete rağmen üstü örtülü olarak mitlerden ve sembollerden yararlanan bir geçişkenlikten söz etmektedirler. Estetize edilen semboller, hiddetin dışavurumunda sanatsal yönleriyle kullanılmak istenilen öğelerdir. Bu anlatım tarzının belirli bir şablonu bulunmasa da, İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası (Bank-e Merkezi-ye Cumhuri-ye İslami-ye İran) ifadesiyle basılan 5000 riyal değerindeki banknot örneklerine benzer şekilde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. İkna sanatında manipülatif öğeler somut ve soyut örnekler sunmaktadır. Yazarlar, sembollerin, duvar yazılarının, flamaların, afişlerin, sinematografik anlatımların nasıl bir kurgu ortaya koyduğunun özetlenmesi için zamana yayılan bir algılama sürecinden geçildiğini vurgulamışlardır. İncelenen onlarca resim, afiş, kitleyi psikolojisini keşfetmeye, harekete geçmeye, seferberliğe ve eylemi üstlenmeye sevk ederken, düşman algısını etkilemeyi amaçlamaktadır. "Amerika – Büyük Şeytan (Şeytan-e Bozorg)" söylemleri ışığında etüt edilmesi amaçlanan toplumsal psikoloji kırılmalarına rağmen mitsel anlatının sembollerini kaybetmemeyi hedefleyen bir iktidar mekanizmasının etkisi altında kalmıştır. İran Devrimi'nin ve savaş döneminin çöküntüsü büyük bir muhasebe yapılarak şeytani dış güçlere mal edilirken, tarihi gerçek flulaşan bir gerçek statüsünde kalmıştır. Buna rağmen, propagandanın başarısı halka flu gerçekliği mutlak gerçeklik olarak yansıtmaya çalışmasından ileri gelmiştir.⁷

⁶ A.g.e., sf. 26-33.

⁷ A.g.e., sf. 34.

Eserin dördüncü bölümünde “İmgesel Altyapı” başlığıyla hikâyesi olan resimler yorumlanmaktadır. Referans çerçevesi ana başlığı altında devam eden beşinci bölümde ise “Muharrem Yeniden İnşa Edildi” başlığı altında görsel malzemeler eşliğinde “tavziye”nin yeniden inşasına yönelik anlatımlara yer verilmiştir. Matemler, Şiilik inancının toplumsal hayattaki yansımalarıdır. Tören alaylarında binlerce insan ellerini yumruk yaparak isyanı haykırırlar. Göğüslerini döven eller hem fotoğraflarda hem de duvar yazılarını süsleyen, imge dünyasını güçlendiren çizimlerde dikkat çekmektedir. Bir posterde “Kelime-i Tevhid” eşliğinde gökten, meydanları dolduran kalabalıklara hitap eden ve onların “rehberliği”ni üstlenen Ayetullah Ruhullah Humeyni görülmektedir.⁸ Bu açıdan bakıldığında devrimin Muharrem Matemî olarak bilinen ve İslam tarihinde Kerbela vakasına referans verilen anma törenlerinin yeniden üretimi için çok etkili ve hareketli bir sürecin sahnesi olduğu anlaşılmaktadır. Devrim hem bu sahnedir; hem de sahnenin kuruluşunda söz sahibi olan toplumsal kesimlerin ortak paydasıdır. Yazarlar, devrim sürecinin her gününün matem mantığında yeniden inşaya konu olduğunu, kitlelerin ortak paydaları arasında makul bir çizginin Kerbela anmasıyla yakalandığını vurgulamışlardır. “Zamanın Yezid’i Şah Muhammed Rıza Pehlevî” nidalarının yanlış politikaların haykırıldığı, bu politikaların listesinin verildiği bir anlatıma konu olduğu sıklıkla görülmüştür.⁹ Kitabın en çarpıcı görselleri arasında “kan feda edilmesini anlatan çizim” Kerbela referansının ne kadar etkili olduğunu açıkça göstermiştir.

Çalışmanın beşinci bölümünde “İslami Devrim’in Retorik İnşası” başlığı altında “İslami püritenizm” ya da “nativizm” şeklinde kültürel korumacılığa yaslanan bir retorikten bahsedilmektedir. Bu retorik savunmaya, rejimin kültürel değerlerini korumak için silahlanmaya kadar yoğun bir mücadeleyi ortaya koymaktadır. Zaman zaman anonim kahramanlar ışığında halkın özdeşleştirileceği düşünülmüştür.

Altıncı bölüm dilbilimsel mesajların sembolleşmesinde dini söylemin çok boyutlu kullanımından örnekler sunmaktadır. Yedinci bölümde ise “Kara ve Kanlı Grafitiler” Duvara Yazı Yazmanın neden önemli olduğunu/olabileceğini vurgulamaktadır. Daha sonra yazının ters çevrilmesinin bile belirli bir anlam taşıyabileceği ve kontekste göndermeler yapılan bir anlatım tarzının ortaya çıktığından söz edilmiştir. Buraya kadar şahadet, şeytani yönlerine vurgu yapılan emperyalist Amerika ve emperyalizmin uzantılarını oluşturan güçlere tepkiler temel

---

⁸ A.g.e., sf. 70.

⁹ A.g.e., sf. 71.

söylemi şekillendirmiştir. Tüm söylem ve pratiğin merkezinde bağımsız ve gücünü yalnızca İslami Cumhuriyet tasavvurundan almaya başlayan bir mücadele yer almaktadır. İran-İrak arasında başlayan, gittikçe karmaşıklaşan emperyalist propagandaya karşı zırhlı bir propagandanın profesyonel anlatımı bir zaman sonra kendine yeni bir yer sağlamaya başlamıştır. Merkezden uzaktaki pek çok bölgede, hem Hazar Denizi kıyı bandında, hem de Tahran'ın uzak yerleşimlerinde İran'ın güneye doğru yayılan geniş topraklarında pek çok büyük ya da küçük kentte evlerin duvarları devrimci siyasal anlatının sanatını yansıtan performans mekânlarına dönüşmeye başlamıştır. Sekizinci bölümde ise “Devrimsel Okur-Yazarlık” “İslami Eğitimin Geliştirilmesindeki Tipik Propaganda” başlığıyla ele alınmaktadır. Bu bölümde temel sorunsal İslami eğitimin başarı marjını konu alan bir anlatımdan ileri gelmiştir. Bu çerçevede şahadet kavramı öne çıkarılmış, vatan, millet anlayışı dini söylem ve pratik ışığında anlatılmak istenmiştir.¹⁰ Eserde dokuzuncu bölümde “Hükmeden Resimler” başlığı altında propagandanın yer yer iç unsurlardan ve kültürden beslendiği, zaman zaman da dış unsurlara referans verildiği anlatılmıştır. Referans Çerçevesi olarak adlandırılan ikinci ana bölümde onuncu bölüm Başlık ve İçerik Arasında başlığını taşımıştır. On birinci bölüm ise “Hareketli Resimler” başlığını taşımaktadır. On birinci bölüm “Propaganda Aracı Olarak Devrim Sineması” alt başlığını taşıırken, On ikinci bölümde “Propaganda Aracı Olarak Kağıt Para” ele alınmıştır. On üçüncü bölümde “Habercilerin Hedefe Tez Varışı” “Devrimci Bir Amaca Sahip Pullar” şeklinde ele alınmıştır. Daha sonra on dördüncü bölümde “Masumluk Seremonisi” mektuplar yoluyla samimiyetin nasıl ortaya konulduğu anlaşılmasına çalışılmaktadır. Karanlık, belirsiz bir süreçte propaganda halkı etkileyecek tüm malzemeden, sesleniş örneğindeki tüm anlatımlardan yararlanmaktadır. Tarihimizin Günleri bölümünde “İran/İslam/Hristiyan Takviminin Yeniden Yapılandırılması” başlığı altında Fransız Devrimi'nden, Sovyet Devrimi'ne kadar devrimci anlatının merkezinde bir yere konumlanan tarih ve ölçeğinden örnekler verilmesi amaçlanmıştır. Necef'te sürgün yıllarında 1970'lerin başlarında 2500 yıllık İran monarşisinin geleneksel kutlamaları İranlı ideologlar tarafından Mekke'den Medine'ye göç yerine (MS 622) antik çağa, Pers Kralı Kiros'un taç giyme törenine kadar geriye götürülmüştür. Tarihsel derinlik araştırmacılar için yanıltıcı bir ölçeğe dönüşmeye ve siyasal polemiklerin üstü örtülü olarak gündeme gelmesine neden olmuştur.¹¹

¹⁰ A.g.e., sf. 90-98.

¹¹ A.g.e., sf. 251.

“Referans Çerçevesi” başlıklı ana bölümde son olarak, on beşinci bölüm, “gerekenlerin yapılması” için “Humeyni ve Propaganda” alt başlığıyla hazırlanmıştır. Tam da savaşa doğru çekilen bir ülkenin devrimci geçiş süreçlerinin propaganda malzemesinin yığıntıya dönüştüğü dönem 1979 yılının ortalarından 1980 yılı sonlarına kadar gelişen süreci kapsamaktadır. Propaganda kapsayıcılığı hedefleyen, çocukların ellerine silahlar verebilen, bombaların sergilendiği tezgahların başlarında çocukların fotoğraflarından gizli bir kolaj oluşturabilen bir bakış açısının ötesinde zihinsel dünyaya nüfuz eden ve sanatsal üretim kapasitesini biçimlendirecek kadar iddialı bir müdahaledir. Propaganda bu yönüyle sadece zihin dünyasının çizgilerini yansıtan ve çocukların haykırışlarını da ifade eden travmatik süreci kapsamadığı gibi, yazarların afiş, plakat, poster gibi kelimelerle anlattığı duvarlara, panolara asılan posterler, duvar yazıları, takvim, para, radyo yayını, kasetler gibi pek çok anlatım aracıyla da sınırlı değildir. Sade bir örnekte Humeyni'nin sürekli güncellenen mesajlarından birine rastlanmaktadır: “Allah için yayın çünkü propaganda çok önemlidir... Bir şey radyoda veya televizyonda söylendi ve yayınlandıysa bilirsiniz ki etkisi tüm ülkeye yayılır, hatta sesinin ulaştığı her yere. Artık bu organın ülkenin genelinde kullanıldığının farkındasınız, köylerde ve şehirlerde, çocuklar ve yetişkinler tarafından. Bu, diğer haber ve medya çeşitlerinden farklıdır. Radyo ve televizyonu diğer kitlesel iletişim formlarıyla da bir tutmamalıyız. Bunların öyle bir özelliği vardır ki 2 3 ya da 4 yaşındaki çocuklardan yaşlı adamlara kadar herkes ona bakar ya da onları dinler ve ruhlarında bir etki bırakır. Herkes (radyo ve televizyondan) etkilenir. Bildiğiniz gibi, radyo ve televizyonun İran'da başlangıcından itibaren bu organlar, kendilerinde olduğu gibi süper güçlere bağımlı yaparak İran'ın onuruna en büyük zararı verdi. Bu oğlanın (yani Şah'ın) hükümdarlığı sırasında, bu organları yozlaşmayı yaymak için babasından daha çok suiistimal etti... Allah korusun, hükmetmeye birkaç yıl daha devam etseydi, İran'a veda etmek zorunda kalacaktık. Bu organlarda söylenen tek bir kelime, tek bir cümle çarşıda karşılıklı yaratmaya yeter... Bu organlar, problemlerin detaylıca farkında olan bilgili insanların kontrolünde olmalıdır...”¹² Konuşmaların akışından da izlendiği üzere, kitle psikolojisinde çocuklardan hiçbir biçimde vazgeçilemeyeceği daha estetize bir üslupla anlatılmaya çalışılmaktadır. Yer yer estetik anlatım tercihlerinin kırılmaya başlandığı da görülmektedir. Sonuçta referans verilen çerçeve İslami kimlik kazandırılmaya çalışılan

¹² A.g.e., sf. 264.

devrimin çocukları da ön sıralarda propaganda savaşına sürükleyebileceği kadar etkili bir mücadeleye işaret etmiştir.

Üçüncü ana bölüm “Savaş” başlığını taşır. “Kelimelerin Savaşı-Savaş ve Fedakârlık Üzerine Humeyni'nin Sözleri” alt başlığında, . İkinci alt bölüm “Savaş Yolunda – Cephe Pankartları” başlığı altında “Endoktrinasyon Bürosu”nun etkili çalışmalarına, İran-İrak Savaşı sırasında İran Silahlı Kuvvetleri'nin “neredeyse her biriminin kadrolu bir subayın ve bir din adamının emrine sokulduğuna” değinilmiştir.¹³ Cephede canlarını siper ederek Katyusha roketlerinin büyük tahta kasalarının (her biri üç metre genişliğinde) kullanılmasıyla büyük bir pankart hazırlayan, cephede propaganda örneği sergileyen askerlerin tanıklıkları tam bir arşiv niteliğindedir. Duvarlar konuşur; devrimin dağarcığını oluşturan geniş bir yelpazede ayrıca başka bir dağarcığa ulaşılmaktadır. Bu dağarcığın inşasına İslami kimlik kazanmakta olan İran Devrimi'nin lideri Ayetullah Humeyni tek başına katkıda bulunmasa da, ön planda olan, en çok referans verilen isim orduyu, dini inancı kutsayarak kan ve savaş çağrılarını ışığında halkı seferberliğe yöneltmektedir. İlerleyen İslam başlıklı bölüm savaşın İslami rejimin konsolidasyonunda rolünü değerlendirmektedir. Alt başlığında “İslami Devrimi İhraç Etmek” ifadesiyle “tabligh” ya da propagandanın nasıl etkili olduğu gerçeği ortaya konulmuştur. Devrim, sadece İran ülkesinin sınırlarına hapsedilecek bir gerçeklik ve toplumsal anlam arayışı değildir; ideologlar tarafından evrenselliği vurgulanan devrimin en kısa sürede başka coğrafyalara ihraç edilmesi gerektiğinden söz edilmiştir.

Sonuç bölümü, “Devrim, “Referans Çerçevesi” ve “Savaş” başlıklı ana bölümlerin ardından son değerlendirmeleri okurların dikkatine sunmaktadır. Bu bölümün alt başlığı inkânları sorgulanan “Devrimci Bir Göstergebilimin İnşası” şeklinde verilmiştir.¹⁴ Devrimlerin sosyolojik analizinde yorum skalasının ne kadar geniş olduğuna inanılırsa inanılsın, 1979 İran Devrimi'nde görüldüğü üzere, imleyen ile imlenenler arasında yeni bağlantı antlaşmaları için yeniden görüşme sürecinin devam ettiği; fakat “politik bir kültürün işaretlerinin muhtemel yönetiliş şekillerinin açık uçluluğuna yapabileceği yatırımın doğal limitlerinin olduğu” görülmüştür. Clifford Geertz'in kültürel antropoloji literatüründe gösterdiğim biçimiyle “temsilci sembollerin herhangi bir münferit birimi ya da toplu kümesi aracılığıyla”, “belirli bir toplumun baskın kültürüne en güvenilir erişim” elde edilmektedir. Bu çerçevede çalışma 1979 İran Devrimi'nin politik

¹³ A.g.e., sf. 282.

¹⁴ A.g.e., sf. 302-308.

kültürü yeniden tasarlayacak ölçüde etkili olduğu bir dönüşüm sürecinin aktif ya da pasif sembollerine odaklanmayı tercih etmiştir. Yazarların da belirttiği üzere “o devrimin altındaki en yakın işaret kültürünü ideolojik olarak yeniden yapılandırmayan hiçbir politik devrim yoktur. Devrimler, harekete geçiren işaretlerin başarılı kayıtlarının politik antenleridir”.¹⁵ Bu çerçevede çalışma politik kültür açısından yeniden tasarımın önemini vurgulamaktadır. Bu yeniden tasarım belirli bir bağlamda biçimlendirilmeye çalışılsa da, tam bir formüle bağlanamaz; uygulama süreçlerinde mutlaka farklılıklar söz konusudur. Politik kültürü ön kabuller içinde ele almaksızın, belirli bir ciddiyetle kurgulayan İran Devrimi'nin öznelereyi oluşturan ana sınıfsal yapılar ideolojik etkilerin kaçınılmaz biçimde kullanılmasını 1979'dan 1980'li yıllara çok yoğun biçimde yaşamışlardır. Sembollerin kullanılmasında “devrimci ideolojinin kapsayıcılığı hedeflenir”. Aynı zamanda yönlendirme de önemlidir. “Devrimci ideolojiler, içerisinde bütün bilgi ve hissiyatın, bütün anlayış ve anlamlandırmanın mümkün olduğu yeni işaret bilimsel kurumun mimarlarıdır”. Bu tasarımda kültürel sembollerin bir sahnenin anlamlandırılmayı bekleyen, geniş halk kitleleri tarafından belirli bir bağlamda özümşenen ve yorumlanan unsurlar olmaları amaçlanmaktadır. Renkler, şekiller, duvar yazıları, gazeteler, radyo, televizyon, pankartlar, plakat da denilen afişler ya da posterler, pano gibi araçlar yoluyla siyasal söylemin yönlendirilmesi, politik kültürün bir bayrak gibi işlenmesi amaçlanmıştır. Vülgerize olsun ya da olmasın, gündelik hayatın tarihine yansıyan araçlarda, tüketim malzemelerinde çocuklar da dâhil olarak toplumun tüm kesimleri hedeflenmiştir. Sakız ambalaj kâğıdına “İslam savaşçılarına selamlar olsun, Amerika'ya Ölüm” yazıldığı dikkat çekmektedir.¹⁶ Dünya çapında yansımaları olan “Amerika - Şeytan-e Bozorg” söylemi, “Merg Ber Amerika” yani daha ince bir ifadeyle küresel anti-emperyalist yazın ve söylemde yer bulan “Kahrolsun Amerika” çağrısı ışığında “anti-emperyalist” damarı oluşturmuştur. 20. yüzyılın, “anti-emperyalist siyasal söylem ve politikası”nı yakalayarak ilerleyen İran Devrimi, 1979'dan 1989'da Ayetullah Humeyni'nin vefatına kadar kritik süreçlerden geçmiştir. İşte, bu çalışma kapsamında devrimin inşası, politik kültürün yeniden tasarlanması, duvar yazılarında olduğu gibi Şahlık rejiminin ve tarihsel mirasının ters yüz edilirken, bazen göstermelik, bazı zamanlar da gerçekçi çizgilerde alaşağı edilmesi yolundaki uygulamalar anlatılmıştır.

¹⁵ A.g.e., sf. 304.

¹⁶ A.g.e., sf. 307.

Sayı / Number : 10	Kış / Winter 2024
e-ISSN: 2717-9052	ankaradergisi06@gmail.com

ANKARA ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAYIN İLKELEİRİ

- 1- Yayınlanması istenen makalenin Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imlâ ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.
2. Yayınlanması için gönderilen makaleler ilk önce ön değerlendirmeden geçirilir. Daha sonra intihal taraması yapılarak dergide yayımlanması noktasında uygun olup olmadığı kontrol edilir.¹ Daha sonra makale Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.
3. Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verir. Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayımlamama hakkını saklı tutar.
4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede geri dönmeyen yazarların Editör Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.
5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dâhilinde düzeltmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.
6. Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulunca yayımlanması onaylanan makaleler yayımlanmak üzere sıraya alınır.
7. Yazar, Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır. Aksi takdirde makale basım süreci durdurulur ve o tarihe kadar tahakkuk eden (dizgi ve mizanpaj giderleri. vs.) harcamalar yazardan tahsil edilir.

YAZIM KURALLARI

Yayın Dili: Derginin yazım dili Türkçedir. Bununla birlikte İngilizce, Almanca, Fransızca, ve Rusça yazılar da yayımlanabilir.

Yazım kuralları: Dergimize gönderilecek yazıların aşağıdaki biçimsel özellikleri taşıması yayım birliği açısından zorunludur.

---

¹ İntihal süreci hakkında bilgi almak için www.ankaradergisi06.com sitemizdeki "İntihal Raporu" sayfasına bakınız

Türkçe Başlık: İçerikle uyumlu, 10-12 sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle, yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır. Başlık 11 Punto , Aralık önce 20 nk, sonra 12 nk olmalıdır. Sağ ve sol 1cm içeride yazılmalıdır.

İngilizce Başlık: İçerikle uyumlu, 10-12 sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle Türkçe Öz'ün altında, 11 punto, önce ve sonra 3 nk boşluk bırakılacak şekilde sağ ve sol 1 cm içeride yazılmalıdır.

Yazar adı ve adresi: Yazar(lar)ın adı (küçük) ve soyadı (büyük), başlığın altında ortalanmış olarak 11 puntuyla yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum, haberleşme, e-posta adresleri ve ORCID ise normal karakterde harflerle dipnot olarak belirtilmelidir.

Örnek:

**İKİ KOMŞU'NUN İLK İTTİFAKI 1915-1918
(OSMANLI DEVLETİ-BULGARİSTAN)***

Ökkeş NARİNC **

Öz: Birinci Dünya Savaşının yaklaştığı süreçte Bulgaristan ve Osmanlı Devleti savaşa girmeyi düşünmeyip, tarafsız kalma politikası takip etmekteydi. Zaten tarafların birbirlerine savaş ilan ettiği dönemde de (Temmuz-Ağustos 1914) her iki ülke tarafsız kaldıklarını dünya kamuoyuna ilan etmişti. Fakat savaşın başlaması ile aralarındaki pozitif diplomatik iletişimin de etkisi ve devlet erkani içerisinde gerek askeri alanda gerekse de diplomasi alanında görev yapan üst

146

---

* Bu Makale 24.10.2018-26.10.2018 tarihleri arasında Kahramanmaraş'ta gerçekleştirilen "Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı I. Dünya Savaşı'nın Sonu, Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları, Uluslar arası Sempozyumu"nda sunulan bildiri metninin düzenlenmiş halidir.

** Dr. Arş. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, onarinc@nku.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9486-8956.

** Arş. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü, email: onarinc@nku.edu.tr

düzyer görevlilerin de katkısı ile Almanya, Osmanlı Devleti'nin savaşa giriş sürecini hızlandırmıştır (2 Ağustos 1914 gizli anlaşma). Osmanlı Devleti 11 Kasım 1914 tarihinde Padişah Mehmed Reşad'ın manifestosu ile de savaşa resmen katılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Bulgaristan.

THE FIRST ALLIANCE OF TWO NEIGHBOURS 1915-1918 (OTTOMAN STATE-BULGARIA)

Abstract: In the process of the First World War, Bulgaria and the Ottoman State did not consider entering the war, but followed the policy of neutrality. Already in the period when the parties declared war on each other (July-August 1914), both countries declared to the world public that they were neutral. However, when the battle began, Germany accelerated Ottoman State's entry into the war with the effect of positive diplomatic communication among them and the contribution of senior officials working in the field of military affairs as well as diplomacy with in the state enterprise. (August 2, 1914 secret agreement) The Ottoman State officially participated in the war with the manifesto of Sultan Mehmed Reşad on 11 November 1914. Bulgaria extended the process of neutrality until 6 September 1915 in order to provide the best conditions.

Key words: First World War, Ottoman State, Bulgaria.

Genişletilmiş İngilizce zet: Genişletilmiş İngilizce zet 750-1000 kelime arasında olmalıdır. İngilizce metin yazı tipi **Times New Roman**, **11 punto**, önce ve sonra **3 nk** boşluk bırakılmalı, paragraf girintisi olmadan, tüm kenarlar 2,5 cm olmalı ve "**Extended Abstract:** İngilizce Metin" Şeklinde hazırlanmalıdır.

Extended Abstract içerik itibarıyla çalışmanın (makalenin) "**Sonuç**" kısmı ağırlıklı olmak üzere 750-1000 kelime arasında bilgiler içermelidir. "**z**"-"**Abstract**" kısmında makale hakkında genel bilgiler verilmeli,"**Extended Abstract**" kısmında ise yapılan çalışma üzerinde yazar tarafından elde edilen bulgular 750-1000 kelime arasında sunulmalıdır. Bu kısım çalışmanın uluslararası tanınırlığını artırarak makalenin etki faktörünü daha üst seviyelere çıkarması bakımından önemlidir

Örnek

Extended Abstract: Orders that are given to Turkish soldier send to front line and to squadron leader and above degree people are categorized three groups. These are Chivalry Order, Saint Aleksander Order and distinguished Military Service Community Order. These orders are categorized grades in itself according to level of rank and duty was discharged. These are classified as follows.

Military Order “For Bravery”

Big cross

First Class Brilliant

First Class Matte

Second Grade

Third Grade

Third Grade First Class

Third Grade Second Class

Fourth Grade First Class

Fourth Grade Second Class

Royal Order of Saint Aleksander

Necklace

Big Cross

First Grade Big Cross

Second Grade Big Military Cross

Third Grade Commander Cross

Fourth Grade Military Officer Cross

Fifth Grade Cavalry Cross

Sixth Grade Silver Cross

National Order of Civil Merit

Big Cross

First Grade Big Cross

Second Grade Big Military Officer Cross

Third Grade Commander Cross

Fourth Grade Military Officer Cross

Fifth Grade Cavalry Cross

Sixth Grade Silver Cross

Even if orders that are given by Bulgarian Charism are classified as six different types, in this study, it is tacked three types of orders.

Orders given to Turkish soldiers are as the following.

First Grade Brilliant Military Order "For Bravery": Ottoman Sultan Mehmed Reşad V

First Grade Matte Military Order "For Bravery": Deputy of Chief Commander Enver Pasha

Second Grade Military Order "For Bravery": 1 Marshall, 1 Admiral, 4 Lieutenant Generals, 1 Major General

Third Grade Second Class Military Order "For Bravery": 1 Staff Colonel

Fourth Grade Second Class Military Order "For Bravery": 11 Sultan's Sons, 2 Lieutenant Colonels, 4 Squadron Leaders

Royal Order Saint Aleksander Big Cross: Marshall Liman von Sanders
Second Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber: 4 Major Generals, 1 Staff Colonel and 1 Squadron Leader

Third Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber: 2 Admirals, 26 Lieutenant Generals, 1 Major General, 1 Brigadier General

Second Grade National Order of Civil Merit: 1 Lieutenant Colonel, 7 Colonels

Third Grade National Order of Civil Merit: 5 Lieutenant Colonels, 24 Squadron Leaders

Forementioned sum of people are 116. These are 42 Squadron Leaders, 34 Lieutenant Colonels, 11 Colonels, 1 Brigadier Leader, 6 Major Generals, 7 Lieutenant Generals, 11 Son of Sultan with different rank 2 Marshalls, 1 Deputy of Chief Commander, 1 Full General, 1 Sultan. These data show that squadron, above degree military officers and Ottoman statesmen.

1138 orders given to Turkish military officers and Ottoman statesmen constitute of highest rank of symbols. In these orders there are also Germany military officer contacting to relationship Turk-Bulgaria. Looking at the dates of the orders, it is understood that they were generally after military operations against Romania. Issued on orders are on 21 February 1915, 03 December 1916, 17 April 1917, 19 May 1917, 21 September 1917, 16 October 1917, 07 December 1917, 10 February 1918.

Orders are granted as an indicator of concrete pleasure with reference to support of Turkish soldiers. Third Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber was granted to Lieutenant Colonel Mustafa Kemal Bey on 21.02.1915. This order was granted in consequence of military attache that he carried out in Sofia and his good relationships.

Ana metin: Yazı Microsoft Word yazılım programı ile boyutları 17 / 24 cm olan sayfa üzerinde Times New Roman 11 punto ile tek satır aralıklı ve üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm kenar boşlukları ve 30 sayfayı geçmeyecek biçimde tek sütun halinde hazırlanarak teslim edilmelidir. Paragraflar 0 cm girinti ile başlamalıdır. **Ana metin**, özet bölümünün hemen altından 3 nk boşluk bırakılarak başlamalıdır.

Bölüm başlıkları: Yazıda yer alan konu başlıkları Giriş, Sonuç ve Kaynaçça hariç, numaralandırılarak koyu ve sol marjdan başlamak üzere yazılmalıdır.

Şekil ve Tablolar: Şekil adı, şeklin altında, tablo başlığı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil ve tablo numaraları 1, 2, 3, ... gibi verilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Chicago usulünde (klasik usulde) sayfa altı numaralandırılmış dipnot şeklinde yapılmalıdır. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez; sayfa numarası ya da numaraları, yalnızca doğrudan alıntılarda tam olarak verilir. 3 satırı geçen alıntılara, ana metne göre sadece soldan 1 cm girinti verilmelidir. Dipnotlarda ise kaynak ilk kez kullanıldığında isim soyisim, eser adı, varsa cilt ve sayı, varsa çeviren adı, yayınevi, basım yeri, basım tarihi ve söz konusu bilginin alındığı sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Aynı eser bir çok defa kullanılacak ise yazar soyadı, a.g.e (adı geçen eser)- a.g.m. (adı geçen makale), ilgili sayfa numarası şeklinde dipnot düşülmelidir. (Örn: Kayapınar, a.g.e., s. 356).

Ana Başlık Boyutu 11 pt, ortalanmış, kalın

Kağıt Boyutu 17 x 24 cm

Ana Metin Üst Kenar Boşluk 2,5 cm

Alt Kenar Boşluk 2,5 cm

Sol Kenar Boşluk 2,5 cm

Sağ Kenar Boşluk 2,5 cm

İlk satır girinti 0 cm

Yazı Tipi Times New Roman

Yazı Tipi Stili Normal

Normal Metin Boyutu 11 pt
Paragraf Aralığı 3 nk
Satır Aralığı Tek
Dipnot Metni Boyutu 9 pt
Alıntı Metni Boyutu 10 pt
Alıntı Kenar Boşlukları Soldan 1 cm
Öz Yazı Tipi Times New Roman
Öz Yazı Tipi Stili Normal
Öz Kenar Boşlukları Sağdan- Soldan 1 cm
Öz Metin Boyutu 10 pt
Öz Başlığı 10 pt, İki Yana Yaslı, Kalın

Örnekler:

Kitap: Halil İncalcık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İncalcık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda:

İncalcık, Klasik Çağ, s. 123.

Makale: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

Kaynakça: Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça 9 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

İNALCIK Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.

Çeviriyazı Metinlerde Uyulacak Esaslar

Çeviriyazı bir metnin Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi yayınları arasında yer almadan önce aşağıdaki hususlara riayet edilerek hazırlanmış olması veya bunlara göre düzeltilmiş olması gerekmektedir.

a) Tanzimat sonrası matbu metinlerde:

1. Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon değil transliterasyon veya başka bir deyişle “hafifletilmiş transkripsiyon” uygulanır. Bundan sonra kullanılacak olan “transkripsiyon” kavramı Türkçede kullanılmayan harfler de dâhil bütün harfleri aynen bir başka alfabe ile yansıtmayı;

transliterasyon ise daha çok kelimenin bütünlüğünü koruyarak herhangi bir sadeleştirme yapmadan aktarmayı anlatmaktadır.

2. Uzun bütün heceler â, û, î harfleriyle yazılmalıdır.

Ör. hâkimiyet; rûberû; cerîde ... Kalın okunması gereken ve anlam karışıklığına da yol açabilecek kelimelerde bulunan uzun a sesi için, bu durumu önlemek üzere “â” şeklindeki imlâ tercih edilebilir.

Ör. Gâzî; mukâyese; tekâbül , kânûn... Bu durum, benzer yazılışa sahip Arapça ve Farsça kelimelerdeki okuma yanlışlarını da önleyecektir.

Ör. “Yasa” anlamındaki “kânûn” ile “Ocak ayı” anlamındaki “İkincikânûn” (Kânûnisânî) kelimelerinde olduğu gibi...

3. Kelimelerin orijinal sesleri korunmalı, transkripsiyondaki hafifletme işlemi imlâ ile sınırlı kalmalıdır.

Ör. Aptülhak Hamit (-) → Abdülhak Hâmid (+)

4. Arapça terkiplerin yazımında İSAM DİA’nde ve MEB. İslâm Ansiklopedisi’nde benimsenen yazım kuralları uygulanmalıdır.

Ör. Muhîtü’l-Maârif; Muînü’d-devle ...

5. Farsça terkiplerde terkip tiresi her seferinde yazılmalıdır. Ör. Devlet-i Aliyye; hüsn-i muâmele, müdür-i umûmî ... Farsça terkiplerdeki terkip - i’si “-ü” şeklinde yazılmamalıdır.

Ör. müdür-ü umûmî (-); hüsn-ü muâmele (-); umûr-u mâliye (-) → umûr-ı mâliye (+) ... “Ve” kelimesine karşılık gelen “ü”ler ise aynen korunur ve kendisinden önceki ve sonraki kelimeye bitleştirilmeden yazılır.

6. Osmanlıca matbu metinlerde Batı sahasına ait şahıs ve şehir adları genellikle okunduğu gibi yazılmaktadır. Tanzimat sonrasına ait bir metnin çeviriyazısında bu tür kelimeler orijinal dildeki imlâsına uygun yazılmalıdır.

Ör. “Mısır’da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPosiyelk’a gönderdiği mektup (...)” (-). “Mısır’da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPoussielque’a gönderdiği mektup (...)” (+) Türkçede yaygın olarak kullanılan yabancı yer ve şahıs adlarında ise Türkçe kullanımı esas alınır.

7. Masdar-ı ca’liler -günümüz Türkçesinde sık kullanıldığı için tek y ile yazılanlar hariç- çift y ile yazılmalıdır.

Ör. Osmâniyye; Cülûsiyye; şahsiyye ... Sık kullanılanlara ör. Bahriye; Mülkiye...

8. Nisbet -î'si ile biten kelimelerin sonuna Türkçe olarak ismin -e hâli geldiğinde masdar-ı ca'îlerle karışmaması için "î" şeklinde yazılmalı fakat bu imlâ masdar-ı ca'îlerde kullanılmamalıdır:

Ör. "Âmâl-i millîye uygun olarak ..." (Burada millî kelimesinin sonundaki -ye, ismin -i hâlini gösterir). "Âmâl-i milliyeye uygun olarak ..." ("Âmâl-i Millîyeye" imlâsı yanlıştır).

9. Osmanlıca matbu eserlerde vurgulanmak istenen kelimeler ve özel adlar çoğunlukla parantez içine alınarak vurgulanır. Oysa bugün bunun yerine çift tırnak içine alarak vurgulama tercih edilmektedir. Bu bakımdan;

a) Sadece vurgulanması gereken bir (veya birkaç) kelime varsa parantez yerine tırnak içinde yazılmalıdır.

Ör. "(...) nâm-ı âfleri (Nizâm-ı Cedîd) tesmiye olundu." (-) "(...) nâm-ı âfleri "Nizâm-ı Cedîd" tesmiye olundu." (+)

b) Vurgulanmak istenen bir kitap adı ise sadece italik yazılması vurgu için yeterlidir.

Ör. "Tameşvarî (Hadîkatü'ş-Şu'arâ) / "Hadîkatü'ş-Şu'arâ" nâm eser-i bîhemtâsında (...)" (-). "TameşvarîHadîkatü'ş-Şu'arânâm eser-i bîhemtâsında (...)" (+).

c) Osmanlı alfabesinde büyük - küçük harf ayrımı olmadığı için şahıs, kurum veya yer adı cinsinden özel isimlerde ayrıca tırnak içine almak biçiminde özel bir vurguya gerek yoktur; baş harflerinin büyük yazılması yeterlidir.

Ör. "Şeyhülislâm'inüstâdı (Münîr Efendi) de çağırılıp meydâna getirildi." (-) "Şeyhülislâm'inüstâdıMünîr Efendi de çağırılıp meydâna getirildi." (+) Dolayısıyla bu gibi durumlarda Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış metinlerde kullanılan parantezler hiç kullanılmamalıdır. Elbette açıklama ve ek bilgi mahiyetindeki cümle veya kelime gruplarında parantez kullanılacaktır.

10. Ana metin içinde geçen Türkçe dışındaki dillerden iktibas edilmiş cümlelerin, metin içine tercüme aktarılmalı, gerekiyorsa dipnotlarda orijinal yazılışları kaynak bilgisinden önce verilmelidir.

11. Günümüz Türkçesinde kullanılmayan Farsça kelimelerin imlâsında, günümüzde kullanılanlarda olduğu gibi Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. nohoft (-) → nühüft (+); dovvom (-) → düvvüm (+) ...

12. Osmanlı Türkçesiyle basılı bir metinde geçen her tür Arapça kelimenin yazımında da yaygın Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. Rasûl (-) → Resûl; a'yân → âyân ...

13. Arapça kelimelere mahsus bir ses olan ayn harfi, anlam karışıklığına veya okuma hatasına sebep olmadıkça imlâyâ yansıtılmamalıdır.

14. Tanzimat sonrası matbu metinlerde transkripsiyon değil transliterasyon esas alınacağı için isimleşmiş veya çok kullanıldığı için âdetâ birleşmiş Arapça, Farsça terkiplerde kullanılacak apostrof ve tire işaretleri kaldırılmalıdır.

Ör. Abdü'l-Hamîd (-) → Abdülhamîd (+)

Kânûn-i sâni (-) → Kânûnisâni (+);

Teşrîn-i sâni (-) → Teşrînisâni (+);

Rebü'l-evvel → Rebülevvel

Cemâziye'l-âhir → Cemâziyelâhir;

Zi'l-ka'de → Zilkâde

Şeyhü'l-İslâm (-) → Şeyhülislâm (+) vb.

15. Türkçe kelimelerin -özellikle fiil kökenli kelimelerin- sonlarında Osmanlı metinlerinde genellikle b harfi ve diğer bazı kelimelerde c ve d harfleri kullanılırsa da çeviriyazı çalışmalarında p, ç, t şeklindeki sertsessiz harfler kullanılmalıdır. Yine özellikle fiil kökenli kelimelerde Eski Türkçeye ait telaffuzun Anadolu sahasındaki bir devamı olarak Osmanlı imlâsına yansıyan “ü” sesleri “i”, “ı” sesleri ses uyumuna göre düzeltilmeli; kapalı e harfi de denen ve genellikle “i” harfiyle yazılan ses ise “e” harfiyle yazılmalıdır.

Ör. idüb (-) → edip (+); konub (-) → konup (+); bitüb (-) → bitip (+); içün (-) → için (+); ağac (-) → ağaç (+); yiğid → (-) yiğit (+); geçid (-) → geçit (+) ...

b) Tanzimat sonrası yazma Arşiv belgelerinde: Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon usûlü uygulanır.

c) Tanzimat öncesi matbû veya yazma metinlerde:

Bu tür eserlerin çeviriyazıları hazırlanırken İSAM DİA ve MEB İslâm Ansiklopedisi'nde uygulanan ilmî transkripsiyon usûlü kullanılmış olmalıdır. Bu iki Ansiklopedi arasında herhangi bir uyumsuzluk olursa DİA esas alınır. Kuruma Tanzimat öncesi bir metnin yayını teklif edilirken transkripsiyon alfabesine mahsus harfler bir liste hâlinde eserin başında gösterilmeli; metin boyunca da özellikle Türkçede bulunmayan harflerin yazımında bu alfabe esas alınmalıdır.

d) Rusça, Bulgarca, Yunanca vb. alfabesi farklı dillerde transliterasyon kullanılmalı, kelimelerin aktarımı Türkçe telaffuza göre olmalıdır.²

---

² Yayın ilkeleri Belleten Dergisi örneğinden hazırlanmıştır

ANKARA ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ANKARA'S JOURNAL OF ANATOLIA AND RUMELIA STUDIES